

**Servei de Relacions
Exteriors de l'IEC**

**Les llengües i les cultures
en el procés de globalització
de la societat de la informació**

(Actes del curs del CUIMPB 2001)

A cura de
Joan Martí i Castell
Josep M. Mestres i Serra

Barcelona, 2002

**Les llengües i les cultures
en el procés de globalització
de la societat de la informació**

**Les llengües i les cultures
en el procés de globalització
de la societat de la informació**

(Actes del curs del CUIMPB 2001)

A cura de
JOAN MARTÍ I CASTELL
JOSEP M. MESTRES I SERRA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
Barcelona, 2002

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Les **Llengües** i les cultures en el procés de globalització de la societat de la informació :
(actes del curs del CUIMPB 2001)

A la coberta: Servei de Relacions Exteriors de l'IEC

ISBN 84-7283-650-9

I. Martí i Castell, Joan, ed. II. Mestres i Serra, Josep M., ed.

III. Institut d'Estudis Catalans. Servei de Relacions Exteriors

IV. Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona-Centre Ernest Lluch

1. Llengua i cultura — Congressos 2. Multilingüisme — Congressos

3. Globalització — Congressos 4. Europa — Llengües — Congressos

808.8(4)(061.4)

© dels autors de les ponències

© 2002, Institut d'Estudis Catalans i Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona – Centre Ernest Lluch, per a aquesta edició

Primera edició: desembre de 2002

Tiratge: 550 exemplars

Text revisat lingüísticament pel Servei de Correcció de l'IEC

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Carrer d'Àrístides Maillol, 3, 1r. 08028 Barcelona

Impress a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-650-9

Dipòsit Legal: B. 47881-2002

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Organització	7
Participants	9
Interacció i simbiosi davant els reptes de la globalització, <i>per Joan Trullén Thomàs</i>	13
Presentació del curs, <i>per Joan Martí i Castell</i>	17
Una nova universitat en el nou món del coneixement, <i>per Gabriel Ferraté i Pascual</i>	19
Tot entrant a la societat de la informació, <i>per Joan Majó</i>	33
L'organització territorial i les tecnologies de la informació i de la comunicació, <i>per Antoni Farrés i Sabater</i>	53
Les llengües d'Europa i la globalització (en ocasió de l'Any Europeu de les Llengües), <i>per Aureli Argemí i Roca</i>	65
Les llengües i la pau en el procés de globalització, <i>per Fèlix Martí</i>	87
Noves i velles tecnologies, <i>per Sebastià Serrano i Farrera</i>	97

La responsabilitat dels mitjans de comunicació en l'ecologia de les llengües, <i>per Josep Gifreu</i>	101
Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat, <i>per Joan Martí i Castell</i>	111
Diversitat lingüística i diversitat cultural, <i>per Jesús Tuson</i>	131
Internet, una oportunitat per al català, <i>per Llorenç Huquet i Rotger</i>	143
Catalunya 3.0, una nació global des de la pluralitat, <i>per Vicent Partal</i>	155
Llengua i ciència: reflexions i metàfores, <i>per David Jou</i>	165
La terminologia en el procés de les llengües, <i>per Ester Franquesa i Bonet</i>	177
Crisi de valors en la societat de la informació i del coneixement, <i>per Josep-M. Terricabras</i>	193

Organització

Organitzadors:

Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest
Lluch
Institut d'Estudis Catalans

Patrocinadors:

Universitat Internacional Menéndez Pelayo
Diputació de Barcelona
Ajuntament de Barcelona
Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

Director:

Joan Martí i Castell

Director del Servei de Relacions Exteriors de l'Institut d'Estudis Catalans (SEREIEC)

Secretari científic:

Josep M. Mestres

Cap de l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics del SEREIEC

Participants

Aureli Argemí i Roca

Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN)
Barcelona

Antoni Farrés i Sabater

Consultor en temes de l'Administració pública
Sabadell

Gabriel Ferraté i Pascual

Universitat Oberta de Catalunya
Barcelona

Secció de Ciències i Tecnologia

Institut d'Estudis Catalans

Barcelona

Ester Franquesa i Bonet

TERMCAT

Barcelona

Josep Gifreu

Universitat Pompeu Fabra

Barcelona

Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Llorenç Huguet i Rotger
Universitat de les Illes Balears
Palma

David Jou
Universitat Autònoma de Barcelona
Bellaterra

Secció de Ciències i Tecnologia
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Joan Majó
Information Society Forum de la Unió Europea
Barcelona

Fèlix Martí
Centre UNESCO de Catalunya
Barcelona

Joan Martí i Castell
Universitat Rovira i Virgili
Tarragona

Secció Filològica
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Vicent Partal
Diari electrònic *Vilaweb*
Barcelona

Encarna Roca

Consorti Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluçh
Barcelona

Secció de Filosofia i Ciències Socials
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Sebastià Serrano i Farrera

Universitat de Barcelona
Barcelona

Josep-Maria Terricabras

Universitat de Girona
Girona

Secció de Filosofia i Ciències Socials
Institut d'Estudis Catalans
Barcelona

Joan Trullén Thomàs

Consorti Universitat Internacional Menéndez Pelayo - Centre Ernest Lluçh
Barcelona

Jesús Tuson

Universitat de Barcelona
Barcelona

Interacció i simbiosi davant els reptes de la globalització

Joan Trullén Thomàs

Director acadèmic del Consorci Universitat Internacional
Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch

Aquest volum constitueix un resultat ben palpable de la col·laboració iniciada l'any 2001 entre l'Institut d'Estudis Catalans i el Consorci de la Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch, que va tenir com a primer exponent la realització d'un seminari dirigit pel professor Joan Martí i Castell, en el marc de les activitats d'estiu de la nostra Universitat.

El seminari tenia per objecte l'estudi de com les llengües i les cultures, minoritàries o no minoritàries, afrontaven els reptes derivats del procés de globalització en el qual està immers el nostre planeta.

El nostre país, la nostra cultura, ha viscut els darrers segles en un entorn econòmic i polític que no ha estat precisament favorable per al desenvolupament de la nostra llengua. Malgrat això, constituïm un cas singular de comunitat que ha sabut no només preservar la seva llengua, sinó que també ha reeixit en l'objectiu de fer-la d'ús general en tots els dominis del coneixement. La nostra trajectòria és clara i diàfana: potenciar la llengua és cabdal per a la nostra comunitat.

Però el que ens caracteritza no és només la fidelitat renovada a aquest objectiu, sinó també la capacitat de tenir al mateix temps un paper important en la difusió d'una llengua que, tot i no ser pròpia de la nostra comunitat, disposa d'un abast planetari indiscutible, la llengua castellana. És interessant veure com s'ha donat a les nostres terres en general i a Barcelona en particular un interessant mecanisme de simbiosi entre les dues llengües germanes que, lluny de la confrontació a què ens abocava una visió estreta i hegemònica a voltes imposada per la força, ha sabut trobar espais per a la interacció. És imaginable la base editorial en llengua catalana que disposa avui el nostre país sense reconèixer la importància de les economies derivades de disposar d'una indústria editorial de primer nivell mundial en llengua castellana?

El economistes en diuen que hi ha externalitats entre elles, que una pot ajudar l'altra i que sovint aquests avantatges són de naturalesa urbana: la força del món editorial de Barcelona.

De la mateixa manera que els nous corrents de la teoria econòmica han subratllat que per afrontar la globalització hi ha dos camins, el del creixement de la gran empresa a la recerca d'economies d'escala i el de la cooperació entre sistemes de petites i mitjanes empreses localitzats en determinats territoris, també en el món de la llengua semblen coexistir dues vies igualment vàlides, la potenciació de llengües d'abast universal i la potenciació de llengües d'àmbits territorials més reduïts però dotades de gran atractiu cultural universal.

El mot d'ordre sembla ésser en aquest segon cas el de l'excel·lència: els continguts han d'ésser de vigència universal. *Il Sorriso dell'ignoto marinaio* de Vincenzo Consolo descrivint el món més específicament sicilià és alhora universal, com ho és el *Bearn* de Llorenç Villalonga o el *Quixot* de Cervantes. No importa si estan escrits en italià, en català o en castellà. La seva acció, com la llengua en la qual estan escrits, estan localitzats, però el seu missatge supera les fronteres.

Lluny de contemplar les noves tecnologies de la informació i la comunicació com a obstacles insalvables per al seu desenvolupament, poden ésser reconegudes com la clau de volta que en pot sostenir el potencial de creixement en un futur. Imaginem el potencial que ens donaran les noves tecnologies de traducció automàtica de la parla, enfront de l'ús actual gairebé hegemònic de l'anglès en tants dominis del coneixement.

No hem de caure en el proteccionisme ni en l'aixecament de barreres institucionals per potenciar la nostra llengua. I en aquest sentit la trajectòria ha estat exemplar gràcies sovint a l'existència d'institucions com l'Institut d'Estudis Catalans o de persones que han sostingut amb un gran esforç pilars sobre els quals s'ha assentat una part rellevant de la nostra cultura: deixeu-me citar aquí els treballs ingents d'Ernest Lluch, rector de la UIMP i impulsor destacat de la seva seu barcelonesa, que tant va contribuir al desenvolupament dels estudis econòmics i històrics de Catalunya i del País Valencià.

Amb aquesta voluntat d'interacció i de recerca d'excel·lència en la labor científica quotidiana es va plantejar el seminari que ha donat lloc a aquesta publicació, dirigit pel professor Joan Martí i Castell. Hi van participar una selecció dels millors especialistes en lingüística juntament amb molt destacats experts o responsables d'institucions de gran prestigi internacional. El seminari va comptar, en la inauguració, amb la presència inestimable del president de l'Institut d'Estudis Catalans, pro-

fessor Manuel Castellet, i en la clausura, amb la professora Encara Roca i Trias, presidenta del Comitè executiu del nostre Consorci i impulsora destacada, juntament amb Joan Martí i Castell, de la col·laboració amb l'IEC.

L'edició d'aquest volum, que recull les actes d'aquest seminari, constitueix una fita destacada en la política d'estendre les activitats del Consorci més enllà del Centre de Cultura Contemporània que ens acull. En el conveni vigent entre el CUIMPB-CEL i l'IEC es destaca la voluntat d'intensificar la cooperació entre dues institucions molt desiguals, l'una molt modesta, l'altra amb una gran trajectòria històrica; totes dues, però, adreçades a una mateixa fita: fomentar la nostra cultura sobre la base del diàleg i de l'estudi.

Presentació del curs

Joan Martí i Castell

Director del curs

Es fa gradualment més evident que ens trobem amb la necessitat de construir un sistema de vida i un discurs *ad hoc* nous per a afrontar adequadament una realitat que és igualment inèdita. Som davant d'una crisi general que ens exigeix la capacitat de saber tenir-hi respostes perquè es resolgui positivament i progressistament. Una crisi que abraça tots els àmbits de l'activitat humana sense exclusió. S'han anat esborrant fronteres i hem de reivindicar una concepció del món que hem de bastir com un conjunt de grups amb idiosincràsies pròpies que s'han de complementar en unes relacions d'interdependència; estem obligats a abandonar la idea ja obsoleta d'un univers parcel·lat en territoris que es desenvolupen aïlladament els uns dels altres.

La globalització serà, probablement, el tret que definirà més específicament el segle XXI. Però està en les nostres mans que aquest fenomen constitueixi una alternativa que asseguri el viure i convida harmònicament, que vol dir solidàriament, de totes les cultures i de totes les llengües sense excepció per cap mena de motiu. Haurem de ser competents per a dreçar un univers en què esfumar-se de les barreres que ens separen no suposi ni l'aniquilació ni el menyspreu de les cultures i les llengües que distingeixen les societats, per petites o grans que siguin, quantitativament. Les noves tecnologies de la informació han de ser una garantia del respecte a la integritat del coneixement. Ve't aquí les dues coordenades que caracteritzen el nou mil·lenni. I ni les tradicionalment anomenades *grans potències* ni les també històricament denominades *comunitats minoritàries* o *minoritzades* no estan exemptes de la responsabilitat d'afrontar-les racionalment; les unes, amb un esforç especial per a entendre que en el mosaic universal totes les peces, per aparentment insignificants que semblin, són imprescindibles; les altres, amb la decisió d'obrir-se sense límits i de contribuir sense

complexos a la consolidació d'una societat universal on prevalgui la llibertat per a la saviesa i la saviesa per a la llibertat.

El curs que la Universitat Internacional Menéndez Pelayo - Centre Ernest Lluch de la ciutat de Barcelona i l'Institut d'Estudis Catalans han organitzat sota el títol *Les llengües i les cultures en el procés de globalització de la societat de la informació* pretén d'obrir un debat entorn d'aquestes qüestions essencials. Amb aquest objectiu, compta amb la participació de figures eminents que destaquen per les seves aportacions intel·lectuals i professionals en l'àmbit de les noves tecnologies de la informació, dels canvis en el terreny del coneixement i de l'aprofundiment en les estratègies que per a un futur immediat i llunyà cal que es plantegin les llengües i les cultures d'arreu. Pensem que, amb aquesta iniciativa, col·laborem notablement a incentivar la reflexió sobre les transformacions profundes que, lluny d'anorrear-nos per manca de capacitat de reacció i de creació, hem de saber protagonitzar per tal que s'adrecin justament cap a la cooperació en el progrés per al benestar universal.

Una nova universitat en el nou món del coneixement

Gabriel Ferraté i Pascual

Rector de la Universitat Oberta de Catalunya
i membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Un món en canvi

La informació, peça clau

Estimada, vivim en una època de *canvi*,
digué Adam mentre acompanyava Eva fora del paradís.

William Ralph Inge
Teòleg britànic (1860-1954)

Un món en canvi

La informació, peça clau

- Canvis d'abast mundial
- Canvis professionals i del treball
- Canvis en l'organització i gestió de les empreses i les institucions
- Canvis en l'ensenyament i la formació

Canvis d'abast mundial...

- Globalització (de l'economia, etc.)
- Disminució dels fons públics
- Increment dels coneixements
- Explosió de les tecnologies de la informació i la comunicació
- Medi ambient i sostenibilitat
- ...

Canvis professionals i del treball...

- Mercat de treball més competitiu
- Més mobilitat dels llocs de treball
- Apareixen noves professions
- Eclosió del teletreball i de les organitzacions virtuals
- ...

Canvis en l'organització i gestió de les empreses i institucions...

- Concepte de qualitat total
- Vers l'organigrama pla i la transformació del comandament intermedi
- Identificació de la cadena de valor i generalització de l'externalització
- Pas progressiu de l'organització per àrees funcionals a la gestió per processos
- Desterritorialització i disseminació
- ...

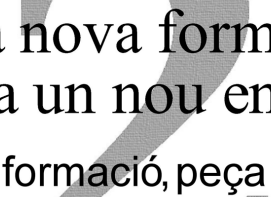
Canvis en l'ensenyament i la formació...

- Les tecnologies de la informació i la documentació obren noves perspectives per a facilitar l'aprenentatge
- Les necessitats de formació s'incrementen i es diversifiquen
- S'han de tractar nous perfils d'estudiants
- Van apareixent nous operadors en el mercat de la formació

Els canvis comporten l'aparició de nous problemes...

**A nous problemes,
noves solucions!**

...a prendre en el moment i al ritme adequats!

Una nova formació
per a un nou entorn
La informació, peça clau

On és la vida que hem perdut en viure?
On és la saviesa que hem perdut en el coneixement?
On és el coneixement que hem perdut en la informació?

*T. S. Eliot
Choruses. The Rock*

On és la informació que hem perdut en les dades?
Anònim

Una nova formació per a un nou entorn

Els analfabets del segle XXI no seran els qui no sàpiguen
llegir i escriure sinó aquells que no siguin capaços
d'aprendre, desaprendre i reaprendre.

*Alvin Toffler
Reinventant el futur*

A Motorola ja no volem donar feina a enginyers amb un títol
de quatre anys. Volem que els nostres empleats
tinguin un títol de quaranta anys.

*Christopher Calvin
President i director general de Motorola*

2. Els reptes de la nova formació

- En els inicis del segle XXI és evident que els actuals sistemes d'aprenentatge estan en crisi i que les necessitats de formació canvien i es multipliquen
- La clau per a superar aquests reptes crítics és en el desenvolupament d'infraestructures digitals globals de relació i aprenentatge així com de nous suports de la informació i la documentació

2. Els reptes de la nova formació

Les noves infraestructures han de ser capaces de moure's més enllà de les limitacions dels sistemes clàssics, utilitzant diversos mètodes d'accés a la informació i encarant simultàniament els requeriments d'una població creixentment heterogènia i els d'una nova economia

2. Els reptes de la nova formació

Un doble propòsit:

Educar **per a** la societat de la informació
En un món en canvi

Educar **mitjançant** la societat de la informació
En un món en xarxa

2. Els reptes de la nova formació

Objectiu:

- Fer arribar més informació
- En procés continu d'expansió
- A més persones (en situacions molt diverses d'edat, feina, lloc de residència, etc.)

2. Els reptes de la nova formació

Repte:

Fer accessibles els beneficis de la informació i la documentació

- En qualsevol moment
- En qualsevol lloc
- De manera personalitzada
- Al ritme que cadascú triï

2. Els reptes de la nova formació

Problema:

Fer-ho en un context

- Més global
- Més complex
- Més imprevisible
- Més interdisciplinari
- I... amb recursos limitats!

2. Els reptes de la nova formació

Resposta:

Technology is the *answer!*
But, what was the question?
The question was: is this a question?
Isn't this an answer?

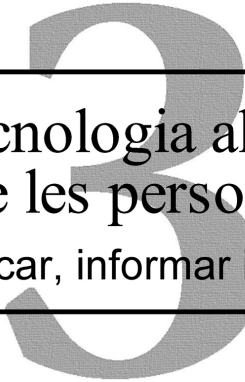
Citat per James C. Taylor
University of Southern Queensland
Austràlia

- La tecnologia pot no ser
la resposta...!

«La tecnologia per la tecnologia» no té sentit...

- Força sovint fem la tecnologia per tal de donar una cobertura de modernitat a allò que sempre hem fet i poder així continuar fent el mateix.
- En vista de les potencialitats de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació, el que cal fer és repensar i reformular els objectius per tal de veure si podem assolir resultats i fites noves i desitjables, que serien difícils o impossibles d'obtenir sense l'ús d'aquestes tecnologies.

L'objectiu no és el canal, l'eina o el mitjà...
l'objectiu és la funció!

La tecnologia al servei de les persones

Comunicar, informar i formar...

Quan es trobi en els inicis del seu segon mil·lenni, la universitat, com a entitat corpòria, no s'assemblarà gaire a allò que ha estat fins avui, si veritablement continua existint de forma recognizable.

Gerhard Casper
President de la Universitat de Stanford

3. La tecnologia al servei de les persones

Comunicar, informar i formar...

...superant les barreres
del temps i de l'espai,

...en un entorn global,

...amb accessibilitat total.

Un nou renaixement

En un context global

L'adquisició de qualsevol coneixement sempre és útil a la ment, perquè pot esborrar pensaments inútils i preserva els bons; ja que res no pot ser estimat o odiat si primer no és comprès.

Leonardo da Vinci
1452-1519

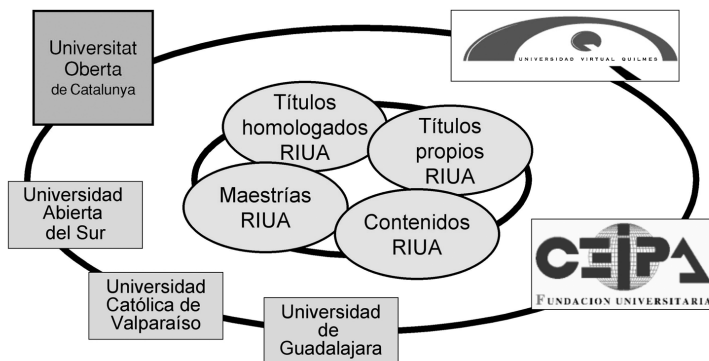
El Metacampus, combinat amb la ubiqüitat, obre la porta al desenvolupament de noves capacitats en zones del món en desenvolupament i, indubtablement, contribuirà a eliminar l'exclusió digital.

El Metacampus serà, així mateix, una eina essencial per a superar les barreres culturals i lingüístiques entre diferents comunitats del món.

☐ Universitat Oberta de Catalunya

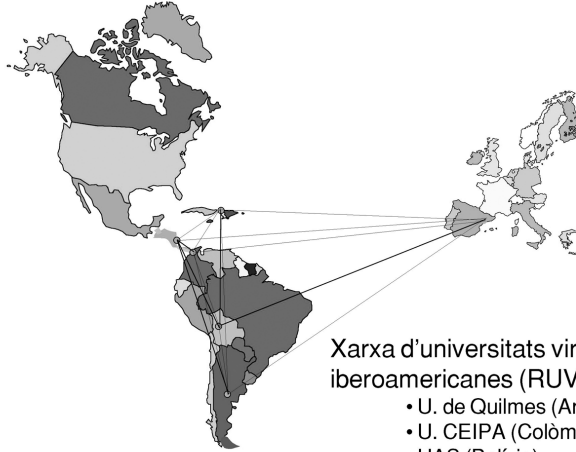
La UOC està desenvolupant i començant a operar un metacampus multinacional estès sobre Espanya i diversos països iberoamericans (Projecte RUVI) que suporta ja al voltant de cinc mil estudiants entre ambdós continents.

RUVI - Red de Universidades Virtuales Iberoamericanas

Metacampus iberoamericà

Xarxa d'universitats virtuals iberoamericanes (RUVI)

- U. de Quilmes (Argentina)
- U. CEIPA (Colòmbia)
- UAS (Bolívia)
- ...

ICDE: the global organisation for distance and e-learning.

Aims: to promote and help develop high quality distance and virtual learning.

Universitat
Oberta
de Catalunya

UOC: the leading Virtual University in the world, committed to improving the quality standards for e-learning and **share** its experience worldwide.

Through the formal ICDE-UOC alliance which establishes the ICDE Global Virtual Operations Headquarter, hosted by UOC in Barcelona, **TalentaWorld** is the emerging instrument that the alliance is using to fulfill its aims.

Tot entrant a la societat de la informació

Joan Majó

President del grup de treball Information Society Forum de la Unió Europea

A. Introducció i justificació

Si entrem a qualsevol llibreria o quiosc i ens entretenim a fullejar l'allau de llibres o de revistes que parlen de la societat del futur, que ens expliquen com serà l'esdevenidor que ens espera en la futura societat de la informació, ens adonarem que la majoria del textos tenen un tret comú: ens volen explicar les extraordinàries transformacions que estan en camí—amb un llenguatge i unes dades que sovint poden fer ballar el cap—i ens anuncien les magnífiques possibilitats i les oportunitats gairebé quimèriques que ens oferirà el futur.

Autors com Bill Gates o Nicholas Negroponte rivalitzen a l'hora de cantar les excel·lències de l'era digital—al meu parer, un xic ingènuament—i en descriure les increïbles perspectives que s'obren davant nostre, prometent-nos una mica el millor dels mons. (Per sort autors més propers a nosaltres, com Manuel Castells o Juan Luis Cebrián, se separen d'aquesta línia, però encara són—em permeto dir *som*—minoria).

Crec que la majoria d'aquestes descripcions—que no són pas falses en els trets fonamentals—estan mancades de tres elements: no introdueixen prou l'element temporal suposant equivocadament que la velocitat del progrés tècnic serà la que marcarà el ritme del canvi social, cosa afortunadament falsa; es queden en una descripció molt efec-tista però poc profunda de les conseqüències socioeconòmiques en el camp personal i col·lectiu, i no destaquen prou els riscos i els perills que tot plegat pot comportar.

La intenció d'aquest treball, necessàriament curt i conseqüentment modest, és fer una descripció senzilla del futur proper. Una descripció molt més extensa que no pas profunda, en el sentit que contingui tots els àmbits que crec necessaris encara que no hi pugui anar al fons en cap. No vol ser en absolut una descripció tecnològica

encara que alguna referència inicial caldrà fer, perquè el canvi tècnic és a l'origen del que està passant i cal explicar-ho. Però la descripció i la corresponent reflexió és sobretot de caire econòmic, social i, si voleu, polític.

Completaré la descripció amb unes reflexions personals. Probablement, pel meu tarannà m'és molt difícil limitar-me a descriure unes situacions, unes perspectives que tenen trets molt positius però també d'altres problemàtics, sense introduir unes reflexions i unes propostes del que jo crec que caldria fer per fer-hi front.

La descripció és arriscada perquè no és una descripció del present —que ja comporta normalment dificultats de perspectiva—, sinó un xic una descripció del futur. No es tracta pas de preveure com serà el futur. Crec que si algú ho pretén se l'ha de considerar un insensat, per bé que molts ho intenten, amb mala fe o amb ingenuïtat.

El que jo vull fer és quelcom més modest. Partint del que avui estem vivint, del que estem observant, vull analitzar aquells fenòmens, aquelles tendències que em sembla que tenen un caràcter profund i que aniran adquirint més importància en els anys vinents, fins al punt que seran les que conformaran la societat de principis del segle proper.

És evident que el risc és doble. Puc no entendre el que ens està passant i, per tant, fer una descripció equivocada del present, oblidant algun tret fonamental o malinterpretant algunes tendències. Però, a sobre, puc equivocar-me al judicar la càrrega de futur que tenen alguns fenòmens actuals i pensar que alguns perviuran i s'amplificaran, quan en realitat pot passar el contrari, a causa de l'aparició de fets nous que no puc preveure.

Per aquesta raó deia, en començar, que la tasca és arriscada, i vull, per tant, relativitzar fins a un cert punt el caràcter de les meves previsions. No vull que ningú pensi que estic descrivint el futur, però això no significa que personalment no estigui convençut que aquesta és una descripció bastant versemblant. No dic pas que això és el que passarà, però sí que és el que jo crec més probable.

Per raons d'espai i de metodologia faré la descripció com qui fa un seguit de fotos fixes. La realitat és complexa però jo faré un retrat de diferents tendències com si cada una tingués un caràcter autònom. No és real pensar que són independents les unes de les altres, però les explicaré isoladament per facilitar-ne la comprensió. És com si donés al lector una sèrie de materials, de vímetes i de cordills, per fer un cistell. El cistell pot fer-lo una mica diferent cada persona que em llegeixi.

És evident que a la part final, a l'hora de fer una reflexió global, es veurà quin és el meu cistell, però no l'explicitaré perquè no vull caure en el perill de «fer profecies», que ja he criticat per massa corrent i massa frívol.

B. Dotze tendències de futur

M'ha semblat interessant exposar, una darrera l'altra, un total de dotze «tendències» com a elements clau per comprendre l'evolució futura de la societat actual des d'una perspectiva fonamentalment socioeconòmica. Gairebé tothom reconeixerà, en aquestes descripcions, fenòmens que ja ha experimentat, però que potser no ha pensat que tinguessin la importància que jo els dono amb vista al futur. A mi em sembla que cada un dels fenòmens és com una càrrega de profunditat i que tots junts ens porten a un canvi de model social. Comencem.

1. Els costos marginals dels elements materials necessaris per processar informació, per emmagatzemar-la o per difondre-la són negatius (és a dir, que els increments de capacitat no comporten un augment del cost de producció, sinó sovint al contrari), i això vol dir que els costos unitaris tendeixen ràpidament a zero. Insisteixo, els costos unitaris de producció —no necessàriament els preus de venda— de tots aquests elements es redueixen tan ràpidament que a mig termini es poden considerar gairebé nuls. El progrés accelerat en el món de la microelectrònica, o de la fibra òptica, o d'algunes altres tecnologies bàsiques, és tal que ha permès produir elements de gran capacitat a un cost molt baix i, per tant, el cost unitari (per bit, o per paraula, o per canal) és pràcticament zero.

Tots som, probablement, conscients d'aquest fenomen, ja que hem observat gairebé amb naturalitat com augmenta dia rere dia la capacitat de les memòries del nostre ordinador, o com ens ofereixen cada vegada més canals de televisió, però potser no som conscients de la importància ni de la magnitud del que està passant. Cal, per tant, saber que en el darrers trenta anys el cost del silici necessari per emmagatzemar una certa quantitat d'informació ha disminuït més d'un milió de vegades o que el nombre de converses telefòniques simultànies que pot transmetre una fibra òptica és aproximadament cent mil vegades més que les que permet un cable dels que encara tenim instal·lats a casa. Els satèl·lits de difusió de televisió que fa menys de cinc anys permetien retransmetre uns pocs canals simultanis (entre deu i vint) ja s'estan dissenyant ara per poder difondre amb qualitat alguns milers...

La conseqüència pràctica de tot això és que els increments de capacitat comencen a ser d'alguna manera il·limitats, és a dir, no cal preocupar-nos per quants milions de bits pot emmagatzemar un disc o quants canals de televisió pot difondre un satèl·lit, perquè les capacitats estan per sobre del que podem necessitar i en conseqüència els costos de tot plegat disminueixen fins a extrems ridículs.

En termes físics i en termes econòmics, hem trencat les limitacions tant en l'espai com en el temps. Estem en condicions de processar instantàniament quantitats inimaginables d'informació, emmagatzemar-la en espais reduïdíssims, i transmetre-la instantàniament a qualsevol lloc de la terra, o de l'espai proper... I tot això a un cost pràcticament nul.

2. La utilització del codi digital com a sistema per emmagatzemar o transmetre tot tipus d'informació, tant si són textos escrits, paraules, música o imatges, comporta una revolució en l'organització de totes les activitats relacionades amb la informació i el coneixement.

Al llarg de la història de la humanitat, cada tipus d'informació ha tingut el seu propi codi i ha creat les seves pròpies tecnologies absolutament diferents unes de les altres. La difusió de la paraula escrita, amb el seu codi alfabètic, ha fet néixer i créixer, des de Gutenberg, totes les tecnologies físiques relacionades amb la impremta; la de la imatge ha alimentat les tecnologies químiques en què es basa la fotografia i el cinema; l'electrònica i la transmissió d'ones electromagnètiques ha permès el creixement de la ràdio, el telèfon, la televisió... De cada una d'aquestes activitats han nascut uns aparells diferents, uns suports específics (paper, llibres, cel·luloide, cintes magnètiques, discos compactes...) i una indústria de fabricació de continguts, especialitzada i potent.

Tot això està perdent sentit. En el moment en què en un disc compacte no hi ha emmagatzemades freqüències sonores sinó un seguit de zeros i d'uns, en el moment en què un diari ja no es compon a la linotípia sinó que es fa en la memòria d'un ordinador i queda tot compost en forma de zeros i d'uns, en el moment en què una fotografia ja no cal guardar-la en el suport químic d'una pel·lícula de cel·luloide sinó en un disquet d'ordinador en forma de zeros i d'uns, és clar que tot canvia.

El codi digital, que en essència consisteix en el fet que en comptes de guardar un fenomen es guarda la mesura numèrica del fenomen expressada en codi binari, ha convertit tot tipus d'informació en informació numèrica, que es pot emmagatzemar o transmetre de la mateixa manera que ho fem amb els números d'un ordinador, és a dir, com un seguit de zeros i d'uns. Les conseqüències d'aquest fet tècnic a llarg termini són impressionants.

La convergència de codis suposa una convergència de tecnologies i d'aparells i de xarxes. Per què cal tenir a casa pantalles diferents per a l'ordinador, el televisor o el telèfon, a partir del moment en què totes siguin de la mateixa tecnologia? Per què cal un cable diferent per rebre el telèfon i un altre per rebre la televisió quan tots dos ser-

veis facin servir el mateix codi i les mateixes tecnologies? El diari es pot distribuir sobre paper a través dels punts de venda, però també es pot enviar electrònicament a casa i rebre'l a la pantalla de l'ordinador o del televisor... En el futur ja no té cap sentit l'existència de xarxes independents que distribueixin informació segons el tipus (veu, textos, imatges...).

Aquesta convergència de codis, de tecnologies, de xarxes, porta a una que és més important: una convergència d'empreses. Per què hi ha d'haver empreses diferents per donar servei telefònic o per distribuir televisió per cable? Es produirà, s'està ja produint, una concentració entre empreses que històricament han fet llibres, que han fet televisió, que han donat serveis telefònics, que han produït pel·lícules o vídeos, en un tipus d'empresa present en tots els àmbits de la informació. A través de fusions, d'absorcions, d'aliances, està naixent un nou sector, el sector de la informació, que ja no és ni el sector de la premsa, ni el sector de la ràdio, ni el de la televisió, ni el del cinema, sinó la suma de tots i una mica més...

Aquesta concentració plantejarà problemes seriosos, tant de tipus econòmic com de tipus polític, en augmentar enormement el poder i la influència dels nous grans grups mediàtics que s'estan creant fruit d'aquesta tendència i caldrà revisar quins són els mecanismes que s'estableixen per tal de limitar, si cal, aquesta concentració, ja que els mecanismes actuals basats en la separació tecnològica han quedat obsolets.

A Espanya hem tingut ben recentment una mostra, exagerada i políticament molt mal plantejada i encara pitjor resolta, de tot això en l'anomenada *batalla digital*. Malgrat aquestes desgraciades característiques, fruit de la interferència política, ens permet veure la transcendència i la profunditat del que hi ha en joc.

3. Estem assistint, especialment a Europa, a un procés de liberalització del sector de les telecomunicacions i d'altres activitats afins. Però aquest és un procés que cal entendre en profunditat per veure'n les conseqüències.

El naixement de la telefonia i, més tard, el de la televisió es va fer a tot Europa sota l'esquema del servei públic. Això vol dir que es va considerar, des del plantejament polític del moment, que tant un servei com l'altre eren tan importants que s'havia de garantir l'accés universal de tots els ciutadans independentment de la seva situació geogràfica i de les seves disponibilitats econòmiques. Per això es va organitzar des de l'òptica d'un servei públic universal, parcialment gratuït i desenvolupat per una empresa pública en règim de monopoli. Aquest va ser el model de tots els estats europeus.

Els evidents avantatges econòmics, i sobretot socials, d'aquest sistema, a poc a poc varen ser superats pels inconvenients que representava la manca de competència que afectava negativament tant els costos com la qualitat. Es va iniciar, doncs, un procés de desaparició dels monopolis nacionals i d'introducció de la competència, procés que va anar paral·lel, encara que probablement no era necessari, a la privatització de les empreses operadores.

La combinació de liberalització i privatització suposa passar d'un model basat en el servei públic a un model basat totalment en el mercat. No solament s'ha introduït la competència i la llibertat d'activitat, sinó que també s'ha mercantilitzat el contingut, s'ha convertit la informació en mercaderia. Això no és pas una cosa nova, ja que el sector de la premsa ha funcionat sempre així, però en qualsevol cas representa un canvi radical en aquests nous sectors, i molt especialment en el de la televisió.

Jo, que estic fonamentalment d'acord en el procés de liberalització i que l'he impulsat des de les meves responsabilitats polítiques, vull deixar clar que resten tres problemes per resoldre: el procés de liberalització ha d'arribar fins als últims extrems o han de quedar algunes àrees, especialment en les infraestructures, sotmeses a una tutela pública? Tot tipus d'informació es pot convertir en mercaderia o s'ha de conservar el principi de l'accés universal, i potser gratuït, per a algunes informacions o coneixements? El concepte de servei públic ha de desaparèixer o segueix havent-hi lloc per a una actuació del sector públic per cobrir espais que el mercat deixarà buits i per assegurar el compliment dels interessos de tots els ciutadans?

Una part del debat polític dels anys vinents passa per la resposta a preguntes com aquestes. És evident que jo m'inclino cap a la segona part de cada alternativa.

4. La gran «disponibilitat» d'informació o de coneixements, fruit del joc combinat de grans capacitats i baixos costos, l'han convertit en l'element clau del sector productiu.

El món de l'economia productiva consisteix bàsicament a combinar una sèrie de factors de producció (materials, energia, treball, capital...) i a obtenir-ne un producte. El cost relatiu de cada un d'ells determina la millor combinació. L'empresa que, per transportar materials, substitueix treballadors per muntacàrregues quan li pugen els salaris i li baixen les tarifes elèctriques, actua segons aquesta lògica econòmica.

Darrerament ha aparegut amb força un fet nou. La informació (la tecnologia, els coneixements, el «saber-fer») s'ha convertit en un nou factor de producció que permet substituir amb avantatges els altres, gràcies a la millor combinació de costos. La

introducció massiva de tecnologia en el procés de producció permet estalviar els altres factors de producció i molt especialment, recursos materials i mà d'obra.

El primer efecte és molt bo, ja que sense la possibilitat de reduir el consum relatiu de materials o d'energia ens seria impossible mantenir un cert nivell de creixement sense crear problemes irreversibles al nostre entorn natural. Si ens podem permetre de seguir creixent, és perquè pensem que trobarem maneres de produir el mateix consumint menys materials i sobretot utilitzant menys recursos energètics i generant menys deixalles. Si no fos així, sense cap dubte hauríem de parar el nostre creixement.

El segon, però, és un dels fenòmens —no pas l'únic— que és a l'origen de l'actual problema de l'atur a Europa, ja que la introducció de tecnologia augmenta molt la productivitat i, per tant, disminueix les necessitats de treball.

No vull ara avançar-me a altres reflexions, però vull deixar clar que quan dic que es redueix la necessitat de treball, estic parlant d'un tipus de treball amb un baix contingut de coneixements, ja que l'aportació de tecnologia al procés productiu també es fa a través de persones i, per tant, demana noves aportacions de treball. És erroni, doncs, parlar de la substitució de mà d'obra per tecnologia; és molt més encertat i real parlar de la substitució d'un tipus de treball pobre en coneixements per un altre tipus de característiques diverses. Entendre bé això ajudaria a plantejar molt millor alguns temes relacionats amb l'atur.

5. Un fenomen paral·lel a aquest darrer, i que hi és coherent, es produeix en el camp del consum. Cada vegada la satisfacció de les nostres necessitats estarà basada menys en el consum de productes i més en la utilització de serveis. Dit d'una altra manera, com més desenvolupada està una societat, el benestar dels seus membres depèn més de la disponibilitat i, per tant, de l'accés a la utilització de serveis que no pas del consum físic de productes. I una part molt important del contingut d'aquests serveis és precisament informació, coneixements, en el sentit més ampli.

El cor de l'activitat econòmica de la societat industrial és la producció i el consum d'un aparell, d'un producte, al voltant del qual hi ha també uns serveis. Comprem un cotxe i ens donen un servei postvenda i un servei de finançament. A la societat de la informació, les coses seran cada cop més al revés. L'objectiu central és el servei, encara que per obtenir-lo ens calgui comprar un aparell. El nostre desig no és tenir un telèfon, sinó poder parlar a distància amb altres persones (per això el telèfon ens el regalen); no ens comprarem mai un televisor si no hi ha programes per veure (quan, si arriba, per veure la televisió s'hagi de pagar, potser ens regalaran el televi-

sor). Si hi hagués una manera de saber sempre quina hora és, no ens comprariem pas rellotges.

La societat industrial va donant pas a una societat molt més basada en els serveis. Continuaran existint els productes industrials, però cada vegada més com un intermediari del consum final, no com a objectiu.

Un gran avantatge del benestar basat en els serveis, molt especialment en els serveis relacionats amb la informació, és que el seu consum no és excloent. Si jo dono el meu rellotge a un altre, em quedo sense; però si sé l'hora i la dia a un altre, ara la sabem tots dos. Si tinc un disc i el dono a un amic, em quedo sense poder-lo sentir; però si la música m'arriba per la ràdio o per un cable, el fet que connecti més gent no disminueix la meua capacitat d'escoltar-la.

Llevat de casos concrets en els quals el profit personal sigui conseqüència de l'«exclusivitat» d'un coneixement (saber el que els altres no saben), en la majoria dels casos la informació es pot compartir i té, per tant, unes potencialitats molt més grans que no pas els béns materials de satisfer les necessitats de moltes persones.

6. A poc a poc la societat en el seu conjunt, i no només alguns grups minoritaris, està realment prenent consciència de l'existència de límits físics en el nostre entorn. Comença a formar part de la consciència col·lectiva que els recursos materials no són il·limitats i sobretot que la capacitat de la natura per reabsorbir i reciclar els residus de la nostra activitat sembla que s'està esgotant (si és que no ho està ja en algun aspecte concret).

Això suposa que el creixement econòmic no pot plantejar-se sense tenir en compte aquestes limitacions. Per a les economies occidentals són impensables, per suïcides, nivells de creixement molt importants —encara que fossin possibles— en els anys vinents.

Les possibilitats de creixement de les nostres economies estan totalment condicionades per la nostra capacitat d'anar reduint contínuament la proporció entre utilització de recursos materials (o la producció de residus) i el creixement del PIB. En la hipòtesi més optimista, podem augmentar el nostre PIB només en la proporció que siguem capaços de reduir en el mateix percentatge la utilització de recursos i la producció de deixalles, és a dir, produir més però amb els mateixos *inputs* materials i sense augmentar l'impacte ambiental. Jo crec que una hipòtesi més prudent ens hauria de portar a reduir-ne l'impacte.

Tot això em porta a la conclusió que, tenint en compte les possibles millores d'eficiència en la utilització de recursos i sobretot el consum addicional o la generació de

residus per part de països que a poc a poc es van incorporant al desenvolupament, és del tot absurd pensar en nivells de creixement importants dels PIB de les economies europees, com els que es varen tenir als anys cinquanta o seixanta.

7. L'increment del comerç internacional és un dels trets més evidents de la situació actual. Però és molt important veure que la globalització econòmica és quelcom diferent i que va molt més enllà del creixement dels corrents de comerç, perquè comporta sobretot el moviment de capitals i de tecnologia.

Això és de gran importància quan es consideren els efectes de la globalització en les economies dels països desenvolupats. En altres temps es podien veure les noves àrees mundials en creixement com uns grans nous mercats per als nostres productes industrials i, per tant, com una manera d'absorbir els nostres excedents de producció a causa de la progressiva saturació dels mercats interiors (ja que a Europa hem passat d'un mercat de primer equipament a un mercat de substitució, és a dir, durant uns anys ens compràvem el cotxe i ara ens canviem el cotxe). La història del desenvolupament dels països europeus no es pot explicar sense el fenomen de l'exportació dels nostres productes a àrees menys desenvolupades.

La realitat és cada vegada menys semblant a la que acabo d'explicar. Les noves àrees en expansió representen grans oportunitats per als països rics, però no com a destí de les seves exportacions de productes (que es fabricaran *in situ* i potser al contrari es reexportaran), sinó com a llocs on exportar capitals, tecnologies i capacitat de gestió. En resum, els nous mercats no seran mai una solució als sobrants de mà d'obra industrial del món desenvolupat. Podran donar, això sí, grans possibilitats d'ocupació per a personal qualificat en les àrees de la tecnologia, del finançament i de la gestió. Jo tinc l'esperança que també en l'àrea de l'ajuda i la cooperació...

8. L'actuació conjunta d'algunes de les tendències anteriors ens dibuixa un escenari en què és esperable observar durant els anys vinents increments importants de productivitat a tota l'economia. Això es deu sobretot a la influència positiva de la tecnologia, limitada en gran part fins ara al món de la indústria i estesa cada vegada més als serveis. Jo espero, doncs, durant els propers anys, increments de la productivitat global superiors als dels darrers, per bé que està demostrat que aquests increments tarden molt més a materialitzar-se en l'economia real del que ens ha explicat la teoria econòmica.

Ahora, unes altres de les tendències descrites em fan pensar que, a les economies occidentals, serà molt difícil que puguem sostenir sense entrebancs nivells de

creixement importants del PIB, tant per raons de dinàmica econòmica com per motius d'entorn.

En conseqüència, si els increments de la productivitat són superiors a la taxa de creixement del PIB es pot preveure que la continuïtat del creixement econòmic —moderat, però creixement real— anirà acompanyada d'una continuada disminució del treball total necessari (que és el que ja està passant els darrers anys) i, en absència de mesures innovadores en el camp social, provocarà un creixement tendencial continuat de l'atur.

És un escenari que es podria caricaturitzar dient: creixement continuat de la riquesa total i creixement paral·lel de l'atur. O encara més descarnadament: creixement de la riquesa global i creixement de les bosses de misèria.

Malauradament, no hi ha indicis que això és el que ja està passant?

9. Els nivells de productivitat que s'han anat assolint, primer en la producció d'aliments i més recentment en la fabricació de tot tipus de productes materials (la productivitat agrícola i la productivitat industrial), fan que el treball d'una part cada vegada més petita d'una societat pugui produir els aliments necessaris per al consum de tots i posar a la seva disposició els objectes, aparells o equips necessaris per al benestar del conjunt. Això vol dir que a la tendència històrica de la disminució de la població activa en tasques agràries, s'hi afegeix una tendència similar pel que fa a la població activa industrial.

D'aquí a ben pocs anys una part ben petita (potser entre un 5 % i un 10 %) de la nostra societat s'ocuparà de «produir aliments» i una part no gaire més gran (potser entre un 15 % i un 20 %), de «fabricar objectes materials». La resta, la gran majoria, estarà ocupada a proporcionar serveis. Sobretot dos tipus de serveis diferents: serveis basats en la creació de coneixements, en el processament d'informació, en la distribució d'una i d'altres, i serveis d'atenció personal. Tant la paraula *informació* com la paraula *coneixements* com l'expressió *atenció personal* tenen una accepció molt ample (l'educació, la sanitat, les finances, l'administració pública, l'atenció social, l'esbarjo, els mitjans informatius, la cura de les persones, l'animació de grups..., tot això hi entra).

Després d'haver deixat enrere ja fa segles la societat agrària, haurem també sortit de l'era industrial i estarem de ple en la societat de la informació.

El treball típic de la societat industrial —no pas l'únic, però sí el més corrent— consisteix a transformar materials, a agafar materials en estat primari i, afegint-hi energia, convertir-los en un producte acabat. En la societat de la informació, la producció d'aquest tipus serà una activitat molt minoritària. El treball típic serà proces-

sar informació, entenent per *informació* el que abans he explicat. (L'empleat de banca processa informació, el funcionari processa informació, el mestre, el fotògraf, el presentador de televisió, evidentment, també ho fan.)

10. Com a conseqüència d'aquest canvi en el contingut del treball, es produirà també una modificació substancial en la manera de treballar, en l'organització del treball, i això suposarà un capgirament en alguns dels nostres hàbits socials bàsics. Perquè tot i que estem entrant ja en una societat basada fonamentalment en la prestació de serveis i en la utilització d'informació, la nostra organització social és encara la conseqüència d'una exigència del model de producció de la societat industrial.

El model típic de la societat industrial és la cadena de producció, la fàbrica. Fixem-nos en les seves regles. Perquè una cadena de producció funcioni es necessita que tots els que hi intervenen siguin al mateix lloc, a les mateixes hores. No es poden fabricar aparells si no hi ha coincidència en l'espai i en el temps de tots els que els fan. A partir d'aquesta exigència tecnològica evident, hem organitzat tota la nostra societat: els conceptes de lloc de treball, horari fix, desplaçament al lloc de treball, dies de festa coincidents per a tothom, vacances sincronitzades... són fruit d'aquesta necessitat de simultaneïtat del model industrial, i aquesta organització l'estem mantenint igual en una societat en què l'activitat majoritària ja no necessitaria aquest esquema, i fins i tot funcionaria millor amb un altre.

Horaris flexibles i no necessàriament coincidents entre unes activitats i unes altres, empreses «obertes» les vint-i-quatre hores de tots els dies de l'any, amb persones que hi treballen en horaris combinats més o menys extensos, treball a distància, en centres de treball repartits o fins i tot des de casa, vacances escalonades..., són conceptes que a poc a poc van conformant un nou model d'organització que serà extraordinàriament més flexible, més variable, menys dirigista i molt més personalitzat, i que no ha de comportar cap disminució de l'eficiència econòmica, sinó al contrari.

Les reticències a aquesta evolució, fruit a vegades d'una explicable por a la sobre-explotació del treball, són, però, un fre a l'adaptació social i a la generació de noves activitats en el camp de la nova economia.

11. El model de producció industrial demana una gran concentració de capital físic. Començant pels propis edificis de «la fàbrica», seguint per les màquines que han de transformar els materials i acabant per les instal·lacions de producció de l'energia necessària, tot plegat significa grans inversions, costoses i concentrades en un lloc. Aquest fet comporta la separació entre capital i treball, perquè el treballador no pot

—a diferència del que passava amb els artesans de l'època preindustrial— ser propietari de les eines que necessita per al seu treball, i es converteix en una persona que treballa per a un tercer, el propietari dels mitjans de producció, el capitalista.

Tot això també és diferent en la societat de la informació. Les empreses no han d'estar físicament concentrades —ja comencen a haver-hi empreses que no «existeixen» en un sentit material, que no tenen seu social, que són només una adreça electrònica— i sobretot els mitjans de treball que es necessiten són petits, divisibles i poc costosos, ja que són exclusivament aparells per codificar informació, processar-la i transmetre-la (ordinadors personals, aparells fotogràfics, càmeres de vídeo i una bona connexió a la xarxa...).

Amb aquestes possibilitats anem tornant a poc a poc a una situació en què la persona és propietària dels seus mitjans de treball, no necessita anar a treballar a un lloc concret ni amb un horari fixat i, per tant, és molt més autònoma en el seu treball.

Això suposarà un canvi fonamental en les relacions laborals i, molt concretament, en el model de contracte laboral. Avui dia aquest contracte és fonamentalment una relació en la qual un treballador posa a disposició d'una empresa una part del seu temps per tal de fer el que l'empresa indiqui, i aquesta el retribueix amb un «salari-hora». És, per tant, un contracte de lloguer d'un temps. En el futur l'objecte del tracte no serà un temps sinó el resultat d'un treball, que es farà allà on el treballador vulgui i a les hores que ell vulgui.

El que vull dir amb tot això és que una gran part dels treballadors del futur tindran un sistema de treball organitzat de tal manera que semblarà molt més el que avui en diem un contracte de prestació de serveis que no pas un contracte laboral, i que, en canvi, no hi ha cap raó perquè hagin de renunciar a molts dels avantatges i els drets de l'actual regulació laboral (atur, períodes de maternitat, malaltia, etc.). Dit d'una altra manera, no es pot obligar a qui no ho vulgui que, pel fet de canviar l'organització del treball, hagi de passar de ser un treballador a ser un petit empresari.

12. La facilitat en la producció i sobretot en la transmissió d'informació i de coneixements està produint una acceleració de la vida social en tots els aspectes, i molt especialment en la dinàmica de la pròpia utilització de la informació i de la generació de coneixements. Els canvis que abans necessitaven segles ara es produeixen en dècades, si no en uns pocs anys.

La incorporació de nous coneixements és una de les fonts del progrés d'una societat. Al llarg de tota la seva llarga història, l'espècie humana ha basat tota la seva força en la generació (ciència) i en la utilització pràctica (tecnologia) dels coneixements.

ments que la seva superior capacitat cerebral li ha permès, i en la transmissió d'aquests coneixements a les generacions següents. Per això és tan important el sistema que assegura aquesta transmissió i aquesta renovació.

Fins fa ben poc les societats industrials han resolt aquesta dinàmica gràcies a un cert sincronisme entre la renovació de coneixements i la renovació biològica de les persones, perquè el ritme de canvi era un ritme relativament lent.

Al llarg de tota la història de la humanitat s'han produït canvis fonamentals. L'única novetat d'ara és que l'acceleració que he indicat suposa que canvis radicals i importants es produeixen amb un ritme i en uns cicles de durada molt inferior a la vida d'una persona, i també a la de la seva vida professional.

L'acceleració del cicle de canvi de coneixements i el manteniment o fins i tot l'allargament del cicle biològic fan que ja no puguem continuar canviant els coneixements necessaris per a la societat ni canviant, seguint el ritme demogràfic, les persones grans per les persones joves, sinó que és imprescindible poder anar canviant els coneixements de les mateixes persones al llarg de la seva vida, i això potser més d'una vegada.

Hem de constatar amb preocupació que el sistema educatiu, bo o dolent, va ésser dissenyat per a unes finalitats que ara han canviat. Les exigències de la nova societat demanen que l'ensenyament deixi de ser una activitat dirigida gairebé exclusivament a la primera etapa de la vida i passi a ser una tasca permanent que permeti a les persones canviar radicalment els seus coneixements en diverses etapes vitals.

Aquesta readaptació profunda del sistema educatiu suposa un canvi en els sistemes d'aprenentatge (menys aules i escoles i més treball personal assistit), un canvi en els continguts de la formació inicial (més formació, menys informació) i, finalment, una renovació de les institucions educatives.

C. Uns aclariments sobre el nom

La part descriptiva de l'article està acabada. Sé que oblidó elements importants, però he seleccionat els que em sembla que influiran més en la configuració de la futura societat de la informació, o del coneixement, com jo prefereixo anomenar-la.

Per cert, aquest joc de noms no és pas gratuït. Té molta més importància del que sembla, i per tant m'agradaria deturar-m'hi un moment.

Tots estem d'acord que la nostra societat és la societat industrial. És la societat que hem conegut, en la qual hem viscut i en la qual encara vivim. Quan es parla de la societat del segle vinent, hi ha qui parla de la *societat digital*, una descripció potser molt

mediàtica, però massa tecnològica i molt poc profunda. És al meu entendre quedar-se a la perifèria del fenomen.

Hi ha gent que encara es queda més lluny; hi autors que, quan parlen de la societat del segle vinent, parlen de la *societat postindustrial*. Això sí que ja no vol dir res; no vol dir res més que és la que ve després de la industrial, amb la qual cosa renunciem a qualsevol descripció.

A mi m'agrada més, i és cada vegada més corrent, parlar de la *societat de la informació*. Perquè això ja comença a ser una descripció del fet que el gran canvi entre la societat industrial i la societat de la informació ve de la diferència de l'activitat fonamental de les persones i de la seva relació amb la informació.

Però encara no em convenç del tot el nom de *societat de la informació*, per molt que ja s'hagi imposat. A mi m'agradaria molt més parlar de la *societat del coneixement*, que no és el mateix. Sense informació no hi ha coneixement, però el coneixement és molt més que la informació. El coneixement és la informació analitzada, digerida i adequadament seleccionada. I sobretot, vull fer esment i insistir en aquesta distinció perquè estem acostumats a creure que la manca de coneixements és la conseqüència de la manca d'informació. Però cada vegada és més corrent que la manca de coneixements és la conseqüència no d'una manca sinó d'un excés d'informació, i de no tenir la capacitat de digerir-la i de transformar-la en coneixement útil. Si la nostra societat acaba sent la societat de la informació i no la societat del coneixement, haurem fracassat en aquesta transició.

D. Tres preocupacions d'urgència

A partir d'aquesta descripció i d'aquestes consideracions sobre els noms, penso que hi ha els elements que calen per poder encetar una reflexió. No ho faré, ja que hem quedat que no és això del que es tracta.

Però crec que deixaria a mitges l'article si no el completés expressant algunes preocupacions i fins i tot fent algunes propostes. Sobretot vull deixar escrit el meu convenciment de la urgència d'una reflexió col·lectiva al voltant d'alguns grans temes que marcaran l'organització de la societat del coneixement:

a) Si no volem posar en perill les llibertats individuals, i volem evitar que la societat de la informació sigui un motiu de noves marginacions socials, hem de ser molt curosos en la forma d'organització del sector de la informació i hem de portar fins a les seves darreres conseqüències el debat entre liberalització i activitat del sec-

tor públic en aquestes àrees. És imprescindible un punt d'equilibri entre llibertat, competència, iniciativa privada, mercantilització, d'una banda, i servei públic, dret d'accés, igualtat de tractament, confidencialitat i seguretat, de l'altra. Això vol dir que cal elaborar nous principis polítics i jurídics que puguin donar el quadre necessari a la introducció de la societat del coneixement.

b) Si no volem continuar en la dinàmica infernal de creixement tendencial de l'atur, hem d'imaginar solucions innovadores que permetin l'aparició de noves activitats i noves formes de treball, tant en les àrees de l'economia productiva lligada a la informació, com en nous camps poc explotats fins ara relacionats amb les necessitats individuals i col·lectives no satisfetes en la nostra societat. S'imposa un debat seriós sobre el repartiment del treball i sobre les noves activitats que puguin ser font d'integració social i de renda personal. En definitiva, es tracta de saber com es reparteix i per a què s'utilitza l'excedent que es va generant de manera creixent com a conseqüència dels augments de productivitat. Però també es tracta de saber com elaborem un marc legal, laboral i fiscal que permeti acollir amb comoditat la gran quantitat de noves possibilitats de treball que apareixeran en les noves orientacions econòmiques i que no cristal·litzaran si no troben un entorn adequat.

c) Si no volem dificultar el procés d'adaptació de les persones a las característiques de la societat del coneixement i deixar despenjada una part important de la societat que entrarà en una nova marginació, hem de revisar a fons les finalitats, els mètodes i els continguts de tot el nostre sistema educatiu. Cal entendre que aquí rau un dels reptes més importants de la nova organització social, perquè condiona la capacitat de les persones per poder desenvolupar-hi la seva personalitat. Sovint tinc la por que a les nostres escoles estem actualment preparant nens i nenes, nois i noies o joves per viure en una societat que, quan ells hi arribin, ja no existirà.

E. Algunes propostes

Per tal d'ajudar a la reflexió personal dels qui em llegeixin i de contribuir al necessari debat públic, em permeto deixar formulades, de manera molt esquemàtica, algunes propostes que toquen exclusivament els tres punts de preocupació que acabo d'exposar:

1. El punt neuràlgic que marcarà un funcionament adequat de la societat del coneixement no és tant el control de la producció d'informació, sinó sobretot el

control de les xarxes de distribució, perquè el problema no serà l'existència d'informació (n'hi haurà de sobres per a tots), sinó la capacitat d'accedir-hi. La configuració territorial de les xarxes, la regulació dels drets d'accés —tant per rebre informació com per abocar-n'hi—, la fixació de les tarifes corresponents i la propietat de les eines tecnològiques necessàries, determinaran la posició dels ciutadans en les seves possibilitats de participar en el joc social, i poden establir un escenari democràtic i igualitari o poden provocar noves bosses de marginació i d'exclusió tant mundialment com en el si de cada societat.

2. La legislació pot enunciar drets, però amb això sol no n'hi ha prou. La constitució actual contempla el dret al treball, però no per això tothom té feina. La situació real dependrà sobretot del tractament que es faci de les xarxes de distribució d'informació. La total liberalització d'aquestes infraestructures i la seva corresponent privatització poden posar en perill el caràcter obert que jo penso que haurien de tenir les xarxes (accés obert no significa accés gratuït). Crec que cal debatre si, al marge de la seva gestió pública o privada, les xarxes electròniques —així com les xarxes de transport— no haurien de conservar un caràcter de «servei públic» i si tots els seus continguts han de ser mercantilitzats o cal que alguns de fonamentals conservin un règim d'accés universal i gratuït.

3. Cal delimitar amb més precisió l'abast i els límits, en el nou entorn, de conceptes com *competència*, *competitivitat* o *liberalització*. Partint de l'acceptació dels efectes beneficiosos de la competència, tenim dret a preguntar-nos si la liberalització per si sola garanteix la competència, o si la llibertat en absència de regles no pot portar a una nova forma d'oligopoli. Dit en altres termes, si acceptem un règim de funcionament de mercat i de plena llibertat, cal assegurar el funcionament de mecanismes genèrics i específics que garanteixin la llibertat per a tots, petits o grans, productors o consumidors. Anant més lluny, és obligatori preguntar-se si no cal acceptar que poden existir límits a la competitivitat, és a dir, si l'equitat en la provisió d'alguns serveis necessaris per als ciutadans no ha de passar per davant en alguns casos a les exigències de la racionalitat econòmica basada exclusivament en criteris de competitivitat.

4. No existeix una contradicció entre les polítiques que tendeixen a assegurar l'estabilitat del creixement econòmic (i que, normalment, suposen mesures de rigor macroeconòmic i pressupostari) i les que han d'afavorir la reducció de l'atur. El manteniment del creixement i, per tant, del rigor és una condició necessària per a

una política positiva de creació de llocs de treball. Però cal fer immediatament dues precisions. La primera és que només es pot mantenir un ritme de creixement si és compatible amb una progressiva desmaterialització d'aquest creixement. El que és important és que el creixement sigui moderat, estable i sostenible, és a dir, que no tingui oscil·lacions a curt termini i que no posi en perill el futur. La segona és que el creixement per si sol no garanteix la solució del problema de l'atur, i que al meu entendre s'equivoquen els qui deixen en mans exclusivament del creixement i del mercat aquesta solució.

5. Les polítiques de foment de l'ocupació han d'entendre que la introducció de tecnologia en els processos econòmics, a part de fenòmens de substitució a curt termini que provoquen problemes evidents d'excedents de mà d'obra, genera tres efectes positius, però que cal saber aprofitar. Augmenten la productivitat i això significa l'aparició d'un important excedent econòmic que cal utilitzar en la satisfacció de noves necessitats fins ara no cobertes pel sistema productiu ni pel sistema social, però que ara es poden abordar, sigui espontàniament a través del funcionament del mercat, sigui amb un estímul des de les responsabilitats de servei públic. Permeten la progressiva reducció del treball necessari per mantenir els augments de producció previstos, cosa que ha de suposar la continuïtat de la tendència ja històrica a la reducció del temps de treball. Sobretot acaben amb la rigidesa respecte a l'espai i al temps en l'actual sistema de producció introduint un important concepte de flexibilitat tant en la distància del treball com en la coincidència d'horaris. Aquesta flexibilitat és un element que ha d'ajudar molt al repartiment del treball mitjançant fórmules cada vegada menys rígides però sense que aquesta flexibilitat suposi ni precarietat ni canvi de la relació laboral.

6. La innovació tecnològica ha d'anar acompanyada de la innovació social. El canvi en el model de producció industrial i sobretot el canvi en els continguts fonamentals del treball (menys utilització de materials, menys aportació d'energia, més manipulació de coneixements, més gestió de relacions entre persones i entre organitzacions) fan necessària la modificació d'alguns dels conceptes bàsics que han configurat l'organització del treball i les relacions entre els diferents actors. Si no s'accepta la necessitat d'aquesta modificació s'esclerotitza la societat i es perden les oportunitats de nous treballs. Però alhora aquest canvi ha d'anar acompanyat d'una revisió de les bases de la relació laboral per assegurar el manteniment, encara que per uns altres mecanismes, de les característiques que suposa el model social europeu, vigent des de fa ja

dècades. Aquesta capacitat d'innovació suposa abandonar apriorismes i acceptar reconstruir un nou model. Dos elements molt importants d'aquest nou model estan relacionats amb el repartiment del treball i amb la naturalesa de les relacions laborals. Respecte del primer, cal insistir que repartir el treball no vol dir només, ni principalment, reduir a trenta-cinc hores la setmana laboral, sinó també, sobretot, aprofitar la flexibilitat per integrar en el sistema, amb la totalitat dels drets i sense precarietat, el treball a temps parcial i el treball a distància. Pel que fa al segon cal modificar la legislació social i fiscal per evitar que les noves formes d'organització del treball expulsin de la protecció social els treballadors i converteixin contra la seva voluntat en empresaris aquells treballadors que han d'utilitzar nous sistemes de treball.

7. Crec que cal resituar el sistema educatiu en la seva funció social. No pot continuar el subsistema social encarregat de formar i educar nens i nenes, adolescents i joves. La relació de les persones amb el sistema educatiu, en un sentit molt ampli, ha de durar tota la vida. Perquè la necessitat de completar, revisar o canviar totalment els coneixements durarà tota la vida. I no es tractarà només d'un petit «reciclatge» o d'una certa «posada al dia», sinó també d'una veritable reeducació. Els nostres sistemes actuals no han estat dissenyats per això i cal, per tant, repensar-los. Jo no entro ara en si s'han de crear institucions noves, si s'han de canviar les funcions de les existents, o si s'han d'aprofitar unes altres institucions que fins ara no tenien la funció educativa. El que vull dir és que fa angúnia sentir debats plens de passió sobre els continguts dels plans d'estudis i veure com es deixa de banda, suposo que per desconeixement, el debat fonamental. L'educació al llarg de tota la vida és una activitat que cal propiciar socialment o una vegada més deixem que sigui el mercat qui la solucioni?

No cal dir que tot això planteja qüestions serioses de qui ha de fer què, i de com s'ha de pagar. Aquesta qüestió és més important que el Decret d'humanitats...

8. Si la relació entre la persona i la formació passa de ser una relació molt concentrada en una primera etapa de la vida —a vegades, exclusivament centrada en aquesta etapa— per tenir un caràcter permanent de millora i canvi, cal que els continguts de l'ensenyament inicial siguin fonamentalment diferents del que són ara. Traspassar continguts informatius és cada vegada menys important; per molt que ho intentem mai no podem passar tot el que es necessita per viure. En canvi, ho és cada vegada més inculcar habilitats i motivacions per adquirir coneixements, i la llibertat d'esperit per poder canviar-los sense trauma. L'important és formar persones preparades per poder aprendre contínuament i disposades a seguir el ritme de canvi accelerat.

En aquest sector es plantegen problemes seriosos en la relació entre titulacions i exercici professional. He pensat moltes vegades que caldria revisar l'excessiva dependència de les titulacions universitàries en l'exercici professional. Però, anant més lluny, he pensat i repetit molt cops que els títols, els certificats, haurien de ser com els iogurts, és a dir, amb data de caducitat.

9. Cal lluitar contra l'analfabetisme científicotecnològic. Aquest analfabetisme té un doble vessant: té un aspecte purament instrumental, d'habilitat en la utilització de noves eines; però també en té un més profund, de coneixements sobre la realitat del món.

La vida en la nostra societat demana uns coneixements i unes habilitats que no són les mateixes que ara fa cent anys. I hi ha encara la tendència a considerar que aquestes habilitats són només per a uns quants, per a aquells que han seguit un currículum «de ciències». És tan greu que un enginyer no sàpiga apreciar una obra de Bach o la trompeta de Miles Davis, com que un advocat no sàpiga què és el codi genètic o no pugui explicar els elements essencials del funcionament d'un ordinador. I seguim entrebancats en considerar Verdi com a part de la nostra cultura, però no les evidències científiques sobre el canvi climàtic.

Per molt que se simplifiqui en el futur el maneig de les màquines, aquest analfabetisme serà una de les fonts més clares de marginació. La renúncia a aquests coneixements pràctics té a la llarga un caràcter d'autoexclusió. L'adquisició d'un mínim de coneixements i la familiarització amb algunes tècniques senzilles, han de ser assegurades per l'escola, com un element essencial d'igualtat. No adquirir aquests hàbits serà en el futur un element que marcarà el nivell de socialització com ho varen marcar llegir i escriure.

S'ha insistit molt en la familiarització dels nois i noies amb la tecnologia, però sovint sembla que això sigui només posar ordinadors a les aules i, darrerament, connectar-los a Internet. El canvi tecnològic és molt més que això. Seguim preparant els joves per a la transmissió escrita de la cultura. Llegeixen llibres, analitzen llibres, critiquen llibres i fins i tot aprenen a escriure'ls. Però una part importantíssima de la seva cultura futura no la rebran per via escrita sinó audiovisual. Qui els ha ensenyat a analitzar, criticar i fins i tot compondre el llenguatge audiovisual? Aquesta manca de capacitat crítica davant d'aquest mitjà, els deixa desvalguts davant del seu impacte i els converteix en subjectes passius de la transmissió. Una mica menys de Descartes i un xic més de John Ford potser no estaria malament...

10. La darrera preocupació no està centrada en els continguts sinó en els mètodes. Tinc la sensació que, en un món on tot ha canviat i està canviant de manera impressionant, l'ensenyament és un reducte aïllat on les coses es fan més o menys com sempre. Penseu quines diferències hi ha entre una «classe» d'ara i una de fa cinquanta anys, o tres-cents anys! Els alumnes van vestits informalment i el professor potser fa servir un micròfon i, fins i tot, un projector de diapositives en comptes d'escriure a la pissarra, però poques coses més...

Cal no oblidar que l'objectiu de l'ensenyament no és ensenyar sinó aprendre. I que actualment hi ha eines que poden fer l'aprenentatge més fàcil, menys costós, més adequat a les necessitats de cada persona, menys subjecte a les rigideses de l'espai i del temps. Però que, per tal que això sigui possible, calen les eines i sobretot cal modificar la manera d'ensenyar. Perquè ha de quedar clar que la funció d'ensenyar seguirà sent imprescindible, però potser no la de «donar classe».

La utilització de mitjans audiovisuals o informàtics per a l'aprenentatge, la superació de la barrera de la coincidència física entre aprenent i ensenyant o altres temes similars demanen una revisió a fons dels papers i dels mètodes que fa segles i segles han estat presents en la pràctica educativa.

Sé que, precisament per aquesta llarga tradició, moltes d'aquestes pràctiques són difícils de modificar. A vegades per interessos personals o corporatius i d'altres—encara més difícils—per inèrcies mentals. Però és urgent plantejar-ho i fer-ne un debat.

Permeteu-me acabar amb un missatge d'urgència. El canvi social que ja ha començat és imparable i ràpid. La pressió que significa el progrés tecnològic es complementa i s'amplifica amb la dinàmica desbocada de la competitivitat del mercat. Com a conseqüència d'això és molt possible que els canvis es produeixin a una velocitat superior a la que alguns podrien considerar raonable des de la perspectiva de preocupació per la capacitat d'adaptació de les persones i els grups socials. Però en tot cas no hi cap mecanisme que permeti ara disminuir el ritme.

És la nostra obligació aprofitar totes les oportunitats que apareixen just quan apareixen i alhora intentar evitar els inconvenients abans que el mal ja estigui fet. Tinc la sensació que la sensibilitat de l'opinió pública no està encara prou alertada sobre aquesta urgència. Això és preocupant però en algun aspecte és raonable. El que és molt pitjor, i al meu entendre imperdonable, és que tampoc s'hagi despertat la sensibilitat de la majoria dels nostres dirigents.

Les actuacions no poden esperar. Tinc por que en alguns aspectes potser ja sigui tard...

L'organització territorial i les tecnologies de la informació i de la comunicació

Antoni Farrés i Sabater

Consultor en temes de l'Administració pública

En un sentit estricte, per organització territorial s'entén el conjunt d'entitats públiques amb personalitat pròpia que existeixen en el marc d'un determinat territori. Així, es parla de l'organització territorial de l'Estat, que estaria formada per les comunitats autònomes, les províncies i els municipis, principalment... i en un sentit ampli, en tractar de l'organització territorial, s'han de considerar també les opcions entorn de l'administració perifèrica de l'entitat superior.

Enric Argullol, *L'organització territorial de Catalunya. Una perspectiva jurídica*, 1986

I. De la societat industrial a la societat de la informació: què està passant?

Les entitats territorials bàsiques catalanes són la Generalitat i els municipis. Hi ha, però, dos tipus d'organismes més en el territori: els que són àmbits de descentralització o desconcentració de l'Estat i de la Generalitat —delegacions provincials i/o territorials— i els que, en funcions de cooperació, agrupen electes locals —diputacions i consells comarcals.

En aquests moments la confluència de les tecnologies informàtiques, de telecomunicacions, la digitalització i les indústries de continguts (*media*) estan provocant canvis fonamentals en les actuals estructures econòmiques i socials i, per tant, també els produiran sobre les estructures polítiques i territorials.

Aquests canvis no són quantitius sinó qualitius. S'està produint un canvi de mode de producció: de la societat industrial a la societat informacional o del coneixement.

Això vol dir que la informació i el coneixement es converteixen ara en el motor del desenvolupament econòmic i social, de la mateixa manera que la producció de béns materials ho va ser en la societats agràries i industrials.

Com deia fa pocs dies a Tarragona Joan Majó, amb motiu de la inauguració del II Congrés de Municipis de Catalunya: «la societat industrial s'ha acabat». I aclaria que no deia que s'hagués acabat la indústria, sinó que aquesta deixava de tenir el paper de motor fonamental del creixement des del punt de vista econòmic. El sector serveis creixerà probablement fins a un 80 % en dos grans camps: el del processament i distribució de la informació del coneixement i el dels serveis relacionats amb l'atenció directa a les persones.

Aquests canvis afectaran profundament les entitats que configuren i estructuren el territori, ja que aquests canvis són organitzatius, més que no pas tecnològics. Una administració digital no és una administració amb ordinadors, sinó una administració concebuda i organitzada d'una altra manera, com a conseqüència de la incorporació de la tecnologia.

Quin canvi d'escenari provoca la revolució tecnològica, que obligarà necessàriament a transformar l'organització? Per què s'haurà de destinar esforços a la reenginyeria de processos, aplicats a l'administració?

En la societat industrial els paradigmes han estat: la sincronia, l'homogeneïtat i la seqüencialitat.

1) **SINCRONIA**: calia que l'activitat humana s'ajustés a unes pautes espacials i temporals compatibles amb les de la màquina.

2) **HOMOGENEÏTAT**: per aconseguir aquest ajustament s'havia d'unificar els criteris per mesurar temps i espai (hora oficial, sistema mètric, cartografia exacta...; temps i espai esdevenen un producte, una mercaderia).

3) **SEQÜENCIALITAT**: cal identificar amb precisió cadascuna d'aquestes unitats temporals i espacials.

A mesura que s'incorporaven al procés d'industrialització, els països van afavorir o provocar processos de concentracions poblacionals en indrets favorables a la implantació d'indústries: proximitat de matèries primeres, bones comunicacions o proximitat a grans mercats, amb la qual cosa modifiquen profundament els tipus d'assentaments de la població sobre el territori.

En l'àmbit territorial, les conseqüències del model industrial són l'aparició de les grans metròpolis per disposar de més mà d'obra i de més consumidors potencials i la construcció de grans xarxes viàries per unir aquestes metròpolis.

La industrialització a Catalunya comporta un model territorial que pivota entre

l'aglomeració (Badia del Vallès, 16.414 hab./km²) i el despoblament (Gisclareny, 0,89 hab./km²). Les organitzacions polítiques es concentren a les metròpolis i mantenen una xarxa sobre el territori, en un intent d'evitar-ne la total desestructuració (delegacions o descentralitzacions administratives) i alhora les administracions territorials locals, molt febles, necessiten sumar esforços per intentar donar resposta als seus problemes (comarques, províncies o organitzacions instrumentals com man-comunitats i consorcis).

La societat industrial ha modificat, doncs, els assentaments poblacionals, cosa que ha condicionat el tipus d'organització territorial per administrar-los.

En el trànsit cap a la societat de la informació es posa en evidència que els vells paradigmes de la societat industrial es modifiquen. I, molt probablement, per negació dels anteriors es perfilen com a nous paradigmes l'asincronia, l'heterogeneïtat i el paral·lelisme o simultaneïtat.

1) ASINCRONIA: és possible avançar cap a noves formes d'organització que ens portin a una distribució millor de les activitats de les persones, tot evitant els col·lapses (diaris, setmanals...) i que calgui calcular les infraestructures per suportar pics d'ús.

2) HETEROGENEÏTAT: la potència de processament, emmagatzemament i distribució de la informació fa possible evitar la uniformització; permet tractar de manera equivalent el que és igual i de manera diversa el que és diferent.

3) PARAL·LELISME: podem coordinar processos de producció i distribució geogràficament llunyans com si fossin espacialment propers i temporalment consecutius. Tot, ara i aquí.

Aquests canvis que s'estan produint evidencien que ja no cal coincidir en el temps i l'espai per fer eficient el procés de producció (Majó). Això influeix sobre el lloc de treball i el lloc de residència i la seva diferenciació; en canviar les relacions de treball es produiran nous assentaments de població, la qual cosa tindrà repercussions sobre les estructures polítiques i administratives territorials.

Quin serà, doncs, el nou model d'implantació territorial? Un dels primers referents va ser un model difós (Silicon Valley), on en un espai relativament gran, habitualment articulat per un important eix de comunicació, conflueixen activitats econòmiques, residencials, d'oci... En una fase posterior veiem que apareix el concepte de Silicon Alleys, que concentra activitats econòmiques amb un alt valor afegit en zones concretes de ciutats per aprofitar les sinergies que generen les altes densitats de fluxos relacionals.

La societat industrial va provocar una jerarquització de països i ciutats que la societat de la informació està tornant a canviar (Irlanda, Finlàndia, Singapur...).

Fins ara classificàvem els països en industrialitzats, en procés d'industrialització i subdesenvolupats, i passaven d'un estadi a l'altre de manera successiva. Irlanda, un país exportador de mà d'obra que no havia fet la revolució industrial, és capaç de col·locar-se en el grup de països capdavanters de la nova societat, amb creixements econòmics envejables. És a dir, ja no cal passar d'un estadi al que ve immediatament després, és possible saltar-se fases històriques.

II. El nou repte polític: evitar o minimitzar la fractura digital

Lisboa 2000 és una fita important. El Consell Europeu va acordar fer una opció estratègica a favor de la societat del coneixement. Hi constata que els canvis que s'estan produint al que denominem *nova economia* exigeixen una transformació radical de l'economia europea i per això estableix un objectiu estratègic de creació d'infraestructures del coneixement, d'augment de la innovació, de reforma econòmica i de modernització del sistema de benestar social i dels sistemes educatius.

En el document de la presidència d'aquella reunió s'estableix com a objectiu estratègic de la Unió convertir-se en l'economia basada en el coneixement més competitiva i dinàmica del món, capaç de créixer de manera sostenible amb més i millors ocupacions i amb un grau més gran de cohesió social.

De fet, el que es persegueix és que en la mesura que hi hagi un quadre macroeconòmic sòlid, es pugui assolir un creixement econòmic sostingut de l'entorn del 3 %, alhora que s'aconsegueix frenar la pèrdua de competitivitat respecte dels EUA i de l'Àsia/Pacífic.

Les tres idees força aparentment són molt senzilles: tothom connectat, tothom amb formació digital al final de 2002 i que aquest procés sigui integrador des del punt de vista territorial i cohesionador des del social.

No obstant això, aquests objectius posen en evidència la por a la fractura digital, en una doble vessant:

- 1) Territorial: territoris amb infraestructures i sense.
- 2) Personal: persones amb «formació digital» o sense.
  - Analfabets inicials (fracàs escolar).
  - Analfabets sobrevinguts o digitals.

Fractura territorial

La liberalització de les xarxes de telecomunicacions pot tenir uns efectes positius, si més no teòricament, com ara la millora en l'oferta de serveis i un abaratiment dels costos per a l'usuari.

La pràctica, però, evidencia que la privatització de la gestió està fent desaparèixer el caràcter de servei públic i, per tant, no es garanteix el dret a la connectivitat com a servei públic universal, sinó que el desplegament de xarxes solament s'està produint en els territoris considerats madurs des d'una òptica de mercat.

L'aparició de tecnologies més senzilles en necessitats infraestructurals (ràdio) que d'altres (cable) no està produint una complementaritat entre si per cobrir el conjunt del territori i així garantir la connectivitat com a dret universal, sinó que superposen les seves xarxes en els territoris madurs, amb el perill de provocar la saturació en alguns llocs i l'absència d'infraestructures en d'altres, si més no, ara com ara.

Els poders públics, si volen mantenir els mínims de cohesió social i evitar la ruptura definitiva del territori, hauran d'intervenir tot dissenyant les polítiques compensatòries que garanteixin un mínim d'homogeneïtat en el conjunt del país. Els antecedents dels plans d'ajuts públics per a l'electrificació i la telefonia rurals o el pla de repetidors de televisió evidencien que el mercat sol no garantirà el concepte d'universalitat, ja que el seu objectiu no és la cohesió social i la governabilitat, sinó simplement l'obtenció de beneficis.

Ara com ara, el mapa d'infraestructures que permeten accés a banda ampla es redueix a l'interior de l'arc format per les denominades ciutats de la segona corona metropolitana (Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Vilafranca i Vilanova i la Geltrú) i les capitals de província (Girona-Salt, Tarragona-Reus i Lleida).

Fractura personal

En el document final de les reunions de Portugal, l'*e-Europe 2002*, aprovat a Santa Maria de Feira sota el nom d'*Una Societat de la Informació per a tots*, situa com a segon objectiu clau «Invertir en les persones i en la formació» i planteja un conjunt d'accions al voltant de la formació inicial, unes altres al voltant de la formació continuada i alguns mecanismes destinats a la població en general.

Una vegada més la formació té caràcter estratègic. Quant a la formació inicial, s'estableix que a final del 2002 tothom ha de tenir formació digital en el moment de

deixar les aules, però no defineix el contingut d'aquest concepte de formació digital i topa d'entrada amb el primer gran problema: qui forma els formadors?

No es tracta simplement de donar a conèixer el conjunt d'habilitats que són necessàries per treballar amb ordinadors, ja que molt probablement els alumnes en saben més que els mestres; es tracta de passar del concepte actual d'aula d'informàtica, «ensenyar a utilitzar», a un altre concepte pedagògic com és «utilitzar per aprendre»; és a dir, la incorporació de l'ordinador multimèdia a l'aula.

Això comporta un nou concepte de l'ensenyament i, per tant, la necessitat del reciclatge dels ensenyants actualment en exercici, i assegurar que els futurs mestres surten preparats per a aquest nou rol. Europa constata que no té preparades les seves estructures educatives per a aquesta nova situació.

D'altra banda, tots els estudis europeus assenyalen que en un termini de vuit a deu anys la meitat dels llocs de treball seran en sectors que, o bé formen part dels grans fabricants de productes i serveis de les tecnologies de la informació, o bé els utilitzen intensivament. Per tant, en tots els sectors econòmics és prioritari adaptar els treballadors a l'entorn de la societat de la informació, transformar les qualificacions tradicionals i garantir una oferta suficient d'experts en aquest àmbit. Per tant, la formació continuada esdevé condició necessària per incorporar-se al mercat de treball o per mantenir-s'hi.

Tant és així, que des de la Unió Europea s'ha dissenyat una estratègia específica que, sota el nom de *e-learning*, pretén articular i estructurar una resposta a aquest repte.

La realitat d'avui, però, és molt lluny d'aquests objectius i hi ha el risc que en el grup de persones analfabetes, com a conseqüència del procés de fracàs escolar, es puguin afegir contingents de nous analfabets «digitals» que provoquin una fractura personal i generacional.

III. Incidència de la societat de la informació sobre les estructures politicoadministratives: nous paradigmes, noves contradiccions

La societat de la informació afavoreix una relació més directa entre administració i administrats, i és un «canal» de doble direcció i, per tant, les diverses opcions polítiques faran que evolucionem cap a un o un altre sentit. Són, doncs, possibles polítiques diferents i, per tant, el pensament únic no és la fatalitat indefugible que ens volen fer creure.

Com a mínim, quatre grans camps en resultaran afectats:

Democràcia directa / democràcia representativa

És evident que les facilitats de comunicació de la societat de la informació fan possible avançar cap a mecanismes més propers a la democràcia directa. No obstant això, la democràcia representativa no solament és fruit de la impossibilitat de reunir-nos tots els ciutadans per prendre una decisió, i per això deleguem a uns representants perquè ho facin en nom nostre, sinó que també aquest mecanisme permet allunyar en el temps algunes decisions en relació amb els fets que les motiven, per objectivar-les, per racionalitzar-les (és impensable un referèndum sobre la pena de mort, l'endemà mateix d'un sagnat atemptat d'ETA).

Les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) permeten una intervenció més directa del ciutadà individual, però alhora impossibiliten el paper de mediació dels partits polítics. Per tant, en el nou context de possibilitats d'intervenció directa, si aquests no reformulen els seus rols en el sentit d'afavorir l'objectivació dels problemes i es limiten a ser instruments d'autoreproducció, la seva crisi s'accentuarà, ja que en la societat de la informació qui resulta més perjudicat són els organismes intermedis que no aporten valor afegit al resultat final.

Cal, per tant, redefinir els instruments col·lectius de participació política, alhora que s'afavoreix una participació més directa sense tants intermediaris en l'exercici de la democràcia. Segur que els anys vinents el debat democràcia representativa/democràcia directa recomençarà i, sigui el que sigui, el procés implicarà un nou escenari i uns rols diferents dels actuals, cosa que fa por a molta gent.

Per això no és sorprenent que per part de les administracions polítiques sovint s'hagi buscat l'aplicació de les TIC a les rutines existents sense trencar amb els paradigmes comunicacionals i de poder previs, en lloc d'utilitzar-les per avançar vers la idea de la democràcia directa sense perdre capacitat de deliberació, ni eficiència decisional (Subirats).

Principi de subsidiaritat

El principi de subsidiaritat o de proximitat ha estat el fonament de molts dels processos de descentralització i de desconcentració. El mateix estat de les autonomies, deixant de banda el reconeixement de les comunitats històriques, ha estat inspirat per aquest principi. La invocació dels ajuntaments ha fonamentat les constants reivindicacions de més competències, sota la forma «que ho faci l'administració més propera

al ciutadà», argumentant un coneixement millor de la realitat de l'àmbit territorial en què es presta un determinat servei i per comoditat dels ciutadans mateixos per poder demanar o reclamar el titular de la competència.

Avui, i en el context de la societat de la informació, l'administració més propera ja no és necessàriament la que ho és en termes físics, perquè tant l'espai com el temps s'han modificat. Ara l'administració més propera podria ser la millor connectada.

Tant és així que, en el *Libro blanco para la mejora de los servicios públicos* aprovat per un Consell de Ministres el mes de febrer de 2000, es planteja la creació del Portal Único de la Administración, alhora que l'Administració General de l'Estat es reclama com a instància de relació directa amb el ciutadà.

Aquest plantejament no es correspon ni políticament ni jurídicament amb el concepte d'estat de les autonomies, i per això des de Catalunya l'Administració de la Generalitat i l'Administració local estan treballant activament pel Portal de l'Administració Catalana, denominat Administració Oberta de Catalunya - Administració en Xarxa, amb la idea de validar les relacions administratives per Internet o sobre suport electrònic que permetin als ciutadans relacionar-se amb l'Administració les vint-i-quatre hores del dia -24 x 7-, poder realitzar transaccions completes amb independència de l'organisme que en té la titularitat i millorar no solament en eficàcia sinó també en eficiència.

Això implica, com hem dit abans, fer entrar en crisi els organismes administratius intermedis que no aportin valor afegit i obligarà a una simplificació administrativa que a mig termini pot fer possible una reducció de costos important. No es tracta tant d'injectar tecnologia com d'iniciar el camí que ens ha de permetre trencar amb el model burocràtic de l'administració.

La conseqüència més important, a part de la millora de serveis al ciutadà, és que molt probablement això significaria la fi de la coincidència del mapa polític amb el mapa de gestió (Xavier Marcet). I que calgui redefinir a mig termini la distribució de competències en funció del valor afegit que pugui aportar-hi cada administració.

Una conseqüència que pot semblar marginal, però que no ho és, ja que motiva aproximadament el 40 % de les visites del ciutadà als ajuntaments, és la desaparició dels certificats. Un certificat és una dada que té una administració, normalment sobre suport electrònic, que s'ha de posar sobre un paper amb determinades solemnitats per evitar la possible manipulació i que el ciutadà, fent de carter, ha de portar a una altra administració que la necessita per incorporar-la a la seva base de dades sobre suport electrònic. No seria més senzill una base de dades comuna o que l'administració que la necessita pogués capturar la dada i importar-la al seu sistema? La

conseqüència d'això és l'aparició d'un nou concepte d'administració que ja no és compartimentada, sinó que és l'administració en xarxa.

Neocentralisme o més democratització

Ja hem dit que la societat de la informació permet establir un nexa directe entre administració i administrats. És un canal de doble direcció i, per tant, pot afavorir més democratització i, tal com dèiem, una participació més activa del ciutadà o pot generar un model més centralista o autoritari, sota l'excusa de l'eficàcia i l'eficiència.

La tendència actual és preocupant, ja que les competències que tenen a veure amb la denominada nova economia no es gestionen des d'organismes administratius tradicionals, sinó que importen conceptes d'altres administracions, especialment l'americana, que es gestionen des d'agències, que no estan de manera directa sota el control dels mecanismes democràtics (Comissió Nacional del Mercat de Telecomunicacions, Comissió Nacional del Mercat de Valors, etc.) i, per tant, es produeixen un conjunt d'organismes que no solament estan actuant amb autonomia, sinó també amb uns graus d'independència que consagren la primacia dels aspectes econòmics per damunt dels polítics.

Això, junt amb l'alienació de competències fonamentals a favor de la Unió Europea i la descentralització de la despesa a favor de les regions, està debilitant els estats nacionals, cosa que provoca una reacció de defensa d'aquests estats per mantenir-se i autoreproduir-se. Aquesta reacció els porta a plantejaments del tipus Portal Únic o a exercir la seva sobirania sense tenir presents espais que seria aconsellable de considerar com una unitat, com el cas de les noves concessions de telecomunicacions.

En l'àmbit espanyol i en el moment del disseny de l'estat de les autonomies totes aquestes matèries, com per exemple les telecomunicacions, no van ser objecte de transferència, ja que era impensable en aquells moments poder transferir part de Telefònica o de Correus, i avui aquests serveis són els que han esdevingut absolutament decisius en el marc de la societat de la informació. De fet, i anant més enllà, caldria revisar el marc constitucional, ja que el model econòmic que dibuixa la Constitució té poc a veure —i menys en el futur— amb el model econòmic de la societat de la informació. És la constitució d'un estat de la societat industrial i no la constitució d'un estat de la societat de la informació en un context de globalització.

Uniformitat cultural / diversitat cultural

Encara que no sigui l'objecte d'aquesta ponència, ja que d'altres ho tractaran específicament, voldria comentar que, junt amb el perill que hi ha en els camps lingüístics i culturals a favor de la llengua franca, cal afegir el risc d'afavorir l'adopció de models i estereotips procedents d'altres tradicions culturals, valors i prejudicis, però el que és més que mai una cultura minoritària hauria pogut ser present arreu del món i a temps real com pot ser-hi ara.

L'existència de traductors automàtics, l'evolució dels sistemes de reconeixement de veu... faran possible l'aparició d'eines que facilitaran el coneixement de cultures minoritàries. De manera espontània el mercat desenvoluparà aquestes eines en llengües i cultures amb molt més pes que la nostra, llevat que la qualitat dels nostres productes —els industrials, però també els culturals— i el valor afegit que siguem capaços de generar siguin prou importants com perquè aquestes eines també contemplin Catalunya. La batalla per assegurar la diversitat cultural és tant en el terreny de la reivindicació com en el de la qualitat.

Necessitat de redefinir els drets individuals en la societat de la informació

És evident que, en aquests canvis de paradigmes i de modificacions profundes, no solament cal adequar el model institucional des de la perspectiva de model econòmic, sinó que també, fonamentalment, cal redefinir els drets individuals en la nova societat de la informació. El primer, el caràcter de servei universal d'aquells instruments que ens han de permetre tenir un paper actiu en la societat de la informació, en la participació com a ciutadans en l'activitat pública, així com en la resta de drets individuals que tenim reconeguts en l'actual marc constitucional, adequats, però, al nou context històric.

IV. Epíleg

Tot plegat fa preveure que hi haurà modificacions substancials en els següents camps:

Canvis de model territorial

1) L'extensió i la generalització del teletreball i del treball en xarxa pot afavorir una implantació territorial diferent de l'actual, de persones i d'activitats econòmiques, com a conseqüència dels desdoblaments dels conceptes empresa/centre de treball/unitat de producció, que en la societat industrial normalment formaven una unitat.

2) Molt probablement, la societat de la informació afavorirà un cert reequilibri territorial en l'assentament de les persones i les activitats econòmiques.

3) Els conceptes oci i treball no estaran tan nítidament diferenciats i s'anirà cap a fórmules mixtes.

Canvis de model d'administració: l'administració xarxa

1) La societat de la informació significa la fi del model d'administració compartimentada i una erosió important del concepte burocràtic de l'administració.

2) L'administració xarxa vol dir:

a) 24 × 7, administració disponible a tot hora per operar-hi en qualsevol moment.

b) Gestions en règim d'autoservei.

c) El ciutadà no és el servei de correus (certificats...).

d) El ciutadà no té necessitat de conèixer l'estructura de l'administració, qui és el titular de les competències, ni els procediments: transaccions completes (els fets vitals).

e) De l'administració responsiva a l'administració proactiva.

f) El nou model comporta canvis a les relacions:

- amb els ciutadans;
- entre administracions;
- amb els proveïdors;
- amb els seus treballadors i la seva organització interna.

Un nou espai de col·laboració públic/privat

1) Modificació dels conceptes públic/privat com a conceptes antagònics i ex-cloents.

- 2) El sector públic no pot garantir el progrés tecnològic, organitzatiu i econòmic.
- 3) El sector privat no pot garantir els mínims de cohesió social que permetin la convivència i el disseny de polítiques compensatòries que evitin una fractura social irreversible i que permetin avançar cap a una societat més equitativa, més justa.
- 4) Creació d'un nou espai de col·laboració públic/privat que assegurí el progrés i la cohesió social.

Finalment, tot i que no coneixem l'organització territorial del futur, intuïm que els canvis que hem descrit i les tendències que hem apuntat comencen ja a modificar profundament l'actual model. Cal, per tant, veure la societat de la informació no tant com un risc, sinó com una oportunitat. El paper de Catalunya al segle XXI depèn tant de la seva incorporació a la societat digital com de la rapidesa amb què ho faci.

Les llengües d'Europa i la globalització (en ocasió de l'Any Europeu de les Llengües)

Aureli Argemí i Roca

Secretari general del Centre Internacional Escarré
per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN)

Uniformització i unió

Com és ben sabut, tot i que la paraula *globalització* ha sortit a la llum pública amb un determinat sentit aquests últims anys, molt del que amb aquest nom voldríem dir avui no és nou. La globalització, o les tendències globalitzadores, es perden en el temps i es manifesten en nombrosos camps. Per exemple, en el terreny lingüístic. Només cal fer una ràpida mirada a la història de les llengües per a adonar-nos-en de seguida.

El fenomen de la globalització relacionat amb les llengües és particularment remarcable en els processos lingüístics que ha viscut la societat europea: sigui perquè s'hi han donat secularment dinàmiques que han intentat construir grans uniformitzacions lingüístiques, en detriment de certes llengües, sigui perquè s'hi han produït reaccions en sentit contrari, veritables resistències preceptibles en el ressorgiment d'antigues llengües o en la naixença de noves.

Al llarg de la història dels pobles europeus, els processos de globalització o, en paraules anàlogues, d'homogeneïtzació o d'uniformització lingüístics, s'han presentat sobretot en forma de colonització, si bé sovint camuflades sota el concepte de millora de les condicions de vida o d'algun altre atractiu semblant. Els motors d'aquests processos han estat els successius nuclis de poder que han escollit, imposat i difós entre els seus súbdits una o unes determinades llengües. Amb la finalitat de marcar les fites territorials dels mateixos poders i d'aglutinar, des del seu punt de vista, la societat que es trobava sota els seus dominis.

Així, per exemple, quan el llatí, i abans el grec, van anar-se difonent, com a taca d'oli, per les terres conquerides des de les centrals del poder de l'Imperi de Roma o,

anteriorment, d'Atenes, els seus propagadors presentaven aquestes llengües en clau de millora en tots els sentits: facilitaven la comunicació, els intercanvis comercials i l'accés a coneixements superiors, en contrast amb el que es podia obtenir amb llengües limitades en l'espai i en la seva capacitat d'expressió. En definitiva, la força globalitzadora de l'època pretenia convertir els súbdits d'aquests imperis en ciutadans més propers o partícips dels privilegis de la classe dirigent, encara que això comportés que les altres llengües de l'anomenat baix poble fossin postergades.

Aquest esquema es va anar reproduint, amb rares excepcions, durant l'edat mitjana i l'edat moderna. Potser una de les polítiques d'uniformització lingüística més paradigmàtiques d'aquest últim període fou la de l'expansió de l'espanyol, no solament per la península Ibèrica sinó també, des de finals del segle XV, per les immenses terres conquerides d'Amèrica

Les idees, diguem-ne, globalitzadores heretades d'antics imperis, es van anar perfeccionant a finals del segle XVIII, en el context de la Revolució Francesa. Ja a l'article «langue» del volum novè de la famosa *Encyclopédie* del 1765 (pocs anys abans de la Revolució Francesa pròpiament dita) els seus autors es mostren partidaris del que qualifiquen de la unitat de les llengües, «d'allò que [pretesament] és universal i comú a tots els parlants». Al costat d'aquesta afirmació, el mateix autor puntualitza que «davant l'evidència d'una pluralitat de llengües, cal establir-ne la classificació [...]». És clar—escriuen—que qualsevol llengua té els seus mèrits i que els seus parlants hi troben «tot allò que és necessari per a l'expressió del conjunt de pensaments»; però, segons les paraules de Denis Diderot, hi ha, d'una banda, llengües aptes per a l'oratorïa, el teatre, la fabulació i la mentida (el grec i el llatí) i, de l'altra, hi ha una llengua apta per a «instruir, il·luminar i convèncer». Aquesta llengua és, no us ho penseu gens ni mica, el francès [...]. El francès és una llengua clara i, alhora eloqüent i, «si mai el llatí deixés de ser l'idioma comú dels savis europeus, la llengua francesa haurà de tenir l'honor de la preferència» [...]. Feta la diferenciació, que hom acceptava sense discussió, entre llengües «primitives» i llengües de «cultura» [...] i sentenciada l'excel·lència d'una idioma capaç d'esdevenir «internacional», només calia passar a l'acció: proposar el francès (prèviament consagrat en el temple de la saviesa) com la llengua de la llibertat i de la Revolució, en contrast amb els *patois*, que [...] eren considerats un obstacle per a circulació de les idees revolucionàries i, fins i tot, usats amb finalitats subversives!»¹

Tanmateix, no va ser fins a l'establiment de l'escola obligatòria a França i des-

1. Jesús TUSON, *Mal de llengües*, 13a ed., Barcelona, 1995, p. 33-35.

prés o contemporàniament a altres països, que la filosofia de la uniformització lingüística —feta amb la llengua oficial de l'Estat— no aconseguí la màxima justificació. A través de l'escola obligatòria ja als nens i joves se'ls podia imposar, amb més facilitat, la llengua de l'Estat en tant que el millor valor cultural i com a expressió de la llibertat, d'un dret i d'un deure humans fonamentals. Una de les conseqüències de la implantació de la llengua estatal en l'escola obligatòria seria el foment del refús i del menyspreu de les llengües no privilegiades, el cultiu del complex d'inferioritat entre aquells que, per les causes que fossin, continuaven parlant les llengües del passat.

Damunt dels fonaments ideològics i pràctics que acabo d'esmentar es va articulant un discurs coherent al voltant de la o les llengües hegemòniques. Es tracta d'un plantejament que encara avui, dos segles més tard, es repeteix en els seus punts essencials. Ara, però, el discurs pot prendre uns matisos que, a primera vista, semblarien més oberts a acceptar aquelles llengües discriminades que, malgrat tot, han aconseguit salvar-se del naufragi provocat i, per tant, sobreviure. Aquesta posició començava a prendre cos, el 1949, quan Deixonne, promotor d'una llei de tutela de les anomenades llengües i dialectes locals de la República Francesa, aixecava la bandera del reconeixement de les llengües vernacles, perquè, al seu parer, constitueixen una peculiaritat cultural que dóna tradició a unes regions determinades. Amb tot, Deixonne no s'oblidava d'advertir que el reconeixement d'aquests parlars seria emporridor si s'usessin per a substituir la llengua de tots els francesos, universalment valorada —afirma— «com el vehicle d'un pensament capaç d'ultrapassar les fronteres i el temps».² En realitat, la posició de Deixonne és una clara manifestació de l'actitud paternalista que diverses legislacions posteriors relatives a les llengües anomenades *minoritàries* o *regionals* —i que, per ser més precisos, hauríem de dir-ne *minoritzades*— han adoptat.

En fi, sobre el model que, per entendre'ns, anomenarem francès, s'ha anat edificant, amb més o menys puntualitzacions i eficàcia, adaptacions i excepcions, el que podríem qualificar com la ideologia subjacent en moltes propostes relatives al nou ordre lingüístic dins d'Europa. Més encara, hi ha qui assenyala aquest nou ordre com si fos el repte més democràtic, en el sentit que si tothom s'arribés a convèncer que cal parlar la mateixa llengua a Europa —deixant les altres llengües per a usos familiars, si es vol— ja no es donaria cap discriminació lingüística, es podria aplicar fins a les últimes conseqüències un dels drets humans fonamentals que, perquè ho sigui de veri-

2. Citat per Jesús TUSON, *Mal de llengües*, p. 36.

tat, ha de tenir un abast universal. Aquells que s'oposarien al nou ordre lingüístic, perquè preferirien aferrar-se a la pròpia i distinta llengua, es convertiren, tard o d'hora, en elements conflictius, destructors de la sana convivència.

Les exigències de la globalització, entesa en el sentit més actual i radical, no condueixen, en definitiva, a aquests conclusions? Si, de veritat, la societat europea vol progressar, no ha de caminar d'acord amb les dinàmiques que duen al ple acompliment d'una mundialització que, ens agradi o no, és imparable i irreversible? Si, de fet, la Unió Europea, ha de deixar de ser un puzzle amb una sèrie de territoris separats entre ells per barreres que, mitjançant unes fronteres, fins fa quatre dies posaven fre i condicions als moviments de persones; si s'estan eliminant els controls de les duanes, que han posat inútilment tantes traves al comerç de les mercaderies; si amb l'adopció d'unes mateixes lleis generals i d'una sola moneda, els ciutadans europeus s'han pogut aproximar més els uns als altres..., per quines raons no seria benèfic per a tots els ciutadans europeus adoptar una llengua comuna que, entre altres coses, ajudaria a relativitzar els contorns de les distintes sobirania existents? Si tot això és l'exponent de la globalització, per què l'hauríem de criticar o girar-nos-hi d'esquena? No hi guanyaríem tots plegats si existís una plena llibertat de circulació de la informació i que aquesta informació fos facilitada per l'ús d'una sola llengua?

Certament, una de les respostes possibles a aquestes i altres preguntes similars és que la globalització ha de conduir, indefectiblement, a la uniformització lingüística, a constituir un espai, que ja tenim, de moment en forma de llengua franca, l'anglesa, que, de fet, ja n'exerceix les funcions. Que la globalització hagi desbancat el francès del tron lingüístic no seria més que una conseqüència poc rellevant, en el pla dels principis, de l'evolució i de la transposició dels poders.

* * *

Resseguides, ni que sigui ràpidament, les línies que han anat fonamentant la teorització i la pràctica de la globalització lingüística, no puc deixar de fer esment, en honor a l'objectivitat, que aquestes premisses són tan sols una cara de la moneda. N'existeix una altra que defineix, precisament, una de les característiques de la Unió Europea mateixa. Em refereixo a la seva opció pel pluralisme lingüístic, per la diversitat lingüística, un dels pilars sobre els quals ha de créixer la convivència i l'entesa entre els europeus.

Efectivament, la Unió Europea, per més que els qui la formen continuïn posant tants dubtes sobre la seva identitat i que, després de tants anys d'haver-se creat, enca-

ra no hagin elaborat una constitució, segueix uns criteris d'actuació lingüística que, si més no, relativitzen o domestiquen les exigències de la globalització.

Ja des dels seus orígens, quan les comunitats europees no eren més que l'expressió d'uns acords entre un petit nombre d'estats, els seus impulsors van dissenyar amb força nitidesa els eixos vertebradors del projecte comú, sense haver d'especificar-los molt: construir una dinàmica conjunta que portés cap a la construcció del que un dia seria la Unió Europea, realitzar un programa que fos capaç d'aproximar els pobles europeus sense confondre'ls i reflectís el mosaic compost de diferents cultures i llengües, que això és, en el fons, Europa. Consegüentment, les institucions europees havien d'anar establint normes per tal de fer compatible l'existència d'un mercat únic i d'unes organitzacions comunes amb el respecte de l'existència d'espais lingüístics i culturals diversos i intransferibles.

Val a dir que el Tractat de la Unió Europea, adoptat a Maastricht el 7 de febrer del 1992, és a dir, el Tractat que bàsicament regeix ara els destins de la Unió Europea, no conté cap disposició sobre la qüestió lingüística. El seu silenci deixa, com a sobreentès, que continua vigent allò que sobre aquest tema havien establert les comunitats europees el 1958, és a dir, que les llengües oficials dels estats membres han de ser considerades exactament iguals en tots els casos. Per tant, tenen un mateix valor a l'hora d'autenticar els textos aprovats per les institucions europees i poden ser utilitzades com a llengües de treball (fora del gaèlic irlandès i del luxemburguès, que, per decisió dels estats irlandès i luxemburguès respectivament, tan sols són llengües de Tractat). Alhora, qualsevol ciutadà europeu pot adreçar-se en una de les llengües oficials dels estats membres a les institucions europees.

Avui aquestes llengües oficials d'estat són onze, mentre que els estats de la Unió Europea són quinze; ja que alguns d'ells tenen les mateixes llengües: Àustria té la mateixa llengua oficial que Alemanya; Bèlgica reconeix com a llengües oficials pròpies el francès i el neerlandès, oficials també a França i als Països Baixos, respectivament; Luxemburg considera que l'alemany, com a Alemanya, i el francès, com a França, són les seves llengües oficials, i la República d'Irlanda comparteix amb la Gran Bretanya l'anglès. Les altres llengües oficials d'estat, el gaèlic i el luxemburguès, per voluntat dels estats respectius, només són considerades llengües de Tractat, gairebé simbòliques.

Cal posar en relleu, com bé observa el professor Antoni Millan, que el règim lingüístic de la Unió Europea es distingeix del que han adoptat la gran majoria d'institucions internacionals que tendeixen a reduir el nombre de llengües de treball utilitzables. Per exemple, una altra institució europea, el Consell d'Europa, entitat

composta de pràcticament tots els estats europeus que utilitzen normalment com a llengües de treball l'anglès i el francès. Aquest fet s'explica perquè la Unió Europea no és una simple organització que es proposa potenciar la cooperació entre estats, sinó una organització de caràcter supraestatal en què els estats membres cedeixen a la Unió Europea «una part de la sobirania mitjançant la transferència de poders i competències propis». El dret comunitari que se'n deriva s'insereix, de manera automàtica, en l'ordenament intern dels estats. Això requereix que els textos presentats i/o aprovats per la Unió Europea com a tal, es publiquin en les llengües comprensibles pels ciutadans europeus. És l'única forma de garantir la «seguretat jurídica i la igualtat que qualsevol sistema democràtic ha de respectar». D'aquí que el plurilingüisme comunitari hagi esdevingut no solament un fet polític sinó també una necessitat.

Per a reforçar aquestes posicions, els estats membres de la Unió Europea, justament perquè li han transferit parcel·les de sobirania, volen preservar els signes distintius que caracteritzen més la seva identitat. La llengua n'és, evidentment, un de fonamental. Per això defensen que les respectives llengües oficials siguin llengües de les institucions europees. Fins al punt que cada vegada que algú ha gosat proposar esmenes al reglament lingüístic per a reduir les llengües comunitàries, hi hagi hagut, entre els representants de les institucions europees, un refús sistemàtic i generalitzat.

Es podria especular que, si per raons pràctiques, l'adopció d'una llengua franca —l'anglès— es convertís en una norma de fet, això tan sols seria factible, probablement, si fos ben garantit el principi que aquesta llengua no substituís les altres llengües. En tot cas, prèviament, caldria que tots els ciutadans europeus fossin capaços de parlar, més o menys correctament, la llengua franca i que fossin conscients que la Unió Europea perdria el seu sentit en el cas que abandonés el pluralisme lingüístic i cultural que la defineix.³

És normal, doncs, que les autoritats públiques europees actuïn sobre el mercat únic per prevenir i, eventualment, corregir els efectes negatius que podria tenir pel que fa a la diversitat lingüística. En aquest sentit, les institucions europees apliquen el que definiria una lògica reequilibradora. Per exemple, en relació amb la lliure circulació de professionals, el Tribunal Europeu ja s'ha pronunciat a favor de l'ús de les

3. Antoni MILLAN I MASSANA, *El régimen lingüístico de la Unión Europea: el régimen de las instituciones y la incidencia del derecho comunitario sobre el mosaico lingüístico europeo a Público y privado en la normalización lingüística*, Barcelona, 2000, p. 164 i s.

llengües oficials en cada Estat; ha dictat sentències a fi que els estats membres de la Unió no perdin la facultat d'establir normes amb la intenció de transmetre informacions bàsiques en una llengua oficial determinada.⁴

En síntesi, per més que la globalització hagi entrat de ple dins del món que ens circumda, la Unió Europea s'ha convertit o intenta convertir-se en un dels referents del que caldria fer per a canalitzar aquesta globalització. Sobretot en la fase actual de construcció de noves estructures i nous espais polítics, perquè aquests no siguin pensats d'acord amb la unificació del que és divers sinó d'acord amb la unió en la diversitat.

Els principis que sostenen aquests plantejaments han estat ratificats sovint. Un dels més contundents potser el llegim en la Resolució presa pel Parlament Europeu el 14 d'octubre del 1982, sobre el multilingüisme a la Comunitat Europea, en la qual s'afirma que «qualsevol limitació al nombre de les llengües utilitzades pel Parlament Europeu interferiria en la naturalesa democràtica del mateix Parlament». A més, la gran majoria dels parlamentaris europeus creuen que si s'arribés a donar una discriminació d'«algunes llengües en favor d'altres al Parlament Europeu això significaria infringir els drets democràtics de vot dels ciutadans de la Comunitat». Per deducció lògica, el Parlament Europeu no hauria d'abdicar mai a confirmar –llegim en l'esmentada Resolució– «la regla que ha d'existir una absoluta igualtat entre les llengües comunitàries, de manera positiva i activa, oralment o per escrit, a totes les reunions del mateix Parlament i de les seves institucions».

Més recentment, en la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea, aprovada a Niça pels caps d'Estat i de Govern de la Unió Europea, el desembre del 2000, hi ha aquesta solemne afirmació en el preàmbul: «La Unió Europea contribueix a la preservació i al foment de valors comuns dins del respecte a la diversitat de cultures i tradicions dels pobles d'Europa». Amb més precisió, pel que fa al tema lingüístic, la Carta estipula, en l'article 22, que «la Unió Europea respecta la diversitat lingüística i cultural».

4. Isidor MARÍ, «El catalán en la Unión Europea: nuevas perspectivas», *Grenzgänge*, vol. 7, núm. 14, 2000, p. 65-70.

Entre globalitzacions reduïdes i diversitats minoritzades

Quina repercussió pràctica té la dialèctica entre unió i uniformització en el món lingüístic europeu? En la recerca d'una resposta, l'escenari lingüístic europeu ens ofereix, d'una banda, actors que defensen la diversitat lingüística tot privilegiant les llengües oficials dels estats i la seva presència exclusivista o excloent en les institucions europees i, de l'altra banda, l'escenari ens mostra actors que, amb més o menys força i convenciment, voldrien que la diversitat lingüística i el seu respecte s'estengués a totes les llengües que històricament es parlen a Europa, sense excepció, per més que moltes no hagin adquirit la categoria d'oficials dintre dels estats en què es parlen.

Els actors que defensen la diversitat lingüística fins a arribar a les llengües oficials dels estats, pretenen domesticar la globalització d'abast mundial, amb la defensa parcial—perquè només es fixa en les llengües d'Estat oficials—de la diversitat lingüística i, a la vegada, no els fa res de deixar en un segon pla un bon nombre de llengües europees, fins ara tractades com a llengües subalternes, dominades per a no fer nosa a les llengües dominants.

Un exemple il·lustratiu d'aquesta situació contradictòria, respecte al pluralisme sense fronteres pregonat per les institucions europees, ens l'ha donat recentment un dels estats membres de la Unió Europea: per fer front a la globalització lingüística mundial, que va portant al triomf de l'anglès sobre el francès i altres llengües, el govern francès va reformar, el 1992, la Constitució amb l'objectiu d'introduir-hi un article segons el qual resulta que el francès és la llengua de la República. O sigui, el que fins aleshores havia semblat tan obvi, que el francès era la llengua per antonomàsia de la República i que, per tant, no calia escriure-ho a la Constitució, en les actuals circumstàncies era necessari explicitar-ho. Havia de quedar ben patent que l'anglès, tot i la seva difusió inaturable, restaria sempre si més no supeditat a la llengua oficial de la República Francesa i que els ciutadans francesos, en virtut de la Constitució, havien de defensar la seva pròpia llengua per damunt de qualsevol altra. Però, davant les peticions de moltes persones que fos aprofitada l'avinentesa per tal que les altres llengües parlades tradicionalment a la República francesa, fossin reconegudes també constitucionalment i salvaguardades així de la globalització del francès mateix, el refús del govern de la República Francesa fou també ben explícit. No tingueren cap força els arguments esgrimits a favor d'aprofundir la coherència amb el pluralisme lingüístic per al qual havia optat la Unió Europea.

L'exemple de l'enfortiment del francès com a llengua exclusiva dins del territori

de l'Estat, en detriment d'altres llengües, és paradigmàtic. Notem que aquest exemple tendeix a reproduir-se, si bé no amb tant d'aparell legislatiu, en altres estats de la Unió Europea, majoritàriament plurilingües. A l'Estat espanyol, per més que les llengües catalana, basca i gallega siguin reconegudes estatutàriament com a llengües oficials en els respectius territoris, el castellà es va reforçant amb continuades mesures proteccionistes i amb el rebuig que les altres llengües participin de l'oficialitat en les institucions europees. L'Estat italià, que acaba d'aprovar una llei marc de tutela de les anomenades minories lingüístiques, ha insistit sobre el fet que la llengua oficial de la República continua sent només l'italià. Tendències semblants, més o menys pronunciades, són constatables al Regne Unit, per a protegir l'anglès davant l'emergència del gal·lès o de la recuperació del gaèlic.

Aquest corrent que condueix a la potenciació de les llengües oficials dels estats, el podríem definir, em sembla, com a reproduccions reduïdes de les premisses o coordenades que porten a la globalització.

* * *

No obstant això, el panorama lingüístic europeu ens dona altres dades que relativitzen les tendències que acabo d'esmentar. En aquest aspecte, l'entitat europea més sensible a la diversitat lingüística, en el sentit més ampli de la paraula, és el Parlament Europeu, la institució més democràtica, ja que és l'únic organisme públic en què els seus membres, els diputats, són elegits per sufragi universal. Els eurodiputats, representatius del pluralisme polític europeu, també són els millors exponents del pluralisme lingüístic, ja que pertanyen o poden pertànyer a qualsevol de les comunitats lingüístiques, oficials o no, de la Unió Europea. D'aquí, doncs, que pugui ser la institució més oberta i comprensiva envers la pluralitat lingüística i que, de fet, s'hagi anat pronunciant sobre la situació lingüística de la Unió Europea més enllà del que fan els estats membres.

De la doctrina lingüística emanada del Parlament Europeu, avui força vasta, subratllaria el següent: el 1981, el Parlament Europeu aprovava una Resolució relativa a les llengües i cultures minoritzades (definides sempre amb el nom de *llengües i cultures minoritàries o regionals*) en la qual constatava que hi ha un «ressorgiment de moviments especials per part de les minories ètniques i lingüístiques amb l'objectiu d'aconseguir una millor comprensió i reconeixement de la seva identitat històrica». En aquest context, apuntava la Resolució, notem «una recuperació de les llengües i cultures regionals» considerades «com a font d'enriquiment per a la civilització europea

i com a signe de la seva vitalitat». Aquesta presa de consciència, caldria relacionar-la, exposava la Resolució, amb la presa de consciència social que porta a creure que «actualment la identitat cultural és una de les necessitats psicològiques de tipus no material més importants» dintre de les comunitats europees. Per a realitzar una política coherent amb aquesta realitat, la Resolució proposava que s'arribés a una autonomia de les comunitats lingüístiques la qual, puntualitzava, «no s'ha d'entendre com una alternativa a la integració de persones de diferents tradicions sinó com un mitjà perquè aquestes mateixes persones dirigeixin el procés necessari per tal d'incrementar la intercomunicació». En conseqüència s'hauria d'aplicar, apuntava encara la Resolució, una política que tingués en compte que «el patrimoni lingüístic i cultural no pot ser salvaguardat si no es creen les condicions adequades per al seu desenvolupament cultural i econòmic». Tot realitzat amb «el ferm propòsit d'atènyer una unió més estreta entre els pobles d'Europa i de conservar les seves llengües vives, considerant la varietat lingüística com a riquesa i diversificació del patrimoni cultural comú». Entre les recomanacions que el Parlament Europeu adreçava, mitjançant aquesta Resolució, a la Comissió i als estats membres, destacaria, en primer lloc, que siguin revisades «totes les lleis o pràctiques de les comunitats europees que discriminen les llengües minoritàries». I, en segon lloc, que «sigui promoguda una política cultural europea en la qual es tinguin presents les aspiracions i expectatives de totes les seves minories ètniques i lingüístiques que miren cap a Europa i les seves institucions amb confiança i esperança».⁵

Encara que, segurament, la terminologia usada per la Resolució no sigui la més adequada, l'orientació de fons que adopta no és equívoca. Més endavant, el Parlament Europeu anirà matisant l'actitud dibuixada en aquesta Resolució. Dos anys més tard, l'11 de febrer del 1983, el Parlament Europeu insistia, a través d'una nova Resolució, que la «Comissió Europea hauria de revisar la legislació comunitària i estatal i les pràctiques que discriminen les llengües minoritàries, tot creant instruments d'abast comunitari per a posar fi a aquesta discriminació». El 30 d'octubre del 1987, una altra i extensa Resolució del Parlament Europeu reiterava que cal una política més decidida a favor de les llengües dites minoritàries i recordava que continuaven existint «molts obstacles per al ple desenvolupament de la identitat cultural i social específica de les minories nacionals i lingüístiques». Això és conseqüència, deia la Resolució, del fet que no s'han abandonat «actituds envers aquestes minories i els seus problemes que denoten, molt sovint, desconeixement i incomprensió i, en al-

5. Resolució del Parlament Europeu, del 16 d'octubre del 1981.

guns casos, es basen en la discriminació». Per tant, conclou la Resolució, el Parlament Europeu ha de posar èmfasi per a fer veure la «necessitat que els estats membres reconeguin les seves minories lingüístiques en les lleis que elaboren i, així, creïn les condicions fonamentals per a la conservació i el desenvolupament de les cultures i les llengües minoritàries i regionals». Seguidament, el Parlament Europeu sol·licita que els estats membres les constitucions dels quals inclouen «principis generals relacionats amb la protecció de les minories» adoptin les «disposicions oportunes» per a respectar-les no solament millor sinó també amb plenitud. En aquest sentit, el Parlament Europeu recomana una sèrie de polítiques concretes en el món educatiu, administratiu i jurídic, en els mitjans de comunicació, en les infraestructures culturals, en els àmbits socials i econòmics, per a fomentar les relacions intrafrontereres, particularment quan a una i l'altra banda d'una determinada frontera estatal es parla la mateixa llengua.

Damunt d'aquestes bases, l'11 de desembre del 1990, el Parlament Europeu tornava a aprovar una Resolució, aquesta vegada molt més directament fixada en la problemàtica de l'oficialitat de les llengües. El títol de la Resolució es referia a «la situació de les llengües a la Comunitat i de la llengua catalana». D'entrada la Resolució recordava que les comunitats europees, i més en especial el Parlament Europeu, «constitueixen de tots els organismes internacionals que agrupen països en què s'utilitzen diverses llengües, l'únic òrgan que ha adoptat el principi del 'multilingüisme integral'». Això implica que totes les llengües oficials en els territoris estatals siguin les llengües de la Comunitat Europea, de les seves institucions. Però el Parlament Europeu és conscient que l'ús d'aquestes llengües i l'augment previsible de les llengües oficials en un futur pròxim, posarà problemes seriosos i exigirà solucions que cal començar a estudiar. De moment, amb «el recurs extensiu del 'multilingüisme integral', el Parlament Europeu pretén subratllar la dignitat que reconeix a les llengües reflex i expressió de les cultures dels pobles i que, en qualsevol cas, els efectes positius són evidents, ja que això permet examinar els textos sotmesos al Parlament, i especialment els textos de les propostes de mesures comunitàries que tenen un valor legislatiu, en les llengües de tots els països en els sistemes jurídics dels quals s'hauran d'integrar aquestes mesures». El Parlament Europeu ha de reconèixer, lògicament, que el català, «tot i el seu caràcter oficial» dintre d'una àrea d'un Estat membre, es troba fora dels esmentats plantejaments. Aquesta situació, si més no incongruent —remarcava la Resolució— no depèn del Parlament solucionar-la. No en té les competències. L'únic que aquest pot fer és constatar que, ara per ara, «no és possible que el català accedeixi a una aplicació completa del principi de la igualtat de totes les llen-

gües dels països comunitaris», però que, malgrat tot, «existeixen algunes possibilitats d'utilització». No obstant això, el Parlament Europeu posava en relleu «la importància que s'ha de concedir a l'ús de les llengües per part de les comunitats europees» i s'esforça per tal que «els pobles d'Europa no considerin aquesta institució com un cos exterior i estrany sinó com un element que forma part de la vida quotidiana dels ciutadans». Dins d'aquesta òptica, el Parlament Europeu apreciava que els Parlaments de Catalunya i de les Illes Balears hagin sol·licitat un reconeixement més profund o l'oficialitat del català en l'àmbit europeu. El fet de no poder satisfer plenament la seva petició —precisava la Resolució— és que s'ha «fixat un règim lingüístic en les institucions europees» que no admet altres llengües fora de les oficials en els territoris dels estats. La reforma d'aquest règim és facultat del Consell de Ministres. Es tracta d'una reforma, recordava el Parlament Europeu, que exigeix la unanimitat dels membres d'aquest Consell perquè es pugui fer, unanimitat ara per ara no aconseguida, ni molt menys —afegeixo jo. Amb tot, el Parlament Europeu es felicitava perquè el català s'hagi pogut utilitzar en el Tribunal Europeu i en algunes sessions del Parlament mateix. Demanava que la llengua catalana es pugui beneficiar d'alguns programes lingüístics de dimensió europea i d'altres serveis com són els de traducció, finançada per les institucions europees, dels textos més importants que aquestes produeixin.

Un graó més cap a l'apreciació de totes les llengües europees sense excepció el pujava el Parlament Europeu quan el 21 de gener del 1993 es pronunciava a favor d'un document elaborat per la Comissió europea, titulat «Noves perspectives de l'actuació cultural de la Comunitat». El Parlament Europeu defensava, en aquesta ocasió, que la «cultura europea» fos considerada «un entramat complex de cultures, cada una de les quals es distingeix per una gran varietat de personalitats i identitats». Aquest diversitat és, precisament, «una de les riqueses més grans de la Comunitat i, per tant, s'ha de preservar i enfortir». Per això, «el camí cap a la Unió Europea ha de passar per la manifestació i la promoció de la identitat cultural europea, la qual, com a unió de síntesi, serà més aparent com més gran sigui l'esforç i més important sigui la promoció dels diversos àmbits de la cultura europea». Dins d'aquestes coordenades, és del tot necessari « cercar, d'una manera continuada, la dimensió intercultural a fi d'aixecar ponts entre les diferents cultures », bo i sostenint la pluralitat lingüística «i, d'una manera especial, defensant les llengües usades a una escala inferior, on s'inclouen les anomenades llengües regionals i minoritàries, punt de partida essencial per a una política cultural veritablement al dia, d'acord amb un enfocament que posa més en evidència la diversitat cultural europea».

El 9 de febrer del 1994, el Parlament Europeu tornava a reblar el clau, amb més

profunditat, en pro de totes les llengües europees. En una nova Resolució proclamava «la necessitat de potenciar una cultura lingüística europea» i, en conseqüència, de «protegir el patrimoni lingüístic, superar les barreres lingüístiques, promoure les llengües menys esteses i salvaguardar les llengües minoritàries». Pensant en el futur immediat, el Parlament Europeu «encoratjat pel procés de democratització a l'Europa central i oriental i, en particular, per la determinació dels pobles recentment democratitzats de reivindicar les seves pròpies llengües i cultures», donava suport al «dret que tenen tots els pobles al respecte de la pròpia llengua i cultura i que, per tant, es dotessin dels mitjans legals per tal d'afavorir-les i protegir-les». Aquesta realitat, recalcava la Resolució, sintonitza amb el fet que «la diversitat lingüística de la Unió Europea és un factor clau en la construcció d'una Europa pacífica i democràtica». D'aquí que la Comunitat Europea, com a tal, hagi adquirit la «responsabilitat de donar suport als estats membres pel que fa al desenvolupament de les seves llengües i la protecció de la diversitat nacional i regional, incloent-hi la diversitat de llengües autòctones regionals i minoritàries». Però, per més vegades que el Parlament Europeu s'hagués pronunciat en aquest sentit, calia no deixar d'insistir en el fet que «la diversitat lingüística de la Unió Europea és un reflex de la seva diversitat cultural» i que aquesta realitat és «massa sovint ignorada». En conseqüència, la Comunitat Europea hauria de ser prou decidida a condemnar les infraccions que, eventualment, siguin comeses als drets lingüístics de qualsevol ciutadà. No podem oblidar —reiterava el Parlament Europeu— que «la llengua és un mitjà bàsic de comunicació dins la Unió Europea en procés de formació». Però, amb el benentès que no es tracta d'una sola llengua, sinó d'una «integració de llengües que faci possible la compatibilitat de l'ús de les llengües més esteses [...] amb la protecció i la salvaguarda de les llengües menys esteses, en els àmbits regional i transregional». Com que les «llengües i cultures minoritàries també són una part integrant de la cultura de la Unió i del patrimoni europeu», la «Comunitat hauria d'atorgar-los la protecció legal i els recursos financers necessaris per a aconseguir aquest objectiu». A continuació, el Parlament Europeu es lamentava que «moltes de les llengües menys esteses es troben en perill, amb un ràpid descens en el nombre de parlants, i que aquesta situació és una amenaça per al benestar d'uns grups determinats de població i debilita, en gran mesura, el potencial creatiu europeu en general». Aquesta situació —deia el Parlament Europeu— és un dels efectes de polítiques lingüístiques de certs estats que només donen importància real a la llengua oficial que privilegien «en detriment de les llengües menys esteses i de les persones per a les quals aquestes llengües constitueixen un vehicle cultural natural». Com a conclusió, i abans de recomanar l'aplicació de me-

sures concretes per a la promoció de les llengües minoritzades, el Parlament Europeu instava els governs dels estats membres que dotessin aquestes llengües d'un «estatut legal adient» que cobrís, almenys, els àmbits de «l'ensenyament, la cultura, la justícia i l'administració pública, els mitjans de comunicació, la toponímia i altres sectors de la vida pública i cultural». En tot cas, és absolutament necessari continuar lluitant contra tantes formes existents de discriminació lingüística i contra les obstruccions que dificulten les relacions lingüístiques d'una comunitat lingüística dividida per les fronteres actuals. Si la llibertat de circulació ha de ser garantida, igualment ho ha de ser la llibertat de comunicació interlingüística. El Parlament Europeu acabava sol·licitant a la Comissió Europea que facilités l'accés de les llengües minoritzades a «tots els programes educatius i culturals» que siguin de la seva competència, en particular als programes audiovisuals, «per exemple, als de la televisió d'alta definició», que ajudin «les produccions i emissions» fetes en aquestes llengües. També la Comissió hauria de «garantir», per a les llengües minoritzades, entre altres coses, «l'ús de la moderna tecnologia digital de telecomunicacions, la qual permet condensar les transmissions de radiodifusió per satèl·lit o per cable», l'ús de les xarxes d'intercomunicació i informació lingüístiques i les traduccions en aquestes llengües dels documents bàsics de la Unió Europea.

El 25 de juliol del 1994, el Parlament Europeu, a través d'una altra Resolució, palesava que aquest Parlament «pot determinar les modalitats del règim lingüístic en els seus reglaments interns», independentment del règim en vigor per a les comunitats europees fixat pel Consell de Ministres. Segons el Parlament Europeu cada eurodiputat té el dret, que ha de ser escrupolosament respectat, de parlar la pròpia llengua o, amb més precisió, qualsevol de les llengües oficials, en virtut dels principis d'igualtat i per a la plena realització de l'Europa dels ciutadans. «Insisteix en el fet que la futura Constitució de la Unió reconegui els drets actuals del Parlament quant a les modalitats d'aplicació del règim lingüístic». La confusió entre llengua pròpia i llengua oficial es repeteix en l'última Resolució del Parlament Europeu sobre el tema lingüístic, que data del 20 de gener del 1995, però posa en relleu que «Europa ha de fer valer la seva identitat mitjançant la seva diversitat» i, en conseqüència, ha de ser respectada «la igualtat de les llengües oficials i de treball» i, a la vegada, cal «respectar el principi segons el qual els ciutadans de la Unió tenen el dret de fer servir la seva llengua pròpia, oralment o per escrit, en els contactes amb les institucions europees». A més, el Parlament Europeu creu que «el dret dels representants elegits d'expressar-se i treballar en la seva pròpia llengua és una part inalienable de les normes democràtiques i del seu mandat».

Aquests són els punts principals del que he definit abans com la doctrina o la filosofia lingüística del Parlament Europeu. Tot plegat dona la sensació que el Parlament Europeu es mostra obert a la diversitat lingüística europea, ha donat passos endavant vers l'acceptació del pluralisme lingüístic no exclouent, tot pensant que serveixen i fan més possible la democràcia dintre de la Unió Europea. Tot i així, almenys fins ara, el Parlament Europeu no ha demostrat prou coratge o prou claredat d'idees per a fer avançar substancialment les polítiques destinades a assumir plenament, i sense condicions, els drets lingüístics dels ciutadans i dels pobles europeus. El Parlament Europeu continua acceptant, en bona mesura, la realitat lingüística europea, marcada encara per la discriminació o per la categorització de llengües oficials i no oficials, majoritàries i minoritàries, nacionals, en el sentit d'estats, i regionals o nacionals, en el sentit estricte. És a dir, el Parlament Europeu sembla que no es deslliuri de preferir l'opció de caminar per la via del vol i dol. Però, com ja he notat de passada, el Parlament Europeu, per més que volgués intervenir en la solució dels problemes lingüístics europeus, no disposa ni d'un poder legislatiu que obligui els estats membres a fer una determinada política. S'ha d'acontentar, de moment, a anar recomanant i a esperar que les seves intervencions vagin alimentant una consciència social europea capaç d'anar madurant en la comprensió que la diversitat lingüística no és un problema sinó un bé per a tothom. En definitiva, el Parlament Europeu ha d'apuntar cap a la societat civil, la qual és qui ha d'escollir els seus representants, ja en els estats membres de la Unió Europea, els qui veritablement tenen poder per a canviar les coses.

Per a ser complet en l'anàlisi de les aportacions de les institucions europees a la temàtica lingüística, a la llum del que indica el títol de la meua intervenció, hauria de citar el que han dit i escrit el Consell d'Europa o la Conferència de Seguretat i Cooperació a Europa. Em limitaré a citar un text del Consell d'Europa per la importància del seu contingut i perquè és l'únic text de les institucions europees relatiu a les llengües minoritzades que té el valor de Convenció o Tractat. És la Carta Europea de les Llengües Regionals i Minoritàries, aprovada per l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa i pels estats membres d'aquest Consell el 5 de novembre del 1992. Aquest document, a més de reclamar que els estats prenguin una sèrie de compromisos per a aplicar una política lingüística global i, per tant, també favorable a les llengües dites minoritàries o regionals, posa l'accent en alguns conceptes que em semblen importants per a veure cap on s'enfoca la qüestió lingüística més enllà de la Unió Europea, en el conjunt d'Europa.

Un concepte que despunta és promoure totes les llengües com a factors d'unió,

com a opció per a mantenir i desenvolupar la riquesa cultural europea. Un altre concepte és que les llengües expressen uns drets imprescriptibles de les persones, en concordància amb les diferents declaracions sobre els drets humans. Un tercer concepte és el valor de la interculturalitat i del plurilingüisme dins d'una societat com l'europea articulada en la diversitat. Finalment, un quart concepte és que qualsevol llengua contribueix a la construcció d'una «Europa fundada sobre els principis de la democràcia i de la diversitat cultural».

També són interessants les precisions terminològiques que adopta aquesta Carta. Segons aquesta, les expressions *llengües regionals o minoritàries* es refereixen a les «llengües practicades tradicionalment en un territori d'un Estat per ciutadans d'aquest Estat que constitueixen un grup inferior numèricament al de la resta de la població de l'Estat». Alhora són «llengües diferents de la o de les llengües oficials d'aquest Estat». No s'hi inclouen «ni els dialectes de la o de les llengües oficials de l'Estat ni les llengües dels immigrants». D'altra banda, la Carta, quan parla de «territori en què una llengua regional o minoritària és practicada», es refereix a «l'àrea geogràfica en què aquesta llengua és el mode d'expressió d'un nombre de persones suficient per a justificar l'adopció de diferents mesures de protecció i de promoció previstes per la mateixa Carta». Les precisions terminològiques són interessants perquè, d'alguna manera, demostren incomoditat davant d'uns conceptes que solen interpretar-se com a expressions de subalternitat lingüística, perquè miren cap als grups com a tals i no solament a les persones que parlen determinades llengües, i això pot ajudar a admetre els drets lingüístics col·lectius, a més dels individuals, i perquè adopten el concepte de territorialitat de les llengües, base per a poder definir el significat dels drets històrics lligats a una determinada àrea geogràfica.

La Carta preveu que els estats signataris prenguin compromisos, que van des d'uns mínims a uns màxims, a favor de les llengües minoritàries o regionals, sempre que s'emmarquin en unes coordenades que no posin en dubte la integritat dels estats ni la seva sobirania també en matèria lingüística. Com tampoc l'esquema de llengües oficials d'Estat i llengües no oficials, amb les conseqüències de sempre.

Tot i aquests advertiments, tot i la insistència sobre la necessitat de realitzar arreu d'Europa polítiques lingüístiques de reconeixement i promoció de totes les llengües, és simptomàtic que, fins ara, dels quaranta-tres estats que formen el Consell d'Europa, només l'han signada —recordem que la Carta és del 1992— vint-i-set estats i tan sols l'han ratificada, és a dir, s'han compromès a posar-la en pràctica totalment o parcialment, catorze. Continuem estant, doncs, lluny d'aconseguir una consciència lingüística generalitzada a favor de les llengües europees minoritzades.

La *Convenció sobre la protecció de les minories nacionals*, aprovada per l'Assemblea Parlamentària del Consell d'Europa el novembre del 1994, no aporta elements nous al tema que estem tractant, fora d'una sèrie de preceptes que les «parts contraents es comprometen a observar», tots relacionats amb la no-discriminació i amb el respecte actiu a la diferència. D'aquesta manera seria efectiu el principi que «qualsevol persona pertanyent a una minoria nacional té el dret d'utilitzar lliurement i sense entrebancs la seva llengua minoritària tant en privat com en públic, oralment i per escrit».

Incògnites, esperances i interrogants

L'any 2001 ha estat proclamat pel Consell d'Europa, primer, i per la majoria de les altres institucions europees, després, Any Europeu de les Llengües. És, si més no, una bona oportunitat per a reflexionar sobre la realitat lingüística europea, el seu significat avui i les previsions de futur.

Hem de reconèixer que les aportacions a la reflexió no han abundat fins ara, però la mateixa realitat lingüística, en el context de la globalització, no ha deixat de posar velles i noves preguntes, en diferents escenaris possibles.

Una de les dades que em semblen especialment significatives, per a suscitar la reflexió i buscar contestes als nous reptes, és que l'evolució de les llengües, fins i tot en un món globalitzat com el nostre, és una incògnita. Un exemple el tenim en el llibre informe titulat *El español en el mundo* (Madrid, 2001), completat per l'estudi del professor Gonzalo Gómez, de la Universitat de Salamanca, *La población hispana en Estados Unidos*. Segons aquestes obres, l'últim cens lingüístic fet als Estats Units d'Amèrica —el país més globalitzat i globalitzador— demostra que l'ús de l'anglès disminueix davant la pujada de l'ús de l'espanyol. Els hispanoparlants, que eren al voltant de vint-i-dos milions de persones el 1990, al cap de deu anys han ascendit a trenta-cinc milions. Els hispanoparlants es concentren preferentment en les zones més riques des del punt de vista econòmic i cultural, a Califòrnia i Texas (als dos llocs representen el 32 % de la població), a Florida (amb una representació del 17 %) i a Nova York (amb un 15 % de la població). Malgrat les mesures preses en alguns indrets per a aturar l'expansió de l'espanyol, aquesta llengua és la més escrita, llegida i estudiada als Estats Units després de l'anglès.

Fenòmens similars es poden produir a Europa. La història ens ensenya que, en el període àlgid de la globalització del llatí, en el seu espai van aparèixer, sense demanar permís i en contra de les pretensions de l'Imperi romà, un munt de llengües que re-

velaven no solament una resistència activa sinó també el naixement de noves identitats, de noves llengües que evidenciaven progrés. Un altre fenomen, que podríem qualificar d'innovador, és el que va significar el ressorgiment de les llengües europees, des de mitjan segle XIX fins ben entrat el segle XX, com a contrapunt a les globalitzacions inserides en les polítiques expansionistes colonials, cap a l'actualment anomenat Tercer Món, de molts estats europeus.

Podria citar molts més exemples. N'hi ha prou amb aquests per a il·lustrar l'afirmació que feia abans sobre la incògnita de l'evolució de les llengües i de les situacions lingüístiques. Una altra incògnita és la que deriva del fet que la immigració de procedència extraeuropea està aportant noves llengües a la Unió Europea i que, en alguns països, com a la República Francesa, el berber i l'àrab són ja llengües numèricament més parlades que les autòctones, fora, naturalment, del francès. Aquestes llengües, però, encara no són objecte d'una política lingüística d'abast europeu.

Una altra dada que s'ha de tenir en compte, crec, per a projectar a Europa el present lingüístic cap al futur, és el fet que l'exclusió de certes llengües europees de la condició de llengües oficials i de treball no solament posa més en perill la seva supervivència sinó també posa en perill la Unió Europea en tant que l'aparta dels principis d'igualtat, diversitat i democràcia, que li donen la raó de ser. Aquest distanciament s'agreuja més si, a causa de l'entrada de nous estats en el club dels membres de la Unió Europea i la multiplicació de les llengües oficials que aquest fet comportarà, s'hagués de trobar una sortida al caos que això suposaria, si s'apliquen els mètodes d'interpretació avui en ús, i s'adoptés un nou règim lingüístic que continués deixant de banda les llengües minoritzades. Les tecnologies de punta per a la interpretació són avui aplicables per a solucionar convenientment aquest problema i, per tant, seria d'una incongruència absoluta o d'una mala voluntat política supina prescindir de les llengües minoritzades, que avui pertanyen ja a més de quaranta milions de ciutadans de la Unió Europea, és a dir, a més del 17% de la seva població.

Evidentment, per fer una prospectiva del què passarà en el món lingüístic europeu davant la sempre més potent força globalitzadora, hem de diagnosticar la força de resistència objectiva que té cada una de les llengües. En aquesta òptica i sense pretendre ser exhaustiu, en línies generals el quadre que ens presenten les llengües europees avui seria el següent: l'anglès, l'espanyol, el francès i el portuguès serien les llengües més resistents, perquè són llengües oficials almenys en un Estat i tenen una notable difusió extraeuropea. A aquest grup caldria afegir-hi el rus en tant que, tot i trobar-se essencialment en un sol Estat, abasta bona part del continent asiàtic. En un grau lleugerament inferior, pel que fa a la resistència a l'embat globalitzador, se si-

tuarien l'alemany i l'italià, llengües oficials en estats numèricament, econòmicament i culturalment de primer ordre. Pròximes a aquestes llengües, però ja en un graó més avall, es col·locarien llengües oficials com el neerlandès, el polonès, l'ucraïnès, el serbi, el croat i el grec. En una graó encara inferior veuríem llengües oficials de poca difusió com l'islandès, el noruec, el suec, el finès, el txec, l'eslovac, el bielorús, l'albanès, el búlgar, el danès, l'hongarès, l'eslovè, el romanès i el maltès. Tot aquest conjunt de llengües no necessàriament ho tenen igualment fàcil, pel que fa a la supervivència, en el procés de globalització, però l'oficialitat de què gaudeixen els dóna més recursos per a fer front a la tempesta. En un altre pla s'emplacen algunes llengües oficials fins a cert punt, perquè per llei han de compartir territori amb una altra llengua oficial considerada, aquesta última, llengua d'Estat, amb el tractament de llengua privilegiada de què frueix en les institucions europees. Aquests serien els casos del català, de l'euskera i del gallec, llengües que necessiten molta més força de voluntat social per a resistir. En el mateix bloc, però ja gairebé amb un peu a fora de les possibilitats objectives de vèncer a la globalització, es trobarien l'occità, el bretó, el cors, el gal·lès, el gaèlic i el luxemburguès —per més medalles d'oficialitat que portin—, el frisó, el sard, el friülès, el feroès, etc.

Voldria dir tot seguit que aquest diagnòstic és provisional. Les situacions lingüístiques, com recordava abans, són plenes d'incògnites. Llengües que històricament s'han presentat com a molt fortes —el llatí i el grec, que tantes vegades he citat— han mort, mentre que altres llengües que semblaven condemnades a la desaparició, han ressorgit i han aconseguit esdevenir llengües oficials d'Estat, com el txec, l'eslovac i l'eslovè. També poden haver-hi sorpreses si s'acaben de suprimir les fronteres estatals i aquest fet afecta les comunitats lingüístiques que fins aleshores havien tingut a una banda de la frontera el tractament de llengua oficial estatal i de l'altra, un tractament de llengua minoritària o regional, amb les limitacions que he esmentat. Els casos de les llengües transfrontereres són freqüents en una Europa que, al llarg dels segles, ha hagut de sofrir divisions establertes per interessos que ben sovint no han comptat amb cap decisió popular. Llengües com la catalana o la basca que, tot i ser transfrontereres, no disposen d'un Estat que les requalifiqui, tindran almenys l'avantatge de poder-se consolidar millor en el propi territori històric.

En aquest context trobem algunes pistes positives per a la gran majoria de llengües europees: cada dia hi ha més governs dels estats europeus que admeten políticament que són plurilingües i s'esmercen a elaborar lleis per a les llengües més desfavorides o a refer lleis lingüístiques envellides. Si bé sovint aquesta mena de conversió lingüística dels estats porta a pensar que es dóna per la necessitat de controlar millor

les llengües minoritzades, també queda més oberta la porta per a poder pensar que els estats comencen a reaccionar, implicant totes les llengües, a fi que els atractius de la globalització no els deixin sense arguments. En tot cas, els raonaments que s'esgrimixen per defensar el francès o l'italià o el neerlandès i la identitat de les comunitats que parlen aquestes llengües en els propis àmbits, són idèntics als que es poden manejar per defensar l'occità davant del francès, o el sard davant de l'italià, o el frisó davant del neerlandès.

Allò que en qualsevol hipòtesi s'ha de plantejar en el nostre món globalitzat, és si una llengua pot tenir futur a Europa mentre es mantingui la seva condició de llengua minoritzada o, per a emprar la terminologia més difosa, de llengua minoritària amb el plom a les ales que aquesta categorització li imposa. Trobo molt escaients, per a respondre a aquest interrogant, unes paraules del sociolingüista Isidor Marí. Les cito: «el missatge implícit de la política internacional sembla bastant clar, encara que algú s'escandalitzi només les comunitats lingüístiques que han accedit a la sobirania política són plenament reconegudes com a subjectes culturals amb capacitat d'intervenir lliurement i en un pla d'igualtat en la construcció d'Europa».⁶ Ja he assenyalat que la política internacional de les institucions europees fixa la seva atenció en l'exclusivitat de les llengües oficials dels estats sobirans, mentre posa la seva mirada més benèvola que abans en les llengües perdedores, sense treure-les, però, de la subalternitat.

Un altre aspecte que, al meu entendre, ens ha d'ajudar a intuir el futur de les llengües a Europa, sempre en la perspectiva de la globalització, és contemplar-les com es mouen en el maremàgnum que s'està formant a l'empara del que avui se'n diu, amb un to de paraules clau, la convivència lingüística, la interculturalitat, la tolerància, etc. Perquè la cosa funcioni per a qualsevol llengua, caldrà veure si es combinen equilibradament el principi de territorialitat —la primacia de cada llengua en el seu espai històric, que té com a subjecte col·lectiu una determinada comunitat lingüística—, el principi de la personalitat —la llibertat individual d'opció lingüística de cada ciutadà— i la distribució raonable i equitativa de funcions de les llengües definides en contacte. Allò que cal veure, en definitiva, és si cada llengua pot mantenir-se en una posició normal, de no subordinació, doncs, en el propi àmbit, i pot no sentir-se obligada a sucumbir a la substitució, a causa de la presència d'una altra llengua majorment útil més enllà de l'àmbit de la llengua en qüestió.

Sens dubte moltes llengües europees no tenen futur, amb la globalització o sense, si els estats plurilingües i les institucions europees que s'hi emmotllen continuen

6. «El catalán en la Unión Europea...», p. 54.

no reconeixent la igualtat jurídica entre les llengües que es troben al seu interior. Si avui la gran majoria d'estats europeus—Grècia n'és una excepció escandalosa— reconeixen la pluralitat lingüística interna, practiquen una política lingüística conduïda per criteris de desigualtat i no col·laboren en la presa de consciència de la riquesa humana que suposa el plurilingüisme, mentre no sigui gens excoent. Alguns països s'escapen d'aquesta generalització, sigui perquè realitzen una política lingüística territorial estricta (Bèlgica o Suïssa), sigui perquè apliquen una normativa lingüística basada en els drets personals (Finlàndia o Luxemburg). L'Estat espanyol, en canvi, no és conseqüent amb el plurilingüisme que reconeix, perquè continua privilegiant la llengua espanyola com a única llengua oficial de les institucions estatals, com a única llengua oficial en el propi territori i com a llengua oficial fora del seu àmbit històric.

El tractament del plurilingüisme, a partir d'uns criteris de desigualtat condicionen, necessàriament, l'evolució de la Unió Europea pel que fa a la política lingüística a seguir; almenys mentre les institucions europees conservin les reduïdes competències actuals. Certament el pes de la cultura de l'exclusió lingüística és fort encara a Europa, però la realitat de la gran majoria de les llengües, davant la globalització, o serà capaç de suscitar, sense esperar massa, canvis radicals de mentalitat a favor de totes les llengües o es degradarà fins que el vaixell s'enfonsi i s'emporti tots o la gran majoria dels seus tripulants.

Existeixen diverses propostes per a assegurar el futur de les llengües europees. Totes convergeixen en la constatació que no disposem de cap referent jurídic que pugui, precisament, assegurar aquest futur. Hi ha, però, una proposta en aquest sentit que està trucant a les portes de les institucions públiques mundials, de la UNESCO, en primer lloc, i, per deducció, també a les institucions europees. Penso en la Declaració Universal dels Drets Lingüístics, aprovada a Barcelona el 6 de juny del 1996, per desenes d'entitats de tot el món representatives de la societat civil, que ens podria donar la clau per a anar aprofundint el complex i vital tema lingüístic a partir del coneixement i del respecte als drets lingüístics que pertanyen a cada persona i a cada comunitat lingüística. La Declaració defineix els drets lingüístics individuals i col·lectius i parla de llengües i prou, sense haver d'afegir si són oficials o no, majoritàries o no, perquè considera que totes les llengües tenen la mateixa dignitat i han de ser tractades en coherència amb aquestes premisses. Només des de la perspectiva de la igualtat dels drets lingüístics el panorama del futur de les llengües no pot posar problemes ni de substitució forçada ni d'abdicació obligada a la identitat de cadascú i de cada poble. A Europa i al món sencer.

Les llengües i la pau en el procés de globalització

Fèlix Martí

Director del Centre UNESCO de Catalunya

I. LA TRANSICIÓ CAP A UNA CULTURA DE PAU

1. La construcció progressiva d'un poder polític global

El futur de les llengües està relacionat amb els grans canvis que es produeixen en l'escenari internacional. Penso que la desitjada transició cap a una cultura de la pau és el marc en el qual serà possible protegir la diversitat lingüística universal. Per aquesta raó és convenient analitzar alguns aspectes fonamentals de la transició que s'ha iniciat.

Els mitjans de comunicació s'han referit, en els darrers mesos, a manifestacions contra la globalització que han tingut lloc a diverses ciutats del món en ocasió de les reunions dels organismes financers internacionals o dels líders dels països rics. En realitat són manifestacions de protesta contra una globalització insuficient. Hi ha una certa globalització econòmica i especulativa, però no s'ha globalitzat prou el benestar, la democràcia, l'accés a l'educació i a altres dimensions de la dignitat humana. Durant els propers anys s'haurà de construir un nou sistema polític global que pugui assegurar, per a tots els éssers humans i per a tots els pobles, una globalització justa. L'embrió del poder polític global està constituït pel conjunt d'organitzacions de les Nacions Unides i pels seus tribunals internacionals. És un sistema que ha permès un bon diagnòstic dels desafiaments globals, però que s'haurà de reformar per dotarlo de mitjans suficients d'acció i assegurar-ne un funcionament democràtic. Les crítiques més serioses que es fan a les Nacions Unides denuncien bàsicament la seva insuficiència. En els darrers deu anys les Nacions Unides, col·laborant amb moltes institucions governamentals i no governamentals, han elaborat una sèrie de progra-

mes d'acció, coneguts amb l'expressió *agenda global*, que indiquen els camins per a solucionar els desafiaments que condicionen el futur de l'espècie humana. Cal un nou poder polític global que desactivi les violències i estableixi formes de convivència més racionals, més solidàries i més sostenibles.

2. L'emergència de les dues mil comunitats humanes

Un dels fenòmens més innovadors del panorama polític internacional és el desvetllament democràtic de les identitats culturals i nacionals que havien quedat invisibles en un sistema internacional que ha tingut com a subjectes exclusius els estats. La geografia política universal, condicionada per una història d'imperialismes i de guerres, ha quedat configurada per cent vuitanta-nou estats que no han representat prou bé els pobles, les cultures, les ètnies i la complexitat de les comunitats amb identitat pròpia. El progrés de la democràcia, que va aconseguir l'any 1948 aprovar la Declaració Universal dels Drets Humans, a la qual han seguit una sèrie notable de declaracions i convencions sobre els drets humans individuals, s'orienta actualment cap al reconeixement dels drets de les comunitats humanes a la seva identitat col·lectiva i a la participació política.

Hi ha molts més pobles que estats. Es parla sovint de la hipotètica xifra de dues mil comunitats humanes amb consciència identitària. No ho sabrem fins que no es generalitzin i es normalitzin els processos d'autoexpressió i d'autodeterminació. En tot cas, un dels punts clau de l'agenda global és el de la transició cap a estructures polítiques que, en lloc de reprimir aquesta fantàstica diversitat, la canalitzin adequadament. No es pot pensar una democràcia avançada sense el respecte als drets de tots els pobles. Després de l'etapa de les descolonitzacions polítiques s'haurà d'iniciar una altra etapa per a racionalitzar les estructures dels estats. En context de globalització política, es relativitzaran les fronteres antigues i es generalitzaran els sistemes confederals.

Probablement, els fenòmens de la globalització i de les afirmacions identitàries es reforcen mútuament. La uniformitat cultural i identitària no reforça el pluralisme, que és la base de la vida democràtica. D'altra banda, totes les cultures són particulars i les pretensions dels que promouen la «cultura universal» probablement amaguen actituds colonialistes. El que s'ha d'organitzar és una convivència entre cultures que s'afirmen legítimament com a diverses i que per la via del diàleg estableixen una ètica mínima compartida.

3. El prestigi dels valors i mètodes de la no-violència

Un dels escenaris de futur més atractius oferts pels estudis de prospectiva fa referència a l'eliminació de les guerres i de les violències de gran magnitud en el transcurs de les properes dècades. Des de fa anys s'investiga sobre mètodes de desactivació i de previsió de conflictes. Les guerres es contempen com a metodologies antiquades i es denuncien els costos humans i econòmics escandalosos dels conflictes armats. Si s'aconsegueix reforçar les Nacions Unides i els seus tribunals, probablement la utopia de la prohibició de les guerres es podria aconseguir. Ara ja es confia en el rol de les Nacions Unides i de les seves forces armades per a mantenir la pau després dels conflictes. El pas següent seria evitar la guerra. Caldria arribar abans de l'escalada de la violència.

El rebuig de la violència sembla una tendència emergent en les societats contemporànies. Té orígens diversos. Hi ha, en primer lloc, el posicionament cada vegada més clar de les diverses tradicions religioses a favor de la no-violència. Hi ha el desvetllament ètic que permet elaborar noves propostes de respecte mutu i de solidaritat. Hi ha la fatiga de tanta violència passada i present. Hi ha el creixement del moviment per la pau i de les seves ONG especialitzades. Altrament, la generalització de les pràctiques democràtiques fa més difícil justificar la violència. El perfeccionament de la democràcia convertirà la violència política en una pràctica anacrònica.

En el camp cultural, el progrés de la no-violència desemmascara les habituals pràctiques de dominació cultural que s'han considerat legítimes durant segles. Les cultures autoconsiderades superiors s'han comportat de manera molt agressiva en relació amb cultures condemnades a ser inferiors. Encara actualment molts ciutadans dels països tecnològicament avançats creuen que només és valuosa la cultura científicotecnològica en la qual viuen i menyspreen, amb terrible ignorància, les altres cultures. Les llengües han sofert discriminacions d'aquest tipus. El progrés de la no-violència cultural permet una higiènica relativització de totes les cultures i noves bases per al diàleg intercultural.

II. REVOLUCIONS IDEOLÒGIQUES SOBRE LES LENGÜES

1. La diversitat lingüística és un fet positiu

Fins fa ben poc s'avaluava de manera negativa la diversitat lingüística. La causa no era exclusivament la dificultat de gestionar territoris amb diverses llengües, sinó que no

es trobava cap raó teòrica per a celebrar la diversitat lingüística. El mite de Babel, que atribueix la diversitat lingüística a un càstig diví, expressava molt bé aquesta filosofia lingüística. El pensament contemporani en relació amb les llengües és radicalment diferent. Independentment de les dificultats pràctiques de la gestió dels països multilingües, de la comunicació entre les comunitats lingüístiques i de la dificultat per a aprendre llengües, hi ha un gran consens en l'afirmació del valor de la diversitat lingüística.

En cada llengua s'expressa un univers de mites, símbols i valors que les diverses comunitats lingüístiques han elaborat en la seva història d'adaptació a medis diferents i de creació de formes de vida humana relativament especialitzades. En el camp epistemològic cada llengua ofereix una xarxa conceptual i tradicions expressives que ofereixen possibilitats de coneixement pròpies i originals. Cada llengua és un sistema d'interpretació de la realitat. Cada llengua ofereix instruments per a incidir en la realitat. Per aquestes raons la diversitat lingüística suposa un instrumental molt adequat per a entendre i per a actuar en un món del qual es reconeix la complexitat. La comprensió i el tractament de la complexitat requereix la sofisticació de la diversitat lingüística.

Hi ha un cert consens per a estimar en unes sis mil les llengües que es parlen actualment. Però van caient mites antiquats que justificaven el prestigi d'algunes llengües en funció de criteris polítics. Avui sabem que totes les llengües són valuoses, que totes podrien servir per a la ciència i la tecnologia, que les llengües orals i les seves literatures poden tenir la mateixa qualitat que les llengües escrites. També relativitzem el concepte de llengua i els aspectes negatius de les formalitzacions i institucionalitzacions lingüístiques que poden bloquejar les adaptacions i evolucions creatives de tots els parlars de la humanitat.

2. Totes les llengües són iguals en dignitat

Fins fa poc temps ningú no gosava afirmar la igualtat de les llengües des del punt de vista de la seva dignitat. Els factors que diferencien les llengües són molt visibles. Pensem en les diferències demogràfiques de les comunitats lingüístiques o en la utilització de les llengües per part dels poders econòmics i polítics. Potser el factor que més ha discriminat les llengües és el de l'estatut jurídic amb el qual els estats distingeixen les llengües, de manera que algunes esdevenen llengües oficials o nacionals. Les llengües que no són reconegudes i protegides com a oficials són absents de l'administra-

ció, dels mitjans de comunicació i de l'ensenyament i es converteixen en llengües de segona categoria. En altres situacions s'arriben a produir repressions lingüístiques que tenen com a objectiu imposar la llengua oficial a totes les comunitats lingüístiques de l'estat.

Actualment, ja no es defensa teòricament la superioritat d'unes llengües en relació amb les altres. El colonialisme lingüístic ja no té prestigi. També fa crisi la vella distinció entre llengües i dialectes. Afirmem que tot el que es parla són dialectes, és a dir, modalitats concretes cap de les quals s'ha d'imposar en funció de cap suposada superioritat que la podria convertir a ella sola en llengua. Els *pidgins* són objecte d'atenció i de respecte com els altres parlars. Es proposa que els contactes entre comunitats lingüístiques es produeixin amb criteris de protecció de les comunitats lingüístiques més febles i que la llibertat a canviar de llengua no sigui el resultat de pressions injustes sobre les comunitats lingüístiques minoritzades.

Queden diverses pràctiques contràries al principi d'igualtat en la dignitat per a totes les llengües. En alguns països les lleis protegeixen totes les llengües però amb proteccions més efectives per a les llengües dominants. A Europa els textos legals a favor de les llengües regionals o minoritàries són marcs massa modestos per a reconèixer la importància d'aquestes llengües per a tots els europeus. De fet, estableixen una subordinació que els converteix en llengües de segona classe en relació amb les llengües principals dels estats europeus. S'hauran d'aconseguir, en el futur, textos que no acceptin cap jerarquització lingüística.

3. Les llengües són patrimoni de la humanitat

De la mateixa manera que s'ha aconseguit, en el camp de la biosfera, que la diversitat de plantes i d'animals sigui considerada una responsabilitat del conjunt de la humanitat, s'està aconseguint que la diversitat lingüística es consideri patrimoni comú de la humanitat. Tant la protecció de la diversitat com la salut o vitalitat de cada una de les llengües s'està convertint en una responsabilitat global. Aquesta nova consciència és fonamental per a ajudar totes les comunitats lingüístiques a assegurar el seu futur. Malauradament, cada quinze dies es perd una llengua en les circumstàncies actuals. Cal mobilitzar moltes energies tècniques i polítiques per a frenar aquesta tendència. D'aquí a cinquanta anys, si no s'organitzen una sèrie de programes adequats, s'hauria reduït a la meitat el nombre de llengües parlades.

Una de les modalitats de defensa internacional de les llengües és l'establiment

d'una convenció internacional sobre drets lingüístics. En aquesta direcció, va resultar molt positiva la iniciativa del Pen Club Internacional d'elaborar una Declaració Universal dels Drets Lingüístics, el text de la qual va aprovar a Barcelona l'any 1996 un grup molt representatiu d'experts i d'ONG. Els passos següents haurien de fer possible l'adopció d'un text de característiques similars per part de la UNESCO. La recent declaració de la UNESCO sobre diversitat cultural permet ser relativament optimistes. A Europa s'haurien de perfeccionar també els textos jurídics promoguts pel Consell d'Europa i la Unió Europea en relació amb les llengües.

Però no n'hi ha prou amb iniciatives legals. És essencial que totes les comunitats lingüístiques puguin accedir a alts nivells d'autoestima i puguin estar envoltades d'actituds de respecte i d'admiració per part de les comunitats lingüístiques amb les quals estan en contacte. Si es pot consolidar la transició cap a una cultura de la pau, serà més fàcil assegurar l'autoestima lingüística i la simpatia exterior. Totes les tendències analitzades anteriorment són favorables a la protecció de les comunitats lingüístiques. Ho és l'establiment d'instàncies internacionals responsables dels desafiaments globals, ho és l'emergència política de les comunitats subestats i ho és el descàndid progressiu de les violències entre les quals són tan significatives les violències culturals i lingüístiques.

III. LA PAU LINGÜÍSTICA I LA PAU DEL MÓN

1. Seguretat i pau per a les llengües

El concepte de seguretat lingüística que s'ha utilitzat per a referir-se a aspectes psicològics relacionats amb el bon coneixement de les llengües, es podria aplicar a les comunitats lingüístiques que miren el seu futur sense por. Un dels factors d'instabilitat i de violència del món contemporani és la por de moltes comunitats humanes a no tenir garanties de futur per a les seves llengües, identitats i cultures. Tenen la percepció que els colonialismes culturals i lingüístics amenacen seriosament la seva continuïtat. Imaginen que, a curt o llarg termini, hauran de canviar, forçadament, de llengua, de valors i de mites. Aquest és un dels drames de les emigracions no desitjades i de les agressions que, en nom del progrés econòmic, sofreixen molts pobles a tots els continents. Se'ls ha presentat un model de futur incompatible amb les seves llengües i cultures.

Cada vegada hi ha més consens per a criticar els models de futur fets a la mida

dels interessos de la cultura dominant. Cal descolonitzar el futur convidant totes les cultures a dissenyar futurs més justos, més solidaris i més raonables. En aquest sentit, atès que totes les cultures i llengües són valuoses, s'haurien de consolidar dinàmiques de respecte i de participació democràtica per a totes les comunitats. Tots els pobles i cultures han de gaudir dels mateixos nivells de seguretat identitària i tots han de fer front a riscos similars. La seguretat cultural i lingüística és una dimensió essencial de la pau global.

La recent decisió de la UNESCO d'establir cada any el 25 de febrer el Dia de les Llengües Maternes és una modesta aportació simbòlica en el llarg itinerari cap a la seguretat lingüística. També ho és la declaració de l'any 2001 com a Any Europeu de les Llengües. En els projectes de desenvolupament humà promoguts per les institucions internacionals o pels països més rics s'haurien d'integrar mesures de protecció de les llengües i cultures, de la mateixa manera que ja es promou la protecció de les espècies vivents. Les ONG, les universitats, les ciutats, podrien crear programes específics de solidaritat lingüística i cultural i de gestió avançada de realitats multiculturals, en una perspectiva de seguretat i de pau.

2. Nous objectius per a l'educació multilingüe

En un món que ha iniciat un procés irreversible cap a la globalització, no seria possible la defensa del pluralisme lingüístic si, simultàniament, no s'evoluciona cap a una educació multilingüe generalitzada. Les pràctiques de multilingüisme s'han considerat perfectament normals per part de la majoria de poblacions africanes i asiàtiques des de fa molts segles. A Europa el fenomen no està generalitzat. Hi ha moltes persones monolingües i consideren l'aprenentatge de les llengües com una gran dificultat. Fins i tot hi ha persones que encara aspiren a accedir a una cultura universal sense moure's mai de la seva llengua. Les idees actuals van per un altre camí. És bo aprendre llengües per a comunicar-se amb els altres i, sobretot, per a comprendre altres móns ideològics, simbòlics i axiològics. Amb la globalització com a horitzó, es multipliquen els contactes amb persones d'altres llengües. La comprensió interlingüística afavoreix la pau perquè permet desxifrar adequadament els punts de vista dels altres, les seves prioritats, el que diuen i el que no diuen.

Des de la UNESCO es proposa l'aprenentatge de tres llengües com a mínim. En primer lloc, la llengua de l'entorn immediat en el marc de la família. En segon lloc, una llengua de comunicació més àmplia, que sovint és una llengua nacional o ofi-

cial. En tercer lloc, una llengua internacional. La concreció d'aquestes llengües dóna lloc a combinatòries molt diverses a cada comunitat humana i a cada continent. En circumstàncies favorables es poden aprendre més llengües. A Catalunya, per exemple, seria poc ambiciós reduir l'aprenentatge lingüístic al català, el castellà i l'anglès. La veritable educació lingüística començaria afegint-hi l'alemany o el basc o l'àrab o el suec.

En l'educació lingüística s'hauria de donar prioritat a l'habilitat per a entendre els parlants de les altres llengües. Saber parlar o saber escriure altres llengües no cal incloure-ho necessàriament en tots els aprenentatges. D'altra banda, és important optar pel coneixement de les llengües de les comunitats lingüístiques veïnes. Les bones relacions entre veïns depenen sovint del nivell de comprensió mutu. El gran desafiament del nostre temps en el camp de les llengües és convèncer els parlants de llengües majoritàries d'aprendre les llengües de les minories. Més enllà de la seva utilitat, és una manifestació d'obertura d'esperit, de solidaritat, i contribueix a la seguretat lingüística general.

3. Paraules contra la violència

Una bona educació lingüística, que vol dir aconseguir moure's amb fluïdesa en la llengua pròpia i comprendre bé altres llengües, facilita la utilització de la raó com a registre de relació amb els altres. Només es dialoga bé quan hi ha un domini suficient del llenguatge. La via de la raó i del diàleg pot evitar que les relacions entre les persones i els grups es produeixin mitjançant la violència. La diversitat de llengües no impedeix trobar territoris comuns on les raons d'uns i altres s'articulen. La raonabilitat és present en totes les llengües. No és patrimoni exclusiu de cap llengua. Passa el contrari amb les pretensions d'exclusivitat, que amaguen dogmatismes enemics de les raons. Només un diàleg honest il·lumina suficientment els terrenys comuns que fonamenten la convivència lliure i democràtica.

De vegades, els llenguatges no estan al servei de la raó, sinó que són utilitzats com a armes. Aleshores les paraules es tornen vehicles de l'agressivitat i de la violència. L'educació lingüística ha de desvetllar el gust per l'exercici de la raó mitjançant les paraules. S'ha d'aprendre a defensar de manera raonada els propis punts de vista i els propis interessos i s'ha d'aprendre a escoltar i a discutir raonadament els punts de vista dels altres. S'ha de desvetllar, per tant, el gust d'arribar a acords per la via del diàleg. És molt freqüent que hi hagi violència per la incapacitat de dialogar de les

parts en conflicte. La pau és el resultat de moltes operacions lingüístiques: desarmar el llenguatge, utilitzar paraules i arguments raonats i trobar el terreny on s'articulen les raons dels adversaris.

En un món molt saturat d'imatges, convé afirmar que l'instrument bàsic per a pensar, parlar i dialogar són les paraules. Són les paraules les que finalment interpreten les imatges. El món reduït a impressions i sentiments no és suficientment humà. La paraula ens fa intel·ligibles a nosaltres mateixos, la naturalesa i els altres. Els aspectes violents i irracionals de la globalització només els pot curar la paraula raonable i dialogant. Les paraules, les llengües en diàleg, són els camins per a gaudir d'una globalització humanitzada i no violenta.

Noves i velles tecnologies

Sebastià Serrano i Farrera

Catedràtic de Lingüística de la Universitat de Barcelona

Un poema és bàsicament un dipòsit d'informació. El problema que té aquest dipòsit d'informació és que, en principi, exigeix un lloc per a dipositar, i aquest lloc per a dipositar és la mateixa persona, i per tant la biologia mateixa, que és susceptible, naturalment, d'acabar amb la persona mateixa.

Tots sabem els problemes que hi va haver en les societats tradicionals amb aquesta conservació i que l'escriptura va ser una eina, una tecnologia, que va permetre per primera vegada de separar la informació de les persones. Després n'hem conegut d'altres.

Podríem pensar en el llenguatge. Si suposadament el llenguatge té mig milió, un milió o un milió i mig d'anys, la poesia pot tenir entre cinquanta i cent mil anys; l'escriptura, en canvi, en té molts menys: cinc mil, sis mil o set mil. Si acceptàvem algun tipus d'escriptura, aleshores ja ens podríem allargar potser fins als deu mil i qui sap si una mica més, però són quatre dies.

I cada vegada apareixen tecnologies que permeten refermar l'anterior: la impremta, l'ordinador i, ara, la digitalització. Amb la digitalització s'ha aconseguit de resoldre, no del tot, però pràcticament, aquest problema de la conservació de la informació. A més a més, amb els processos de digitalització s'ha aconseguit de conservar la informació en un lloc sense que hi hagi d'haver diferència entre una informació en suport de paper, en suport químic o en suport electromagnètic, perquè al cap i a la fi és el mateix.

És una idea que els matemàtics en aquests darrers anys també ens han fornit: el fet que hi ha determinats processos, determinats mecanismes, que són equivalents d'uns altres que en principi podien semblar completament diferents.

Aquestes grans possibilitats de conservació de la informació ens han permès el pas de la poesia a l'escriptura i, ara, a la informàtica. Potser l'escriptura és una conse-

qüència de la poesia, però el que és claríssim és que aquest desplegament impressionant del món de la informació a partir de la informàtica està directament vinculat al desenvolupament de l'escriptura, perquè molt probablement alguns de vosaltres, si no tots, sabeu que en els orígens de la informàtica hi ha determinats problemes que es troben en l'àmbit de les matemàtiques cap al final del segle passat i començament del nostre segle. Els matemàtics, als anys quaranta, ja posen els fonaments logicomatemàtics en què es basa la informàtica, el que passa és que, en principi, no els interessava gaire i fins i tot ho consideraven com una cosa de segona divisió; però, de tota manera, ja estava pràcticament dissenyat. Aleshores hi ha algú, com ara Von Newman, que ho aprofita i fa el disseny, juntament amb altra gent, del primer ordinador; però aquesta gent es basa en treballs de teoria dels sistemes formals, que és on havia arribat la matemàtica. Després s'ha desplegat fins on nosaltres hem vist.

L'altre punt feble del llenguatge és la comunicació a distància. L'escriptura, amb què s'ha viscut fins fa quatre dies, ho permet, però, naturalment, la idea de connectar, de poder-se connectar... En realitat, ja sabeu que la primera tecnologia que va permetre superar la distància d'una manera «moderna», per dir-ho d'alguna manera, no és fins a mitjan segle passat, amb el telègraf. I la primera vegada que es va connectar va ser Washington amb Baltimore: amb aquesta primera connexió es pot transmetre a distància, a gran distància, i podem dir *al moment* una informació. Més endavant vindran el telèfon i altres aparells.

Totes aquestes tecnologies per a conservar la informació fan que en tinguem moltíssima. Amb els dipòsits d'informació que tenim nosaltres en aquests moments podem llançar una quantitat d'informació excepcional cada dia a cada moment, i la quantitat d'informació que cada dia processem (això vol dir rebre, emmagatzemar, recuperar en un moment determinat, manipular) és d'un abast extraordinari: des del 2000 fins al final del 2002 haurem emmagatzemat tanta informació com des que es va començar a emmagatzemar informació fins al 2000.

Això, d'alguna manera, si ja teníem el principi de la termodinàmica, també ens pot fer pensar que aquest sistema, amb un creixement tan extraordinari de la informació, a nosaltres també ens fa cada vegada més vulnerables, podríem dir, i més fràgils. Ve't aquí una cosa curiosa en la societat d'avui: així com a final del segle XIX hi havia un optimisme extraordinari i una fe en la ciència increïble —en tenim mostres aquí, al nostre país mateix—, encara que avui estem en una situació, des del punt de vista del desenvolupament de la ciència, incomparablement millor, curiosament, en aquests moments sembla que tant des de la ciència, des del món de l'empresa o des del món de la cultura, el que es respira és incertesa. Incertesa, per exemple, des del

punt de vista de les llengües; incertesa des del punt de vista del futur de la literatura; incertesa en qualsevol àmbit, fins i tot des del punt de vista dels valors en general. Cada vegada més els sociòlegs diuen: «Abans tot era a llarg termini, perquè tot era molt més estable»; avui, en canvi: «L'expressió *a llarg termini*, no la pots utilitzar», perquè «res no és a llarg termini en aquests moments».

En l'àmbit empresarial, per exemple, comencen a educar els directius i a tothom amb la idea que d'aquí a quatre dies no tindran la mateixa feina, i llavors se n'hauran de buscar una altra; la gent anirà passant d'una feina a una altra i molt de pressa. I aquest concepte de *res no és a llarg termini*, jo l'atribueixo al fet de la vulnerabilitat o la fragilitat, que és conseqüència de la gran quantitat d'informació que circula: igual que des del punt de vista biològic les transformacions afecten l'entorn (hi ha la capa d'ozó deteriorada, hi ha tot un munt de coses deteriorades), en la nostra perspectiva també es donaria aquest deteriorament, i aleshores nosaltres, curiosament, avui sembla que vivim en una situació més fràgil i més vulnerable que mai, a la feina i a casa.

Recordo ara que havia llegit, d'un sociòleg: «Nosaltres hem d'explicar als estudiants que comencen a la universitat el següent: "Tu treballaràs en 14,5 llocs diferents, i tu t'aparellaràs i et casaràs 3,4 vegades"». Doncs bé, això probablement no és així del tot, però és una manera de donar aquesta idea que tot és més a curt termini, que no pots pensar a llarg termini. I seria aquesta característica que us deia ara d'aquesta fragilitat i aquesta vulnerabilitat.

Contra aquesta fragilitat i contra aquesta vulnerabilitat, nosaltres hi podem fer res? Jo penso que sí, i molt. Hi ha gent que hi trobarà el forat de la seva feina, justament. Nosaltres hem de pensar que molta gent, potser nosaltres mateixos com a professors o professores, o en la nostra activitat, allà on sigui, podem fer una miqueta el paper de bombers antientròpics. I ens hi poden ajudar les velles tecnologies, a les quals em referia en el títol; però, més que *tecnologies*, jo volia dir *velles maneres de la comunicació*, per exemple, la recuperació de tot un espai, fins ara desconegut, amagat, de la comunicació no verbal.

Heu de pensar que, al cap i a la fi, el món verbal és un nouvingut a la comunicació. El nostre cervell, quan va arribar el llenguatge, ja estava fet. És veritat que el llenguatge el va tancar i va contribuir a redistribuir una miqueta les coses, però era pràcticament fet.

Doncs bé, com podríem arribar a configurar aquesta societat que us deia? Moltes persones del món de la psicologia que hi han reflexionat diuen que les persones cada vegada viuen d'una manera més accelerada, més aïllada, més desequilibrada, i això també es diu a l'empresa, es diu a l'escola (a quantes escoles, en aquest moment, so-

bretot a l'escola secundària, no hi ha un munt de problemes!). Penso que, tot i disposar d'aquestes noves tecnologies, que ens han resolt les úniques limitacions internes que tenia el llenguatge (la conservació de la informació i la distància), no està tot resolt comunicativament, i que valdria la pena una mena d'aprofitament d'altres eines, d'aquestes velles tecnologies —que no són tecnologies, sinó que són habilitats nostres, sobretot habilitats no verbals— com ara la conversa, mirar-nos als ulls, el contacte físic —fonamental: la gent es toca molt poc, ens hem d'abraçar una miqueta més, ens hem de tocar—, l'olfacte... Nosaltres hem de procurar que aquests elements, aquests *qualia*, donin qualitat a la nostra vida i ens puguin apaivagar el que seria el creixement de l'ansietat, que està relacionat també amb un creixement espectacular del processament de la informació.

Actualment, la gent que treballa en psicologia troba indicis que lliguen el creixement de l'ansietat i fins i tot els quadres depressius amb un increment de la informació. L'ansietat, al cap i a la fi, no és més que una derivació de la por; la por no és més que una resposta emotiva davant d'una incertesa, i la incertesa és la no-disposició d'una informació. Per tant, és natural que la informació estigui relacionada amb la por i amb l'ansietat, encara que no s'ha arribat a quantificar la relació que existeix entre aquests elements. Nosaltres, però, la coneixem, i sabem que la gent que treballa en aquest àmbit de les tecnologies de la informació és gent que viu amb una certa ansietat, amb un creixement de l'ansietat, i que aleshores són bons els elements que permeten d'apaivagar-la.

Pel que sabem, tant en les persones com al món animal, un element extraordinàriament apaivagador de l'ansietat, per exemple, és un bon ús del tacte, i en aquests moments en algunes empreses i sobretot en algunes institucions de l'àmbit de la salut, com a programa que en diríem «de gestió de les emocions», ja hi ha algun intent de desplegament de les habilitats tàctils.

Així, doncs, quan parlava de velles tecnologies em referia a aquestes possibilitats, gràcies a les quals nosaltres anirem bé i sobretot viurem feliços, que al cap i a la fi és el que ens cal i és el que volem.

Abans, tota la felicitat anava lligada a la boda, perquè la veritat és que la societat està preocupada per la reproducció i per la cohesió, i gairebé només coneix rituals d'aquesta mena. Actualment, jo diria que hem de procurar harmonitzar tots els grans avantatges que ens donen les noves tecnologies amb el resultat de l'experiència al llarg del camí de milers i milions de generacions, que ens ha disposat el cervell de la manera que ens l'ha disposat, i això ens permetria de respondre molt bé als reptes que ens portaran aquestes noves tecnologies.

La responsabilitat dels mitjans de comunicació en l'ecologia de les llengües

Josep Gifreu

Catedràtic de Teoria de la Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra
i membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Presentació

Enmig del presumpte caos iconogràfic i enmig de l'immens soroll de veus i d'efectes especials amb què els vells i els nous mitjans de comunicació envaeixen els nostres sentits, aquesta conferència pretén argumentar dues afirmacions. Primera: els mitjans de comunicació (MC) o *mass media* s'ocupen de la narració col·lectiva. Segona: els mitjans de comunicació parlen una llengua. Aquesta dissertació, doncs, es dividirà en dues parts, corresponents a les tesis que defensaré sota aquestes dues proposicions generals, gairebé òbvies, però sovint emmascarades.

L'objectiu del conjunt d'argumentacions és fer comprendre com, en l'actual ecosistema de les llengües, els MC han adquirit un nivell de compromís indefugible en relació amb el destí —és a dir, a la vida i a la mort— de les llengües encara vives. L'opció d'un mitjà per una llengua, sobretot en els grans mitjans de referència o de gran difusió, no és una opció innocent. Aquesta opció porta d'entrada la marca de la distinció, que és també la de l'exclusió. Una opció per una llengua és una de les grans opcions polítiques i ètiques que un mitjà de comunicació no pot deixar de fer. Les pugnes entre llengües per l'hegemonia o per la simple supervivència troben avui en el front dels mitjans la trinxera més disputada.

1. Els MC s'ocupen de la narració col·lectiva

1.1. *Els MC són les institucions modernes de la narració*

Els MC són unes institucions ben curioses. Poden voler fer negoci, com qualsevol empresa. Poden voler tenir influència entre els governants, com tantes altres entitats. N'hi ha pertot i de tota mena: qui es dedica a l'esport, qui només fa notícies, qui té cadenes de ràdio, qui produeix telesèries, qui distribueix articles per Internet, qui programa per satèl·lit, qui dobla les pel·lícules estrangeres, qui organitza maratons benèfiques, etc.

En tota aquesta fira immensa i contínua dels sentits, dels signes i dels simulacres, hi ha sempre present una funció central, comuna, indiscutida, que tots han après a fer: *narrar*, contar històries, explicar coses. Els MC, de la classe que siguin, són fonamentalment narradors. I narradors del comú, de la cosa pública. Ofereixen un camp de relats obert als públics. Tenen per principal virtut —també per principal vici— la narració col·lectiva.

1.2. *Tres funcions centrals de la seva labor narrativa*

Entre les múltiples funcions que es poden atribuir a la narració (no sols a la narració dels MC, òbviament), en destacaria aquestes tres:

a) La narració crea *sentit*: el nucli del sentit (o del no sentit) de la vida (del «món de la vida», de la fenomenologia) deriva de les narratives de la quotidianitat. La formació del jo i de la identitat, el sentit de l'altre, l'amor o l'amistat, són experiències íntimament vinculades als relats de vida. La «meva» vida, l'autobiografia, és el relat que dóna sentit a una experiència particular, que el relat s'encarrega d'unificar i de fer única.

b) La narració crea *comunitat*: una comunitat humana —una tribu, una associació, una poble, una nació— neix i es reproduïx de i en la narrativa que recorda, que explica, que celebra, els grans moments de la col·lectivitat. La màxima aspiració d'un grup ha estat fer emergir un «nosaltres» que doni raó de la diferència i que la faci assumible i respectable entre tots els altres grups humans. La «nostra» història explica en bona part el que som i el que volem ser.

c) La narració crea *coneixement*: la manera més comuna i universal de transmissió dels coneixements de tota mena passa a través de les estructures narratives. Des dels

primers moments de la vida fins al final, des de l'aprenentatge de la higiene o la gastronomia fins a l'explicació de la teoria de la relativitat d'Einstein o de la psicoanàlisi de Freud, des del coneixement del món real fins a la definició de mons possibles o alternatius, el recurs al relat s'ha demostrat insubstituïble.

En tots aquests tres àmbits fonamentals de l'experiència humana contemporània, els MC s'han situat al bell mig de l'escenari, amb un protagonisme indiscutit. Els mitjans exploten fins a la societat la vida i les peripècies de tothom. Els MC malden sense parar per definir un «nosaltres» cada dia més vulnerable. Els MC persegueixen l'última novetat sobre l'estat del món, de la ciència o de les lletres.

1.3. *Dos recursos expressius bàsics de la narració: la imatge i la paraula*

La màquina narrativa dels MC, multiplicada avui a l'infinit i fragmentada també a l'infinit, es nodreix, paradoxalment, només de dos recursos expressius: la *imatge* i la *paraula*.

Resulta ja un tòpic dir que estem en la societat de la imatge o en la cultura de la visualitat o en la civilització cinemàtica. És cert. La imatge iconogràfica i cinemàtica és molt potent. Deixem a banda, per raons de mètode i de temps, la consideració de la imatge sonora, i quedem-nos només amb la potència de la imatge que entra pels ulls. Com afirma John Berger, el món entra pels ulls. En els humans, veure no és una activitat fisiològica, és sobretot una activitat cultural altament especialitzada. Els modes de veure configuren tota una cultura. La cultura postmoderna va proposant una manera de mirar que atorga a l'èxtasi de la visió una perillosa prelació sobre la paraula.

Però no exagerem: la cultura de la imatge i la guerra per les imatges són tan velles com la humanitat. Potser ara, gràcies a la trivialització dels artefactes de la producció i reproducció d'imatges, podríem parlar d'una «segona fase» de la visualitat, que avança imparabile des de la fotografia fins a la digitalització, passant per l'ensorrament de l'aura de l'art, vaticinada per Benjamin.

Ara bé, els defensors de la paraula no perden el temps. En plena revolució de la «segona fase de l'oralitat», es pot encara sostenir la tesi que la imatge, tan altiva, ha de caure en braços de la paraula, del text. Les imatges són les que són, però la seva polisèmia fonamental demana desesperadament l'auxili de la paraula, en forma de text escrit o de discurs oral. L'alta sofisticació dels llenguatges de la imatge ajuden a narrar a voltes de manera sublim l'acció dels personatges. Però la funció del cor grec, la

irrenunciable funció del comentari, correspon encara al text, al discurs, al peu de foto, a la veu en *off*. El poder de la paraula, i especialment la seva invitació al diàleg i a la negociació, reequilibra disfuncions i frustracions davant l'èxtasi de la visió i de la mirada.

1.4. *Els MC, protagonistes de la batalla per la prelació de la paraula*

Els MC ocupen una posició central en aquesta batalla ultramoderna entre dues forces tan poderoses com «la segona fase de la visualitat» i «la segona fase de l'oralitat». Uns MC es decanten clarament per una banda, i d'altres, per l'altra. I encara, entre una i l'altra, treu el cap la vella galàxia Gutenberg, la dels mitjans que aposten per l'escriptura impresa, la qual sembla buscar també la seva pròpia «segona fase de l'escriptura» a través d'Internet i dels nous llenguatges de l'hipertext.

Els MC són art i part, causa i efecte alhora, en aquesta transició cap a la societat digital, cap a les xarxes globals, cap a la «ciberització» de tots els senyals.

La responsabilitat dels MC en la prelació de la paraula, l'escripta i l'oral, està fora de dubtes. L'aposta per la paraula, no contra la imatge, no contra la música, no contra l'acció, sinó comentant la imatge, contrapuntejant la música, explicant l'acció, és una garantia de la dignitat del lector/espectador i de la democratització de la vida en comú.

2. Els MC parlen una llengua

2.1. *El mite de Babel i els MC*

El mite de Babel és una realitat omnipresent en el món actual. Viatgem de cos present pels diferents països, viatgem pel món a través dels canals i relats mediàtics, naveguem per la xarxa cap als mars desconeguts del ciberespai. Tots aquests viatges porten gairebé a la mateixa primera conclusió: no hi ha manera d'entendre's. Tot-hom parla una llengua diferent, una llengua estranya. La maldició bíblica s'ha fet realitat i la labor dels mitjans ho fa cada dia més patent. El món de l'aparent globalització no és més que una immensa torre de Babel, on els altaveus dels MC generen, amplifiquen i multipliquen a l'infinit discursos i relats indesxifrables...

I, tanmateix, no és veritat. Enmig d'aquest xivarri universal de llengües i llen-

guatges, si escoltem més atentament, si naveguem amb un mapa més afinat, podrem arribar a una segona conclusió: hi ha algú que aconseguix d'imposar la seva veu, la seva llengua i el seu discurs per damunt dels altres.

No és exactament una fira de les llengües, una exposició pacífica de la riquesa de la creació simbòlica dels pobles i tribus. No, és un camp de batalla entre tribus i federacions de tribus per fer valdre i prevaldre la seva aportació cultural més important: una llengua. I una de les armes més fulminants de què disposen avui aquestes tribus —o nacions, o federacions de nacions— són els grans mitjans de comunicació.

Un poble, una tribu, una nació, farà l'impossible per no perdre el principal signe d'identitat que ha anat creant, recreant i transmetent de pares a fills durant segles, potser mil·lennis. La llengua és l'acta única d'una presència essencialment col·lectiva en la història. El patrimoni fonamental d'una comunitat. L'instrument que ens permet d'anomenar el món i d'anomenar-nos amb nom propi.

2.2. *Quatre «laboratoris» de la llengua en les societats modernes*

En les societats modernes, segons indiquen els sociolingüistes, hi ha quatre «laboratoris» determinants en la recreació i transmissió de la llengua.

1) La família: primer nucli de transmissió oral, la família té encara un paper cabdal en la transmissió «natural» (llengua «materna») de la llengua a les noves generacions.

2) L'escola: sistema coactiu, totalment determinant, de transmissió de la llengua oficial en les societats que han imposat l'escolarització obligatòria.

3) Els grups de relació: els grups i les xarxes primaris de relació (treball, grups d'amics, grups d'interès...) exerceixen també una influència important sobretot en l'ús de la llengua.

4) Els MC: a mesura que els MC han esdevingut més i més centrals en la vida social, cultural i pública, també exerceixen una influència decisiva, bé que segurament més a llarg termini, sobre diversos fenòmens relacionats amb l'estatus i l'ús de la llengua.

Aquí m'interessa lògicament aprofundir en el quart «laboratori», no sols per la importància que se'ls adjudica també en política lingüística, sinó també pels efectes indirectes que els MC tenen sobre els processos dels altres tres «laboratoris».

2.3. *Els MC fabriquen textos*

Els MC treballen amb una matèria primera feta fonamentalment de textos:

- textos escrits,
- textos parlats i/o sonors,
- textos visuals,
- textos iconogràfics,
- textos mixtos (audiovisuals, multimèdia...),
- hipertextos.

Són la matèria primera dels diferents «gèneres» i «formats» —és a dir, formes tipificades i ritualitzades d'«empaquetat» i de comunicabilitat dels relats i discursos dels MC— que integren la producció i/o la programació dels diversos mitjans. Molts d'aquests textos adquireixen la forma narrativa. Molts d'aquests textos, la immensa majoria, treballen amb la llengua.

La programació d'una cadena de ràdio o de televisió, la línia productiva d'una editorial de revistes del cor o d'un grup de diaris d'informació general, l'agència de notícies escrites i audiovisuals, necessiten la llengua (escrita i/o parlada) com a instrument central unificador de totes les funcions que intenten acomplir els textos que fabriquen (per exemple, les sis funcions de Jakobson).

2.4. *Els MC operen amb una llengua «per defecte»*

Els MC presenten a simple vista una gran varietat de llengües i de veus. Però és una falsa impressió. Quan del pla general ens acostem al primer pla de les realitats més immediates, concretes, empíriques, ens podem adonar que la llengua de cada MC no és de cap manera ni una qüestió banal ni deixada a l'atzar.

Ben al contrari, la decisió sobre *la* llengua del mitjà —i en alguns casos excepcionals, sobre *les* llengües del MC en concret— és una decisió d'alta política del MC, que en els mitjans privats està molt vinculada al respectiu pla de màrqueting.

Els *grans* MC —grans pel volum de la seva difusió o grans per ser MC de referència— opten per *una* llengua. És inconcebible pensar el *The New York Times* en francès, o *Le Monde* en anglès, o *La Repubblica* en alemany i el *Bild* en italià. Com seria difícil pensar *La Vanguardia* en català i l'*Avui* en castellà. Com resultaria forassenyat demanar la programació de la britànica BBC en portuguès i la d'O Globo, de Brasil, en suec i la de TVE en rus.

I els *petits*? Què fan amb la llengua els MC que per raons de mercat o de *target* són de dimensió o de difusió reduïda? Les raons de proximitat (per exemple, una televisió local) o de sectorialitat (per exemple, una revista mèdica) obliguen també a adoptar una llengua com a pròpia.

Aquesta incontestable realitat monolingüe dels MC té les corresponents excepcions: per exemple, la CNN en espanyol o la cadena ARTE en alemany i francès o el canal paneuropeu Eurosport en la majoria de llengües d'Europa. O la versió en anglès de la revista *Hola*. O la traducció en espanyol de *Le Monde Diplomatique*. Però són això: excepcions.

La regla sempre és molt clara: els MC adopten una sola llengua com a *llengua pròpia*, la que passa a ser la llengua «institucional», o si es vol, la llengua que s'aplica «per defecte» a la fabricació de textos. I en tot cas, a partir de la «pròpia», poden arbitrar diverses solucions per a la gestió de la *traducció* a altres llengües. La doble versió o versió múltiple és només una solució per a casos i usos molt específics.

2.5. El factor mercat i el factor Estat

Ara bé: suposem que sigui cert que els MC treballen bàsicament i per defecte en una llengua. La pregunta següent és aquesta: qui o què determina l'opció del MC en concret per *una* o *una altra* llengua?

Cada cas mereixeria un estudi i un comentari particulars. No és el mateix preguntar-se per la llengua de la RAI italiana o de la cadena SER espanyola o de Radiotelevisió Luxemburg o de la ràdio municipal d'Arenys de Mar. Però, en general, sembla plausible considerar que hi ha dos factors determinants a l'hora de seleccionar la llengua per defecte. Són el factor mercat i el factor Estat.

a) El factor *mercat*: em sembla obvi que, en el cas dels MC privats, el pes de la llengua com a mercat lingüístic s'imposi en les decisions. Però aquest criteri no és ni de bon tros suficient per donar raó de les opcions lingüístiques dels MC. Entre altres coses, perquè els mercats, contra el que sembla, han estat i estan fortament regulats. I ja se sap que qui regula és l'Estat.

b) El factor *Estat*: la capacitat dels estats (nacionals) d'incidir de múltiples maneres en la decisió per una llengua, s'ha de considerar encara plenament decisiva. Els estats actuen en aquest punt com a estats *nacionals*, és a dir, com a protectors de la nació (hegemonica dintre l'Estat) i de la seva llengua.

En efecte, els estats actuen també «per defecte» a favor de la llengua del grup na-

cional hegemònic. Solen actuar amb polítiques lingüístiques anomenades «etnocides» (Juan Cobarrubias), per activa o per passiva. A Espanya, el règim franquista actuava a través de mesures actives a favor del genocidi lingüístic de les llengües altres que el castellà. El nou règim monàrquic i democràtic sorgit de la transició ha actuat en el mateix sentit a través d'algunes mesures actives (per exemple: el «deure» de tots a conèixer l'espanyol) i sobretot de mesures passives (per exemple: no obligar a unes quotes de català o de basc o de gallec a les televisions privades, i sí obligar, en canvi, a una «cobertura nacional» de les noves cadenes).

Però això val per a la gran majoria dels Estats... La ideologia lingüística liberal, la més estesa avui, només considera reprovable les polítiques etnocides actives. En canvi, considera que les passives formen part de l'ordre «natural» de les coses.

2.6. *Contra el reduccionisme lingüístic en els MC*

Ens trobem, doncs, davant d'una conjuntura molt temible per al futur de les llengües, sobretot les més febles, perquè els MC, sobretot els grans, es declaren ferm partidaris del *reduccionisme* lingüístic.

En això, els grans mitjans –i la concentració de MC en pocs grups grans ho pot aguditzar– fan costat i se sumen a les altres dues fonts de reduccionisme lingüístic: el mercat i l'Estat.

Per acabar proposo d'observar com es perfilen tres grans moviments respecte a l'ecologia de les llengües en el camp dels MC i de la comunicació.

1) D'una banda, el *mainstream* o *corrent principal*, de caràcter neoliberal, que tendeix al maltusianisme lingüístic o reduccionisme progressiu de les llengües en els grans MC i circuits de la comunicació i de la cultura, en nom de la «globalització», del «cosmopolitisme» o de la «modernització». L'ideal d'aquest moviment és el model i l'estatus de l'anglès en el món actual. Les altres llengües han d'aspirar, també en els MC, a fer com l'anglès: maltusianisme en el propi espai i expansionisme vers els altres.

Exemples: cinema tipus Hollywood, cadenes de televisió generalistes, grans diaris, setmanaris i revistes d'àmplia difusió, serveis d'informació i documentació en els grans portals d'Internet, etc.

2) D'altra banda, el *moviment alternatiu*, de resistència i reactiu contra el corrent principal, que veuen en la proliferació de MC locals i sectorials, amb representació de totes les llengües i veus existents, un mur de contenció popular i de base contra el re-

duccionisme dels estats i dels grans grups. S'hi poden agrupar iniciatives, grups i accions de signe molt diferent, generalment pròxims a l'esquerra, però també de signe integrista i d'extrema dreta.

Exemples: les ràdios lliures a Europa, iniciatives de premsa local en llengües minoritzades, petites editorials de llibres, edicions de cançó i música populars, les webs contraculturals i de mobilització antiglobalitzadores, etc.

3) I en tercer lloc, també hi ha un moviment de MC que podríem situar en un *tercer espai*, que serien els mitjans i circuits de comunicació que han aconseguit o estan aconseguint un estatus de reconeixement i de desplegament en oberta competició contra el primer espai o corrent principal.

Aquests mitjans i circuits participen en major o menor grau dels dos factors que determinen la llengua del MC: tenen un mercat potencial i obtenen un cert reconeixement o protecció de l'Estat.

Exemples: cas claríssim de les televisions autonòmiques de l'Estat amb llengua pròpia, però també l'aparició i enfortiment de múltiples mitjans en els nous estats del centre i l'est d'Europa amb llengua pròpia, o les iniciatives de portals a Internet de grups i empreses de llengües minoritàries o minoritzades.

3. Conclusió

En conclusió, la nova ecologia de les llengües que hem heretat de finals del segle XX i que esclatarà al llarg del segle XXI vindrà en gran part determinada per les decisions dels nuclis directius dels MC. Dels vells i dels nous mitjans. L'adopció d'una llengua per a un MC s'ha d'entendre cada cop més com una decisió d'alta política, i no sols com una decisió de màrqueting comercial.

És d'alta política per causa de la politització general de les batalles per la llengua. Batalles que formen part d'una gran guerra de posicions entre grups i espais lingüístics i culturals en un món en procés de globalització. En aquest procés, acompanyat dels processos paral·lels de digitalització i d'informatització, la llengua, la cultura i la informació esdevenen sectors estratègics que cal controlar. Allò que està en joc, doncs, són fabulosos recursos convertibles en poder i en diner que ni els estats, ni els grans grups mediàtics, ni els grups financers, volen deixar de controlar.

En el quadre de tots aquests condicionants i d'aquestes batalles, els responsables dels MC no poden inhibir-se de l'alta política que exerceixen en l'ecosistema de les llengües. Són responsables políticament de la sort d'una llengua, d'aquella que han

decidit de fer pròpia, de fer-ne causa pròpia. Però són alhora responsables políticament de l'exclusió de totes les altres, i especialment de les que poden quedar afectades greument per l'exclusió.

D'això es desprèn que els MC, els seus propietaris, els seus directius i els seus quadres professionals, assumeixen també una alta responsabilitat moral davant la comunitat, davant l'espai o espais lingüístics i culturals afectats directament, davant la humanitat i davant la història.

Les llengües i les cultures: interpretacions específiques de la realitat

Joan Martí i Castell

Catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili
i membre de l'Institut d'Estudis Catalans

1. Què són les llengües?

La definició més general de *llengua* és 'sistema de signes orals, reflectit sovint en un codi escrit, propi d'una comunitat, que serveix bàsicament per a la comunicació'. Hom diferencia, a més, el terme especial *llengua de civilització* o *de cultura*, amb el sentit de 'llengua que serveix o que ha servit de suport a una literatura escrita i que és instrument d'una cultura'. Continuem amb definicions: *llenguatge* és 'la facultat de poder comunicar els propis pensaments i sentiments a un receptor mitjançant un sistema de signes determinat interpretable per ell, compartit; manera com hom expressa el pensament per mitjà de la paraula'. *Cultura* és el 'conjunt de coneixements que hom posseeix' i el 'conjunt de tradicions (literàries, històriques i científiques) i de formes de vida materials i espirituals d'un poble, d'una societat o de tota la humanitat'.

Deixem-ho aquí, perquè la nostra intenció és de subratllar que una llengua no és solament –ni essencialment– una realitat material, un sistema de signes convencionals, sinó que també inclou la referència a una comunitat i a una cultura concretes. Semblantment, el llenguatge es vincula directament, d'una banda, amb el pensament i els sentiments, i, de l'altra banda, amb la compartició d'un sistema de comunicació entre emissor i receptor. Finalment, *cultura* és una idea que no es pot separar d'un context social, considerat més o menys àmpliament.

En aquesta exposició no pretenem exhaurir la discussió sobre la identificació llengua/pensament o llengua/comunitat. Al marge que acceptem ambdues equacions, allò que ens sembla indiscutible és que qualsevol idioma es forma i es desenvolupa simultàniament a la formació i el desenvolupament de la societat a què principalment serveix (llengua/comunitat), i n'expressa la idiosincràsia (llengua/pensament).

L'aparició d'una llengua és conseqüència de les coordenades de la necessitat i de la possibilitat; necessitat sentida suficientment de distingir-se un grup de la resta; possibilitat basada en la puixança d'una col·lectivitat. En l'inici de la història lingüística d'un territori té un paper decisiu la consciència d'homogeneïtat, de compacitat entre les persones que la protagonitzaran; de la mateixa manera que el seu decurs depèn del grau de cohesió del grup, en una relació inevitable de competitivitat enfront de la cohesió i el decurs d'altres territoris distints. Dit altrament, els idiomes esdevenen referents primordials, simbòlics i aglutinadors, que uneixen i que, per tant, ensems separen les diferents comunitats. Mitjançant els idiomes s'expliciten unes maneres peculiars de percebre, interpretar i transformar la realitat. *Llengua, cultura i comunitat* són indiestriables; un país, una cultura i un idioma es configuren com un sol fenomen, lentament i progressivament, per la consolidació d'uns llaços d'engatjament a uns interessos generals comuns que apareixen per raons històriques complexes. Una llengua és reflex de la societat i dels parlants de què és pròpia, i, inversament, els fets socials i les persones que formen una comunitat són decisius per a la comprensió de l'ús i del canvi lingüístics.

Les llengües plasmen —més que no creen— regularitats socioculturals. I en el món els idiomes que es parlen comparteixen alhora un nombre considerable d'universals estructurals.

Per a molts lingüistes, l'organització cognoscitiva està directament influenciada per l'estructura de les llengües; així, unes tenen més temps verbals que no d'altres; més gèneres gramaticals en els noms; hi ha llengües que recorren al to i a l'allargament vocàlic com a trets fonològics pertinents; n'hi ha que tenen solament dotze fonemes; altres en tenen més de cinquanta; etcètera.

Però cada idioma és l'estructura més adequada per a l'expressió dels interessos dels seus parlants. El lèxic és especialment útil per a entendre la interdependència llengua/cultura; per exemple, els esquimals poden parlar de tipus molt diversos de neu; els àrabs, de tipus molt diversos de cavalls, i així en altres casos.

Quan un poble no té res a dir que li sigui propi, deixa d'existir com a tal: desapareix amb la seva llengua. Anàlogament, la independència d'un poble és la independència cultural i aquesta, al seu torn, és efecte i causa de la independència del seu idioma. La qüestió lingüística d'un poble no és solament ni sobretot de codi: és la qüestió de la comunitat mateixa, del seu tarannà, del seu ésser. Les llengües contenen les essències dels grups a què pertanyen; salvar una cultura exigeix preservar-ne la llengua. Són el patrimoni capital en la construcció de models socials, però també en el seu desmembrament; a l'esplendor lingüísticocultural s'associa sempre l'es-

plendor sociopolítica i econòmic. Hi ha una relació proporcional entre la compacitat d'una societat i la compacitat o la unitat lingüística; i, viceversa, entre la debilitat o la divisió socials i la fragmentació o dialectalització i les interferències de la llengua pròpia. Per això, en la fi d'una història lingüística, hi té un paper primordial la disgregació social, la pèrdua de solidesa de l'organització general, la pèrdua de poder unificador i de representació.

A causa d'aquesta relació o identificació llengua-societat o llengua-cultura, el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers un idioma s'interpreta inevitablement com el maltractament o el respecte i el prestigi o la poca consideració envers la comunitat de què és propi.

* * *

No és fàcil de definir amb precisió conceptes com *nació*, *nacionalitat*, *pàtria*, *país*, els quals han estat i són manipulats per a interessos que tenen poc a veure amb la lexicologia. Això no obstant, malgrat la diversitat de definicions contradictòries o poc concises en els diccionaris, la idea de compartir la llengua juntament amb «la voluntat d'organització i projecció autònoma» (*Diccionari general de la llengua catalana*, de Fabra) hi és predominant; que és com dir que preval una notable –mai total!– coincidència entre els seus membres en la percepció i anàlisi del món. És el sentiment de pertinença el que especifica la dimensió de la nació i de la llengua i la cultura, els límits de les quals, per tant, mai no estan definitivament tancats. Hi ha exemples de fusions de comunitats lingüístiques que originàriament estaven netament separades, però que vivien en un mateix territori (la romanització o llatinització de molts grups socials «bàrbars»), i, al contrari, l'allunyament recíproc entre comunitats originàriament unides lingüísticament pot crear entre elles diferències idiomàtiques cada cop més importants (les diverses llengües romàniques veïnes, des de la comunitat unitària de llengua llatina).

Una llengua i una cultura neixen amb l'aparició d'un grup, entès com la reunió de coincidències en projectes de tota índole; apareixen amb les adhesions que es generen entorn d'objectius compartits i pel poder que adquireixen. Ni de cap llengua ni de cap cultura no podem dir el dia i l'any exactes en què es fan, la qual cosa és la demostració irrefutable que són, més que sistemes concrets o conjunts de valors abstractes, la plasmació de visions específiques de la realitat.

En el lent i llarg procés de formació dels grups humans, aquests s'han constituït i consolidat en l'establiment d'un espai geogràfic i en el desenvolupament d'una idiosincràsia comuna dels qui els integren, que són la base que permet de reconèixer-

los com a col·lectius diferenciats. En el quefer humà, es tracta d'una gènesi que no té fi, ja que l'evolució política, econòmica, social, cultural exigeix la comprovació constant de la perdurabilitat de la identitat, adaptada adequadament a les mutacions, les quals poden accentuar-la o disminuir-la, proporcionalment al caràcter del (des)equilibri entre el que és endogen i el que és exogen.

Al segle XIX en el món occidental les llengües són considerades com la característica més singular per a la definició de *nació*. El filòsof alemany Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) resumeix així una actitud àmpliament compartida: «Allí on es trobi una llengua distinta, existeix també una nació distinta, que té el dret d'autogovernar-se.» Al segle XX aquesta opinió encara ha estat viva: s'atribueix a les diferències lingüístiques la capacitat intrínseca de dividir políticament i culturalment: les persones s'uneixen amb aquelles amb qui comparteixen l'idioma per a formar un país culturalment cohesionat.

2. Les peculiaritats del *saber* i del *dir*

Nosaltres defensem que *saber és saber dir* i alhora, que hom *sap* i que hom *diu* des d'una òptica concreta irrepetible, intransferible, tant individualment com col·lectivament.

Científicament o experimentalment, descobrir no és pas trobar res no existent abans; és trobar la manera d'expressar verbalment allò que ja era. Així mateix, el canvi d'una teoria qualsevol és el resultat d'haver arribat a una manera més satisfactòria d'exposar lingüísticament una opinió alternativa a una altra o unes altres: la realitat en què es basa la teoria no té motiu per haver-se modificat.

Les persones i els pobles saben i, doncs, diuen des de posicions no compartides; per això la traducció d'una llengua a una altra és per força una reformulació: a través seu hom s'adreça *amb* i *a* una cultura diferent d'aquella *amb* i *a* què es va adreçar l'emissor originàriament. La traducció és un exercici de recreació del missatge: es torna a dir adaptant-lo a una cultura diferent. *Traduir* vol dir literalment 'traslladar'; ve't aquí el perquè de l'expressió «*traduttore, traditore*». Per aquesta via podem entendre la prohibició de traduir els textos sagrats a les llengües més comunes: implicava inevitablement aplicar-hi la percepció cultural inherent en l'idioma a què es traslladessin. O la diferència de significats, segons les llengües i els parlants, de conceptes com *religió*, *Déu*, *justícia*, *bellesa*, *veritat*, *valor*, etcètera, tant horitzontalment, és a dir, sincrònicament, com verticalment, és a dir, diacrònicament: els canvis en la diacronia i la diversitat cultural en la sincronia ho fan inevitable.

Amb els signes lingüístics exterioritzem, doncs, una concepció interioritzada del món. Imaginem un diàleg versemblant en català com aquest:

- (1) –No podem parlar de justícia allà on s'apliqui la pena de mort.
 (2) –No! Al contrari: si no es pot aplicar la pena de mort, no hi pot haver justícia.
 (1) –Deixem-ho córrer: *parlem dos llenguatges diferents*.

1 i 2 parlen català; però el concepte de *justícia* i la valoració de la pena de mort responen a dues visions oposades; 1 i 2 no usen exactament el mateix codi lingüístic. El corrent politicolingüístic del rus Nicolai Iakovlevitx Marr (1865-1934) arribava a defensar, no sense falta d'arguments d'interès, que en l'ús de la paraula és més fàcil que s'entenguin persones o grups que comparteixen els mateixos interessos, encara que pertanyin a comunitats diferents, que no pas persones o grups d'una mateixa comunitat, però d'interessos antagònics. L'any 1950 Stalin va desautoritzar Marr per antimarxista.

Fora de l'àmbit estrictament ideològic es donen igualment diferències substancials. Fixem-nos en el següent esquema de salutació en tres llengües:

Català	Francès	Italià
<i>Bon dia!</i>	<i>Bonjour!</i>	<i>Bon giorno!</i>
<i>Bona tarda!</i>		<i>Buon pomeriggio!</i>
<i>Bon vespre!</i>	<i>Bon soir!</i>	<i>Buona sera!</i>
<i>Bona nit!</i>		<i>Bonne nuit!</i>
		<i>Buona notte!</i>

Bonjour! abraça part de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Bon soir!* abraça part de *Bona tarda!*, tot *Bon vespre!* (que no es fa servir a tot el territori) i una part de *Bona nit!*; *Bonne nuit!* abraça només

una part de *Bona nit!*; *Bongiorno!* abraça part de *Bonjour!*, tot *Bon dia!* i part de *Bona tarda!*; *Buon pomeriggio!* abraça part de *Bonjour!*, de *Bon dia!* i de *Bona tarda!*; *Buona sera!* abraça part de *Bon soir!*, de *Bona tarda!*, de *Bon vespre!* i de *Bona nit!*; *Buona notte!* abraça *Bonne nuit!* i una part de *Bona nit!*

Vegem més exemples:

Català	Castellà
<i>muller, esposa</i>	<i>mujer</i>
<i>dona</i>	

En català no s'emptra *una muller* amb el significat d'una dona' (*una mujer*).

Català	Castellà
<i>home</i>	<i>hombre</i>
<i>home, marit</i>	<i>marido</i>

En castellà *mi hombre* no equival al català *el meu home*.

Català	Castellà
<i>peix</i>	<i>pescado</i>
	<i>pez</i>

El castellà diferencia el peix com a animal viu (*pez*) i com a animal per a l'alimentació de les persones (*pescado*); el català té una sola forma per a ambdós significats (*peix*).

Català	Francès
<i>fusta</i>	<i>bois</i>
<i>llenya</i>	
<i>bosc</i>	
<i>selva</i>	

El francès *bois* expressa conceptes per als quals el català té quatre signes lingüístics diferents!

El català té la forma *ensinistrar*, derivada de *sinistre*, per al significat de ‘comunicar (a algú) aptesa’; en canvi, el castellà, per a aquest sentit té *adiestrar*, derivat de *destre*. En català existeix, tanmateix, el substantiu *destresa* (‘habilitat’) o l’adjectiu *destre -a* (‘hàbil, expert’).

En un sentit diferent, parlar bé o parlar malament no és només qüestió d’aplicar correctament o no unes regles gramaticals, sinó també unes regles socials, una ideologia lingüística dominant. Per exemple, en la primera edició del *Diccionari* de Fabra, la forma *orgasme* remet a *eretisme*, que s’hi defineix ‘Exaltació de les propietats vitals d’un òrgan’. I prou! En la primera edició del *Gran diccionari de la llengua catalana* de l’Enciclopèdia Catalana (1982), en l’accepció principal remet també a *eretisme*, però n’inclou una segona: ‘Culminació o clímax de l’excitació sexual a les zones eròtiques i genitals.’ En el *Diccionari de la llengua catalana* de l’Institut d’Estudis Catalans ja no apareix la remissió a *eretisme*, se’n desvincula completament; es parla únicament de ‘Culminació o clímax...’. Els condicionants socioculturals que actuen en l’època de Fabra ja no obliguen avui.

La definició de *prostituta* al *Diccionari* de Fabra és ‘Dona prostituïda, que es dóna, per diner, al primer vingut.’ Evidentment, despectiva; però, endemés, referida exclusivament a la dona. En canvi, tant al *Diccionari* de l’Enciclopèdia Catalana, com al de l’Institut d’Estudis Catalans, ultra entrar també el masculí: *prostitut prostituta*, la definició és més respectuosa i tolerant; reproduïm la de l’Institut: ‘Persona que s’avé, de forma habitual i professional, a mantenir relacions sexuals amb finalitats de lucre.’

L’eufemisme és un exemple molt eloqüent del que diem: un periodista fou condemnat per haver escrit que el general Franco «*estaba agonizando*», quan realment ho estava; el cap del règim totalitari i feixista no podia arribar a aquests extrems; com a molt «*estaba enfermo*»...

La història del lèxic il·lustra molt exactament la història de la cultura de les societats.

3. Totes les llengües i totes les cultures valen igual

En relació amb la interdependència llengua/cultura/comunitat, podem afirmar que, objectivament, no hi ha llengües amb més o amb menys recursos, més o menys riques. Totes són suficients per a la comunicació habitual en el grup humà a què pertanyen; totes es troben en el punt de desenvolupament adequat al desenvolupament sociocultural, polític, econòmic, al qual serveixen. Conseqüentment, no hi ha llengües que siguin ni millors ni pitjors que altres.

Un error d'anàlisi freqüent, possiblement difícil d'evitar, és la tendència a arribar a conclusions respecte a qualsevol aspecte de la realitat a partir dels paràmetres a què estem habituats. Parlem d'exotisme d'una tribu, d'un grup salvatge, etc., sense pensar que per als membres que els componen nosaltres hem de resultar exactament igual d'exòtics. Aplicat a les llengües i a les cultures, hauríem de ser capaços d'entendre que totes són igualment normals i que totes serveixen a una determinada visió de l'univers: totes les llengües i totes les cultures són igualment útils i igualment producte d'aquest fet. Cap idioma no és limitat per a cap tipus d'emissió de missatges; si haguéssim de parlar de nivells de perfecció, en el sentit etimològic de 'compleció', hauríem de concloure que cadascun per si mateix és suficient, perquè cada sistema es va fent d'acord amb les necessitats i les possibilitats d'interrelacions que es presenten en els seus medis. Per la qual cosa, qualsevol llengua i qualsevol cultura és patrimoni de la humanitat sense cap altra distinció. Vistes així les coses, cap llengua, per pocs parlants que tingui, no pot ser menyspreada, perquè totes i cadascuna són la concentració dels elements que constitueixen les cultures, i cap cultura, per petita que sigui la seva extensió, tampoc no pot ser menystinguda. Dit altrament, ni els idiomes ni les cultures que representen no han de mesurar-se i valorar-se mai pel nombre de persones de qui són propis ni per l'amplitud dels territoris on viuen.

Se'ns ha aconduït a pensar que les llengües que més s'imposen en el món són les més ben formades. No. L'extensió i l'ús són qüestions de poder, i no del poder de les llengües en si mateixes, és clar, sinó del de les comunitats de què són pròpies. Altrament no es podria explicar que el català o el gallec, que a l'època medieval gaudiren d'un prestigi extraordinari, avui tinguin molt poc poder; com tampoc no es podria explicar que el francès deixés de ser la llengua internacional per excel·lència a partir del segle xx, en què l'anglès li pren aquesta condició. És que substancialment han canviat estructuralment aquests idiomes? Senzillament, canvien els grups humans, en el sentit que adés són més poderosos, adés no ho són tant; canvien els avatars històrics, especialment en allò que es refereix a la potència econòmica i, consegüentment, política.

Justament, un dels guanys més sòlids de la lingüística del segle xx ha estat eliminar—teòricament, això sí—la idea que hi ha llengües i dialectes inherentment millors que uns altres. La ciència reconeix, si de cas, que alguns idiomes i algunes varietats estan socialment millor considerats que d'altres; reconeixement que s'ha instrumentalitzat políticament per a diferenciar artificialment llengües i dialectes millors i pitjors; d'on apareix un dels fenòmens sociolingüístics més rellevants: la diglòssia, és a

dir, el recurs a una llengua o a una varietat seva per a les funcions formals, i a una altra per a les no formals, les col·loquials; una llengua o un dialecte A per a l'expressió cultural A, i una llengua o un dialecte B per a l'expressió cultural B. Fenomen que, al seu torn, reflecteix uns prejudicis estesos arreu que oposen *rural/urbà, models lingüístics de les classes altes/models de les classes baixes, etc.*

Existeix sempre una ideologia sobre cada llengua i sobre cada cultura, que no és —no pot ser— objectiva i justa, però que s'aprofita per a afavorir-ne o obstaculitzar-ne el desenvolupament. Cada comunitat pateix o gaudeix les conseqüències de la ideologia lingüísticocultural dominant, amb resultats que afecten el grau d'autoestima o el d'autoodi, així com la consideració general que es té des de fora envers la llengua i la cultura que li són pròpies. Òbviament, la ideologia és canviant, ja que està en estreta relació amb el prestigi de les comunitats, el qual, al seu torn, depèn en darrera instància del poder que tenen.

Cada individu té una valoració de si mateix com a ciutadà, la qual deriva en una part important de la visió que tingui del grup social a què pertany; i, semblantment, el grau d'autoestima de cadascú està en relació directament proporcional amb el que sent el grup en el seu conjunt.

4. La diversitat lingüísticocultural en una mateixa comunitat

La competència lingüística en les llengües pot considerar-se des de la perspectiva col·lectiva i en abstracte o des de la individual i en concret. Les llengües són allò que el conjunt d'elements que defineixen la comunitat a què pertanyen ha determinat; però cada usuari en té un grau específic de competència, que configuren les circumstàncies socials en què viu. Les contradiccions ideològiques, els antagonismes de tota mena, provoquen diferències en l'adquisició i en l'ús de les llengües en un mateix grup humà. La qual cosa no contradiu la cohesió de cada comunitat; podem afirmar que el conjunt de contrastos en el seu si la caracteritzen com a comunitat amb diversitats i, tanmateix, unitària i compacta respecte a totes les altres. És en aquest sentit que hom distingeix legítimament l'ús lingüístic dels homes del de les dones, el dels infants del dels joves o adults o ancians, el dels d'una determinada professió del de les altres professions, el dels més poderosos del dels més desproveïts, el dels habitants rurals del dels habitants urbans, etcètera; perquè, en el petit cosmos d'una comunitat concreta, descobrim parcel·les que defineixen de manera diferent les persones.

Les varietats dialectals de tot tipus d'una mateixa llengua responen a les varietats d'una cultura, nogensmenys, compartida. Tal com insinuàvem en l'apartat 1, enlloc no existeixen dos parlants que emprin exactament una mateixa llengua, perquè enlloc no hi ha dues persones que hagin viscut i que visquin exactament la mateixa experiència. Cada parlant posseeix una competència lingüística única, amb la base de la qual desenvolupa una gramàtica, única també. Aquesta és la raó per la qual resulta impossible descodificar amb total precisió allò que altri diu, encara que sigui en el mateix idioma: la discussió, el requeriment de matisos, d'aclariments, etc., s'expliquen per la singularitat irrepetible de cada persona: enlloc no n'hi ha ni dues d'ídèntiques.

Podem dir el mateix aplicat a l'univers: tot ell és compacte, però amb diferències enormes i minúscules, inevitables i imprescindibles, de la suma de les quals resulta la humanitat.

Existeix la hipòtesi, certament discutible, però no menyspreable, que en una societat es tendeix a la uniformització lingüística i general a mesura que la industrialització avança. Així, la vida en les àrees urbanes acostuma a ser més igual que en les àrees rurals. La urbanització fa disminuir el pes dels grups lingüísticament diferenciats; en compensació, desenvolupa noves diferenciacions de caràcter socioeconòmic, professional, d'interessos diversos. Els habitants de les grans ciutats estan més afectats de la substitució lingüística; els del món rural són més conservadors, perquè viuen més aïllats i, doncs, mantenen amb naturalitat —no per militància— una major lleialtat a la llengua pròpia.

5. La variació com a riquesa

No hi hauria d'haver dubtes sobre el valor positiu d'una característica que ens distingeix per excel·lència com a éssers humans: la capacitat indefinida en la percepció de la realitat, que ens permet fer-ne una anàlisi més conspícua i una transformació més intel·ligent.

La uniformitat és pròpia dels sers no racionals, que se ceneixen, per això, als comportaments autòmats, a reaccions idèntiques amb idèntics estímuls.

Tanmateix, tenim por a la diversitat; és a dir, ens temem a nosaltres mateixos com a persones. En l'àmbit que ens ocupa, hom tendeix al rebuig de la varietat de llengües i de cultures. Aquest capteniment no pot ser fruit espontani, sinó de l'alienació.

S'ha instrumentalitzat la idea del càstig bíblic de Babel per a defensar el major uniformisme lingüísticocultural possible, el qual, ultra ser contra natura, ens reduiria a éssers no pensants o, el que és el mateix, de pensament únic. Diu la Bíblia:

En tota la terra es parlava una sola llengua i es feien servir les mateixes paraules. Els homes van emigrar des de l'orient, trobaren una plana al país de Xinar i la van poblar. Llavors parlaren entre ells de fer maons i coure'ls al forn. Així començaren a fer servir maons en lloc de pedra, i asfalt en lloc de morter.

Després van dir:

—Vinga, edifiquem-nos una ciutat i una torre que arribi fins al cel; així ens farem un nom i no ens dispersarem per tota la terra.

El Senyor va baixar per veure la ciutat i la torre que construïren els homes, i es digué: «Tots formen un sol poble i parlen una sola llengua. Si aquesta és la primera obra que emprenen, des d'ara cap dels seus projectes no estarà fora del seu abast. Baixem a posar confusió en el seu llenguatge perquè no s'entenguin entre ells».

Així el Senyor els va dispersar des d'aquella regió per tota la terra, i van abandonar la construcció de la ciutat. Per això, aquella ciutat porta el nom de Babel, perquè allà el Senyor va posar la confusió en el llenguatge de tota la terra, i des d'allà el Senyor va dispersar els homes arreu de la terra.

De la mateixa manera que, sense deixar-nos endur per la idea religiosa, acceptem que el treball digne dignifica les persones, també hem d'admetre que les diferències lingüísticoculturals són la materialització més alta d'allò que ens diferencia.

Aquella por a la diversitat no respon, però, a la voluntat de simplificació de la comunicació —que seria igualment catastròfica—, sinó a la d'exercir el poder com més extensivament i intensivament millor. Les diferències lingüísticoculturals són incòmodes per als governants, perquè els resulten amenaçadores del seu àmbit i de la seva possibilitat de poder. És cert que la diversitat implica complexitat, però aquesta veritat no pot amagar la grandesa més distintiva de la humanitat. Si baixem per comparació a relacions ben reduïdes, podem admetre que l'homogeneïtat d'una tribu, d'una família, d'una parella que conviu, fa més fàcils les relacions, menys conflictives, però a costa d'un anivellament de conductes i d'expressió de pensaments que les allunya del caràcter humà. L'heterogeneïtat ens fa essencialment persones lliures.

El poder s'exerceix també a partir de la imposició d'unes llengües damunt unes altres que hom intenta d'anorrear. Hom procura que les més fortes aniquilin les més dèbils; la qüestió de fons no és prescindir de la materialitat que són els idiomes, d'anul·lar sistemes determinats de comunicació; la qüestió duu implícita la voluntat

d'eliminar diferències culturals, perquè suposen diferències i, doncs, conflictes en la direcció de les societats i del món, dificultats en la governabilitat del poders establerts. Per a nosaltres són paraules clau les del sociolingüista William Francis Mackey, amb què afirma: «Realment, en política lingüística, els grups més poderosos o més grans s'imposen sempre als grups menys poderosos o més petits. Aquesta és la història [...]. Quan s'ha de dur a terme una política concreta en una àrea determinada, molt sovint el grup amb més poder i més nombrós és el que domina la política que s'aplica; i, de fet, és impensable que s'esdevingui el contrari [...]. Potser és injust, potser és brut, però desafortunadament són coses que passen, són els fets de la vida [...]».

Les llengües amb poder minoritzen les que en tenen poc; i aquest fenomen es produeix també en el destí de les cultures respectives. Es tem la seva capacitat de cohesió de grups que se senten solidaris.

Socialment, és políticament correcte defensar la variació com a riquesa. Però, com que aquesta actitud pot pertorbar l'hegemonia dels més forts, es manipula, tot mirant de «provincianitzar» aquelles diferències que més inquieten. Ve't aquí com s'explica la pràctica generalitzada del cinisme, que suposa un aparent interès per llengües i cultures de grups petits, allunyats quant a la possibilitat de condicionar la vida social, política, econòmica dels governs; hom manifesta una falsa admiració per allò que és exòtic, perquè no és perillós per a l'estabilitat d'un estatus concret, i abomina, paradoxalment, la diversitat que es té més a la vora, perquè aquesta sí que pot comportar problemes a la vigoria d'un règim de govern; una solució freqüent és la «folklorització» d'aquesta diversitat veïna, és a dir, la seva reducció a manifestacions externes extirpades de la idiosincràsia en què se sustenten.

L'objectiu últim és la glotofàgia: l'absorció per part de les llengües dominants de les llengües dominades. Procés que, certament, és difícil i extraordinàriament lent, però els efectes perseguits del qual es fan ràpidament tangibles. Una llengua, una cultura, una nació o un país no desapareixen fàcilment. Ara, el fet que simplement subsisteixin és del tot insuficient, perquè poden difuminar-se a través d'una política de subordinació, fins a fer-se pràcticament incognoscibles. És a dir, és possible continuar essent, sense un sentit, una funció prou definida: és el ser sense poder ser. La cultura es dispersa, la societat es fragmenta i la llengua s'interfereix fins a desfigurar-se, malgrat que no es pugui dir exactament que no existeixen.

6. La igualtat en la diversitat i el fenomen de la globalització

No hem de confondre el respecte i fins i tot el desig de la diversitat amb l'acceptació resignada de diferències en el dret al benestar, a la justícia, al progrés igual per a tots. Hem de ser iguals en la diversitat: la contribució en la construcció del món que suposen l'existència i la convivència ens fa mereixedors —a tots igualment mereixedors— d'una vida digna.

Al nostre entendre, la igualtat solament es pot basar en la diferència; per a ser amb ple dret hem de ser diferents. Pensem que és elemental que ser és ser diferent; el ser es defineix per la diferència; no s'és si no s'és diferent. Així mateix, la democràcia té els fonaments en la diversitat; altrament, quin valor tindria el concepte?

Si havíem de destacar un mot clau en referència a la realitat de finals del segle xx i inicis del XXI, probablement la majoria triaríem *globalització*. Un procés, tanmateix, que no s'ha definit ni convenientment ni suficientment, però que convenç, que avança encapçalant la ideologia dominant, el pensament políticament correcte. I que també s'instrumentalitza. Hom parla de la mundialització, del mestissatge, de la desaparició necessària de fronteres, com a condicions per a una postmodernitat adequada, racional. De rebot, subliminalment o explícitament, es mira de fer retrocedir els nacionalismes, col·locant-los tots en el mateix sac, sense fer les diferenciacions pertinents, i titllant-los d'anacrònics, d'obsolets, fins i tot de pertorbadors del sentiment de solidaritat.

Des de la superficialitat no resulta difícil fer creure que cal renunciar altruïstament a la defensa de les identitats diferenciades dels grups humans, en benefici d'una major aproximació entre si.

Des de la superficialitat, hi insistim. Perquè per poc que hom miri d'endinsar-se amb rigor en la qüestió, apareixen els dubtes i la conclusió que alguna cosa no funciona en aquesta sol·licitud incessant que s'abandonin les peculiaritats distintives de les comunitats. D'antuvi, hem de preguntar-nos com s'explica que un procés tan elemental, natural i ancestral com és la diferenciació dels col·lectius es converteixi sobtadament en contradictori respecte a la convivència sense exclusions.

Encara que pugui semblar paradoxal, l'acceptació del fenomen de la globalització entès positivament com l'esforç per a l'acostament entre les persones i els pobles ha d'anar per força acompanyada de la defensa més profunda que mai de la preservació de la identitat individual i col·lectiva, per una raó tan simple com la següent: és justament aquesta identitat individual i col·lectiva ensems el que hem d'aportar en la mundialització!

La universalitat se sosté exclusivament des del particularisme; perquè si prescindim tots del particularisme propi, arribem a l'absurd de ser en el no-res, en el buit. Així de senzill. Estem legitimats per a sospitar que, quan es parla de la necessitat de l'abandonament dels nacionalismes, es fa referència únicament a alguns nacionalismes. Diguem-ho d'una altra manera: qui s'oposa a la reivindicació de la identitat, no s'identifica ell mateix amb cap referent? O és que el que cerca és que la seva identitat sigui l'única o la prevalent, la qual hauria de satisfer tothom?

Com és que en el context actual, contradictòriament, no reprenem la reflexió crítica sobre l'horror que produeix la idea huxleyana d'una realitat pretesament feliç en què tots som exactes i perfectes —però robots—, a l'hora de proclamar que convé que rebutgem les identitats diferenciades?

En un altre sentit, per què insistim tant en la transcendència del concepte *competitivitat*, sense remarcar que aquesta només és possible des de la diferència, ja que la igualació implica que ningú, ni individualment ni col·lectivament, no pot pretendre objectius distints ni tenir sistemes distints també per a assolir-los?

Més consideracions evidents: té cap sentit la solidaritat, si no és des de l'acceptació de la diferència? Per què, doncs, molts dels qui parlen tant a favor de la primera parlen tant en contra de la segona? Amb la igualació un no pot solidaritzar-se si no és amb si mateix.

I sense diferències tampoc no hi pot haver complementarietat; renunciem a la composició creativa d'un univers amarat d'allò que cadascú i cada grup és, sense exclusions.

Dit tot això, volem subratllar que la identitat no ha de ser monolítica ni negativament endogàmica: la lleialtat a la llengua i a la cultura pròpies ha de ser simultània al reconeixement respectuós de les diferències que constitueixen els altres. Ara, ningú no està en millors condicions d'entendre les peculiaritats d'altri que qui és conscient de les seves i hi sap ser fidel.

Així, doncs, el respecte a la igualtat entre les persones ha de basar-se en el respecte a la seva diversitat. No hem de confondre la discriminació negativa, que vexa la condició dels éssers humans, amb la discriminació positiva, que, en marcs escrupolosament democràtics, distingeix l'hegemonia de determinats valors socials, culturals, lingüístics, religiosos, etcètera, de les comunitats. Sense aquesta discriminació —al cap i a la fi *discriminar* vol dir 'saber diferenciar'— eliminem el concepte essencial d'*idiosincràsia*.

En suma, la globalització s'ha d'entendre com el projecte de construcció d'un mosaic esplèndid i universal, fet de peces de mides i de cromatismes diversos, però en què totes, absolutament totes i cadascuna, són igualment imprescindibles en les se-

ves diferències. Un mosaic ni es fa mai de peces idèntiques ni es considera íntegre si se n'elimina una, per petita que sigui. Aquesta metàfora inclou el concepte democràtic de veritable igualtat. La pèrdua d'una llengua té com a conseqüència greu la pèrdua d'una visió concreta del món, perquè un idioma «diu» el reflex de l'estructura de la realitat que viu la comunitat que la parla; cap llengua no és una entitat autònoma: està lligada, fusionada amb la cultura que expressa; les propietats d'indole diversa de les llengües són producte de les propietats culturals a les quals serveixen. Les llengües són, per això, el centre de gravetat d'una comunitat: són transversals respecte als paràmetres d'identitat.

Contra la incompatibilitat que alguns s'entesten a retreure, en democràcia totes les identitats, com totes les persones, com tots els grups, com totes les llengües, com totes les cultures, són compatibles i es concilien en la intercomplementarietat.

La realitat, essent solidària i compacta, mai no pot deixar de ser múltiple, per definició; obstinar-se a negar aquesta condició seva és actuar contra els principis més elementals de la ciència i del pensament. Per la qual cosa té sentit parlar de *nosaltres* i dels *altres*, en contrast inclusiu, no en oposició exclouent. Diguem, de passada, que totes les llengües, que sapiguem, tenen els pronoms personals de distinció del *jo*, del *tu* i de l'*ell*, com a referències diferenciades. Justament el reconeixement de l'*altre* (*tu*, *ell*, *no-jo*) des del *jo* és la base més sòlida on s'han de repenjar la llibertat, la democràcia, la justícia. Una comunitat diferenciada és una manera concreta (*nosaltres*) de relacionar-se amb la resta del món (*els altres*).

En un procés de globalització en què s'igualen i es comparteixen valors històricament distints d'una comunitat —sobretot en els àmbits polític i econòmic—, és imprescindible constatar de quina manera i a través de quins trets és vigent i, doncs, reconoscible la identitat de cada col·lectiu i de cada individu. No és acceptable una homogeneïtzació en nom d'una simplificació, perquè l'hem d'entendre com un genocidi acceptat. No abdicar res de la identitat pròpia és compatible amb l'obertura a totes les altres. Cal emfasitzar sempre una base —la de cadascú, la de cada grup— sobre la qual es funda la resta; solament així es poden sumar la voluntat de ser i la de conviure, sense contradiccions ni impossibilitats insuperables. La qüestió, en definitiva, és autoreconèixer-se i ser reconeguts com un referent que no es confon.

* * *

El problema és que en general es planteja la globalització no com la contribució de cada realitat sociocultural i lingüística a la construcció d'un món solidari i inter-

dependent, sinó com el mecanisme per a prescindir dels àmbits més petits i amb menys poder politicoeconòmic, en benefici d'una falsa mundialització que pretén el predomini dels més nombrosos i dels més poderosos.

Així, la societat es pot adreçar cap a un preocupant procés creixent de despersonalització. Hom procura insistir sobretot a les generacions més joves que és convenient que abandonin el sentiment de lleialtat a la pròpia cultura i a la llengua pròpia, a canvi d'accentuar un esperit universalista, que és més obert i del qual trauran més profit; però alhora se'ls instiga a un individualisme insolidari i salvatge. Es procura emmarcar els canvis econòmics, tecnològics, mediambientals, educatius, etcètera, en l'estratègia del «políticament correcte», que desemboca irremeiablement en el pensament únic. Progressivament, s'igualen més les conductes i les concepcions del món, en una homogeneïtzació que amenaça la pluralitat com a valor essencial, perquè s'intensifica l'autoodi entre els membres de les comunitats, les cultures i les llengües amb poc poder; hom hi viu el complex de la convicció que no és possible de competir i ensem d'anar de bracet respecte a les comunitats amb més poder. La notable mobilitat social facilita encara més l'igualament de comportaments i d'idees; vivim un període en què destaquen les voluntats de creació d'unitats artificials i, doncs, empobridores. Persisteix la tendència progressiva que procura l'erosió de la lleialtat a les arrels pròpies de cadascú i dels col·lectius, mitjançant la desqualificació de tot el que és relativament petit i, especialment, de tot el que no compta amb un poder fort. Guanya terreny una actitud maniquea que pretén de fer incompatibles la mundialització, el canvi, el progrés, la solidaritat, etcètera, amb el viure i conviure amb la identitat personal i de grup. No podem caure en el parany que titlla de provincià allò que caracteritza un poble—quan és petit i amb poc poder!—, en nom d'una modernitat que pretengui un sentiment universalista que amagui un anivellament que no sumi, sinó que resti. El terme *provincianisme* és una etiqueta emprada hàbilment per a provocar desadhesions, desarrelaments, des d'un imperialisme lingüísticocultural i politicoeconòmic. Nosaltres defensem que s'és autènticament universal només des de la impregnació de les pròpies arrels; la mundialització és rebutjable si no es basa en la coneixença, la compartició, la convivència en la diversitat, en la seva reunió harmònica. Les llengües específiques són la marca que ha de tenir el saber universal de tots.

Aquí s'escau de remarcar una contradicció que desmenteix inequívocament els qui pretenen que hi ha llengües i cultures que, per la seva incidència, per la dimensió de qui les comparteix o per altres motius semblants, haurien de sacrificar-se, desaparèixer o mantenir-se si de cas en un nivell precari, subsidiari, de subordinació ac-

ceptada respecte a les de més pes. Si hom cregués de veritat que en el procés de mundialització valen la pena sacrificis d'aquesta mena, hauria d'arribar sens dubte o bé a la defensa d'una sola llengua universal creada artificialment o bé a la defensa de la llengua que actualment té major potència i extensió en l'ús, l'anglès. Cal que ens preguntem per què, posem per cas, qui considera fins i tot obvi que el francès o l'italià o l'espanyol han de prevaler damunt del català, el gallec i el basc, no va més enllà i planteja igualment, amb els mateixos arguments, la relegació a llengües secundàries del francès o l'italià o l'espanyol respecte a l'anglès. Això no ho accepten ni ho acceptarien mai. Si les raons en la classificació de les llengües haguessin de ser solament pragmàtiques, per coherència arribaríem sempre a la defensa d'una única llengua universal. Curiosament, doncs, alguns posen el llistó allà on els va bé; en la política reduccionista s'aturen allà on, a ells, no els pertoca de renunciar a res. Només faltaria!

* * *

D'acord amb el que hem descrit fins aquí quant a la relació llengua-cultura i poder, és clar que hem d'estendre el fenomen de la competitivitat a la defensa de l'hegemonia dels idiomes. Les comunitats diferenciades han de ser competitives com a tals, per tal de tenir un lloc destacat en la societat de la informació i del coneixement. És clar que les llengües i les cultures amb poc poder han de pagar un preu afegit en la via de la competència, tot esmerçant més esforços que no les llengües i les cultures amb molt de poder.

Cal tenir present que la competitivitat d'una llengua i d'una cultura és eficient, no tant pel nombre de persones de qui són pròpies, sinó sobretot per la seva capacitat d'adequar-se i d'avançar-se a la realitat nova, transformant-la positivament i progressivament. Les identitats no poden basar-se exclusivament en la tradició històrica del passat, sinó que ho han de fer, principalment, en la voluntat i la capacitat de construir sòlidament un futur entorn de projectes diversos: som d'allà d'on venim, certament; però encara més hem de ser d'allà cap a on anem.

Per tant, en el procés de mundialització, s'ha de tenir especialment en compte, en les comunitats amb poc poder, que, ultra la competitivitat científica, econòmica, professional, tecnològica, etc., serà decisiva la competitivitat lingüísticocultural, en un context universal en què predominarà —predomina ja— la voluntat de cada país de fer hegemònica la seva cultura i la seva llengua. Ser competitiu des de la perspectiva lingüísticocultural significa ser potents en les avantguardes de la societat del co-

neixement i de la informació, amb les seves virtuts i amb les seves contradiccions i servituds. Així, per exemple, la presència clara i permanent en l'espai cibernètic és imprescindible per a la subsistència com a poble.

7. El mestissatge, un axioma de la globalització

Subratllem encara la idea nuclear de la nostra exposició: parlem perquè pensem i pensem perquè parlem. Allò que distingeix les persones és, doncs, la parla, la paraula.

Aplicant aquest supòsit a una comunitat, podem afirmar que un poble, una nació és el que és en la mesura que parla el que parla. En una direcció diferent, que ens interessa destacar particularment, si acceptem aquesta premissa, haurem d'admetre també que un poble, una nació no són naturalment plurilingües ni pluriculturals. Som conscients, en dir això, que tornem al llinard del que no és políticament correcte.

Hom ha procurat que es consideri obvi que el mestissatge és un procés indiscutiblement enriquidor. No pretenem negar-ho, de cap manera. Però sí que volem remarcar que determinades consideracions no són tan simples com alguns pretenen. Així, nosaltres entenem que en la defensa del mestissatge no és lícita la manipulació mitjançant la qual es qualifica de plurilingüe una comunitat que no ho és. Si hem de ser clars, no podem deixar de manifestar, soni bé o malament, que tant el mestissatge com el plurilingüisme artificial poden conduir a una negativa esquizofrènia sociolingüísticocultural.

Per a nosaltres no és clara la resposta a la pregunta: val més el mestissatge cultural i lingüístic indiscriminat o la capacitat de convivència respectuosa entre cultures i llengües clarament diferents i clarament diferenciades? Dit d'una altra manera, el mestissatge enriqueix o difumina elements substancials d'un determinat capteniment cultural? Estem del tot segurs que és millor el sincretisme, la barreja, que no la possibilitat de la convivència solidària d'idiosincràsies distintes?

Contestar a qüestions d'aquesta índole és fàcil solament si ho fem des de la demagògia. Altrament, mereixen reflexions profundes i especialment complexes, que sovint no es practiquen.

Una cosa és ser històricament plurilingüe i una altra molt diferent és ser poliglota. Ser una realitat concreta i distinta, i no moltes realitats confuses, no significa ni ser excloent ni ser agressiu; al contrari, comporta la possibilitat d'una col·laboració més rendible i positiva en el concert de la resta de les realitats diferenciades. Es tracta

d'assumir el concepte de *composició*, el qual, curiosament, s'accepta molt bé en altres àmbits.

Entenem que és absurd de pretendre que les identitats siguin múltiples. Ens sembla més racional, més d'acord amb el que són els fets, que siguin unívokes i que, des de la univocitat lingüísticocultural, estableixin, tanmateix, ponts d'unió amb altres realitats diferenciades; ponts que permetin la inexcusable universalització de la pròpia particularitat. Cal un capteniment en clau de cooperació, no d'assimilació, en el qual prevalgui la força de les idees i de les cultures, i on desapareguin les fronteres politicoadministratives, per tal de substituir-les per les de les identitats.

8. Un discurs nou per a una nova realitat

Cal un discurs nou, intel·lectual, professional, social, etcètera, per tal de fer front a una realitat inèdita. Si el món canvia vertiginosament, el discurs per a la seva anàlisi ha de ser encara més revolucionari.

No actuem, en aquest sentit, com a persones intel·ligents; la realitat ens sobrepassa, ens venç. Proclamem que el món s'està transformant —l'estem transformant!— a ritmes acceleradíssims, però restem ancorats encara en posicions teòriques, de plantejament, completament obsoletes. Tenim por al canvi; preferim la comoditat de no haver d'afrontar l'elaboració de les propostes alternatives per a respondre convenientment a contextos complexos que estrenem.

No ens llancem a la transformació en profunditat, malgrat que expressem teòricament que és imprescindible. Anem posant pedaços, que acaben sent la justificació moral que ens movem.

Sabem que estem necessitats de crear i de consolidar valors nous socials, però no fem res de prou decisiu perquè apareguin. Parlem d'una nova immigració de característiques molt peculiars, que exigeix una organització *ad hoc* que ningú no es decideix a programar; mentrestant, en deriven situacions lamentables per a tots: per als nouvinguts i per a la nostra societat.

I parlem sense treva de mundialització, de globalització, de societat del coneixement i de la informació, però ens fa la impressió que no hem entrat encara en el segle XXI —no en som ni al llindar. Els humans som així: massa sovint no ens creiem de debò allò de què ens omplim la boca. Trobem expressions que al·ludeixen de vegades amb prou encert a les necessitats de canvis; però restem com a molt en l'ús de les expressions, en un fals desig que es plasmin en fets.

Diversitat lingüística i diversitat cultural

Jesús Tuson

Catedràtic de Lingüística de la Universitat de Barcelona

1. El panorama lingüístic del món

En aquests moments, els especialistes en geografia lingüística calculen que al món encara sobreviuen al voltant de sis mil llengües. I és un tòpic l'afirmació que, en el decurs del segle XXI, almenys la meitat d'aquestes sis mil llengües desapareixerà definitivament, si no hi posem remei. Això vol dir que la diversitat lingüística del nostre món està greument amenaçada. I no tan sols la diversitat lingüística: com que les llengües mantenen un paral·lelisme bastant estricte amb els fets culturals, cal pensar que també està amenaçada la diversitat (és a dir, la riquesa) cultural de la humanitat.

Traslladem ara aquest problema a un domini que cada cop ens resulta més familiar: el de la conservació de les espècies animals i vegetals. Efectivament, cada cop són més enèrgiques les crides conservacionistes. I no tan sols les crides. També són més intensos els esforços per mantenir la biodiversitat del planeta: el linx, l'àliga reial, els coales, les balenes... i tot d'espècies amenaçades o en greu perill d'extinció. És obvi que resultaria dramàtic un món on només hi haguessin elefants com a representants del regne animal i nesprers com a representants del sector vegetal. Un món d'aquesta mena seria, molt probablement, un món definitivament sense humans. Paral·lelament, un món amb només una llengua seria el resultat d'un daltabaix monumental: una terra amb humans uniformats, una terra poblada per entitats despersonalitzades i desarrelades de l'entorn, com veurem de seguida. És en aquest sentit que cal partir d'una afirmació gairebé axiomàtica: la humanitat sobreviurà si manté la seva natural diversitat. Vistes les coses des d'aquesta perspectiva, la diversitat lingüística i cultural no és un fet folklòric o una aspiració romàntica. La diversitat és un factor de supervivència, com ho és també la diversitat dels regnes animal i vegetal.

Fem ara una ullada a algunes dades del panorama lingüístic del món. En part, per copsar la diversitat lingüística i, en part, per percebre alguns indicis del perill uniformitzador. I, en primer lloc, jugarem als contrastos: llengües amb més parlants i llengües amb menys parlants. Les deu llengües amb més parlants (primera llengua) són aquestes (dades de 1999. Cf. J. C. Moreno, 2000, p. 148):

<i>Llengua</i>	<i>Parlants</i>
xinès mandarí	885 milions
espanyol	332 milions
anglès	322 milions
bengalí	189 milions
hindi	182 milions
portuguès	170 milions
rus	170 milions
àrab	150 milions
japonès	125 milions
alemany	98 milions

En general, es pot afirmar que la majoria d'aquestes llengües milionàries ho són com a conseqüència de processos de colonització, sigui en temps antics, sigui en èpoques més acostades a nosaltres.

Val a dir que, quan una llengua creix de manera exponencial, no és a causa d'augment espectacular de la natalitat. Ho fa a través de la imposició lingüística en processos de colonització i de domini. Ho fa, tot sovint, a canvi de la desaparició d'altres llengües. Els resultats de les colonitzacions els podem comprovar (i en són només un petit exemple) en la taula següent de les llengües amb menys parlants o en perill d'extinció (dades de J. C. Moreno, 1990):

<i>Llengua</i>	<i>Parlants</i>
menòmini (Wiskonsin)	500 milions
fox (Iowa)	450 milions
esquiuamà (Col. Britànica)	50 milions
tuana (Washington)	10 milions
eyak (Alaska)	3 milions
ona (Terra del Foc)	0

L'últim exemple és força significatiu. Fa uns anys, el lingüista suec Bertil Malmberg va donar la notícia que, a la Terra del Foc, vivia la darrera parlant de la llengua ameríndia ona. Doncs bé: uns amics argentins de la ciutat d'Ushuaia van tornar de vacances a la seva terra fa pocs anys i els vaig demanar que preguntessin per aquesta dona, lingüísticament i dramàticament solitària. A la tornada, em van comunicar que havia mort feia pocs mesos. I dic que aquest exemple és força significatiu perquè llengües com les del segon quadre són parlades per la gent més gran i desapareixeran quan desapareguin físicament els seus parlants. S'ha donat, en aquests casos, una situació dramàtica: els pares ja no han transmés la llengua als descendents i, doncs, s'ha trencat la via natural de supervivència d'una llengua: el llegat de generació a generació. I, morta la llengua, ha mort també una cultura, una manera de dir la realitat, una manera d'organitzar l'entorn.

Ja veiem, doncs, que hi ha llengües amb milions de parlants i, en canvi, d'altres amb unes poques desenes o, a tot estirar, amb uns pocs centenars. Cal, però, fer una precisió de la màxima importància: una llengua amb pocs parlants no està amenaçada, per principi. Per exemple, hi ha tot de llengües amazòniques, amb cent o dos-cents parlants, que estan vivint sense cap problema des de fa molts segles. El problema és el d'una llengua amb cent parlants o amb tres milions o amb set milions, en contacte amb la llengua oficial d'un estat sense sensibilitat lingüística.

Vistos aquests contrastos, fem ara una ullada breu als dos extrems de la riquesa lingüística. La riquesa lingüística es pot comprovar en el quadre que tenim a continuació (dades de J. C. Moreno, 1990, p. 179):

<i>Estat</i>	<i>Llengües</i>
Papua Nova Guinea	849
Indonèsia	672
Nigèria	413
Índia	381
Camerun	269
Mèxic	241
Zaire	212
Brasil	208
Estats Units	167
Filipines	164

Ja veiem quin ha estat el resultat natural i esplendorós de la Torre de Babel, o quina ha estat la diversificació natural de l'espècie humana. I algú podria argumentar que els estats amb més llengües són impossibles d'organitzar; però cal dir amb la màxima energia que la dificultat organitzativa no està originada per la diversitat lingüística. La dificultat ha estat generada, precisament, per l'organització estatal d'uns territoris que abans de les colonitzacions funcionaven d'una altra manera. I que ara, produïdes les descolonitzacions, són territoris que continuen controlats pels interessos dels vells i dels nous colonitzadors. Per exemple, un ciutadà de Katsina, al nord de Nigèria, mai s'havia vist en la necessitat de relacionar-se amb un altre ciutadà d'Onitsha, al sud, separats per set-cents cinquanta kilòmetres (un mes caminant). Però la unificació estatal a l'europea ha agrupat realitats naturals allunyades, forçades a conviure. El problema és, doncs, de l'organització, no pas de les realitats naturals i naturalment diferenciades.

En l'extrem oposat al de la riquesa lingüística d'alguns territoris tenim alguns estats amb una sola llengua (o gairebé): Portugal, Alemanya, Àustria, Holanda, Dinamarca i pocs més. La unitat lingüísticoestatal és, doncs, més aviat insòlita, i ho demostrarem amb uns càlculs elementals, fets en termes absoluts. Si al món hi som sis mil milions de persones i, en total, com ja hem dit, hi ha sis mil llengües, el resultat és d'un milió de parlants per llengua (hi insisteixo, en termes absoluts):

$$6.000.000.000 \text{ humans} : 6.000 \text{ llengües} = 1.000.000 \text{ de parlants per cada llengua}$$

Més encara, tenint en compte aquestes sis mil llengües i atenent al fet que el nombre d'estats és, aproximadament, de dos-cents, a cada estat li corresponen (un altre cop en termes absoluts), trenta llengües (no s'entén ben bé per què algunes persones es troben neguitoses davant del fet que a l'Estat espanyol es parlen set llengües. És evident que estem molt per sota de la mitjana de trenta).

$$6.000 \text{ llengües} : 200 \text{ estats} = 30 \text{ llengües per estat}$$

Un altre càlcul, ben senzill. Si al món hi ha sis mil llengües i només dos-cents estats, com ja sabem, els partidaris d'una única llengua per a cada estat hauran d'explicar-nos com s'ho faran davant d'una resta o sostracció absolutament elemental: els sobren cinc mil vuit-cents llengües. Si això es produís, el daltabaix ecolingüístic (i humà!) seria absolutament terrorífic.

6.000 llengües - 200 llengües estatals = 5.800 llengües sobrerres

Més encara. Trobo que aquests partidaris de la simplificació lingüística no en tindrien prou amb una reducció que encara mantingués dues-centes llengües. Això són massa llengües i potser ens voldrien tornar al mite de la Torre de Babel: és a dir, a una humanitat radicalment indiferenciada. Una humanitat del tot contrària a la seva natural diversitat cultural i lingüística.

Fem ara una passa de fonamentació teòrica, relativa a la diversitat.

2. Llengües i entorns

Tot sovint es diu (i ho hem suggerit abans) que les llengües fan una vida en paral·lel amb les cultures. Més en concret, cada llengua reflecteix l'entorn i dóna testimoni de les activitats de cada poble. Fins i tot manté indicadors preciosos sobre la visió del món de cada comunitat. Ho concretaré amb un exemple ben proper. En català és abundantíssim el vocabulari relatiu al vi i a les vinyes. Ve't aquí una petita mostra d'aquesta gran família lèxica:

Vi: abocat, afruïtat, claret, d'aquilla, de llàgrima, novell, ranci, escumós, blanc, rosat, negre, sec, semi-sec, dolç...

De varietats: macabeu, parellada, ull de llebre, merlot, xarel·lo, garnatxa...

Això, i només des del punt de vista lingüístic, vol dir que ens interessa el vi, que en el nostre entorn hi ha vinyes, que el vi forma part de la nostra cultura. De manera que un extraterrestre, si es trobés un diccionari de la nostra llengua, podria deduir els nostres interessos i les nostres formes de vida per les petges que tot això deixa en la llengua. I qui parla del vocabulari del vi pot parlar del vocabulari de la moda, dels viatges, dels esports, de la informàtica, etc. Són alguns dels ingredients del nostre món cultural que es reflecteixen, necessàriament, en el lèxic de la llengua. En canvi, l'extraterrestre passaria per sobre de paraules solitàries (o sense família) com *farigola*. I faria ben fet: de la farigola no depèn la nostra existència. Ni tan sols existeix la festa de la farigola, en contrast amb les festes de la verema. El lèxic de cada llengua reflecteix, doncs, els interessos i les formes de vida. O, com se sol dir més tècnicament, el lèxic d'una llengua indica la selecció que una comunitat ha fet respecte del seu entorn natural. I el que hem vist mirant-nos a nosaltres mateixos passa

també amb altres llengües, cosa que comprovarem amb dos casos força coneguts.

La llengua inuit dels esquimals té paraules diversificades per fer referència a la neu: *qana*, quan cau; *aput*, si és al terra; *piqsirpoq*, si l'arrossega el vent, una rufada; *qimuksuq*, la que forma una congesta o gelera. És del tot evident que la llengua inuit dóna fe de l'entorn dels esquimals. En canvi, els esquimals no tenen paraules com ara *elefant*, *cocodril* o *xai*.

Un altre exemple: els pintupi, d'Austràlia, tenen tot de paraules diferenciades per assenyalar els forats: *yarla*, forat en un objecte; *pirti*, al terra; *yulpila*, poc profund (formiguer); *niarrkalpa*, d'animals petits; *pulpa*, específicament dels conills.¹ Això darrer vol dir que, tradicionalment, els pintupi són un poble que caça preferentment animals petits i que és qüestió de supervivència saber distingir, amb precisió visual i lèxica, els caus on s'amaguen aquestes bestioles.

Sintetitzarem tot això que estem dient amb les paraules, ben sàvies, del gran dialectòleg Joan Veny, en el seu darrer llibre:²

L'home viu —ha viscut— en un medi, sovint el mateix dels seus antecessors, de relleu montuós o de dòcils planúries, rodejat de camps cultivats o de boscos, on habita una fauna determinada; viu al costat del mar o d'un riu i condicionat per les característiques d'un clima. Per a viure ha hagut d'explotar els recursos que li ofereix —o a voltes li amaga— la naturalesa, sigui per a habitatge, sigui per al seu nodriment, sigui per a esbarjo. El paisatge, doncs, imbrica home i natura. Però no tots els éssers, coses, productes han estat objecte de la mateixa atenció per part de l'home. Les seves necessitats (consum, habitatge, esplai) estableixen uns lligams més forts amb uns elements que amb altres. I aquest fet desencadena unes repercussions lingüístiques, concretament lèxiques, de gran interès.

Aquesta és la qüestió: cada llengua, ja ho hem dit, revela la selecció particular que un grup humà fa a partir dels elements del seu entorn. Nosaltres hem seleccionat les vinyes i no pas la farigola. I és des d'aquesta perspectiva que podem lamentar, amb tot el dret del món, la desaparició d'una llengua, perquè s'esborra la mirada humana (col·lectiva) que interpreta el món d'una manera particular i irreplicable. Un cop ha desaparegut una llengua, passem a ser més pobres (per no parlar ara de la tragèdia humana que representa que un poble no pugui continuar dient el món a la seva manera i hagi de manllevar paraules alienes).

1. CRYSTAL, *The Cambridge Encyclopedic of Language*, p. 15.

2. *Llengua i entorn natural*, p. 18.

En algun moment he fet referència al caràcter natural de la diversitat lingüística. I ara hem de justificar aquesta naturalitat amb arguments de la màxima importància. Ens remetrem, doncs, a la diversitat de l'espècie humana, propietària única del llenguatge i de la varietat de llengües.

3. La diversitat humana

El cas de l'espècie humana és un model molt singular en què es combinen i agermanen, harmònicament i de manera natural, la unitat i la diversitat. Unitat pel que fa a aspectes essencials (el genoma, les característiques morfològiques bàsiques dels membres d'aquesta espècie: l'estructura del cervell, per exemple). Unitat, també, pel fet que tots som parlants de ple dret i, doncs, tenim la possessió de la facultat lingüística. Diversitat, també. Els *Homo sapiens* mateixos anatòmicament moderns (6.000 milions) hem desenvolupat una riquesa incomparable pel que fa a les adaptacions a l'entorn. I d'aquí deriven aspectes físics diferents, menses diferents, cultures diverses, organitzacions socials variades i percepcions multiformes de la realitat que ens envolta. I maneres diferents de dir aquestes realitats.

Ara fa aproximadament 120.000 anys, l'*Homo sapiens* modern (és a dir, nosaltres) va aparèixer en els territoris de l'Àfrica central i sud-oriental. I, anys endavant, es va escampar pel món:

120.000, Àfrica central i sud-oriental
 60.000, Àsia oriental
 50.000, Austràlia
 40.000, Europa
 30.000-15.000, Amèriques.

Això vol dir que la humanitat va dominar des de les terres més càlides fins a les terres més gèlides i es va adaptar, físicament i culturalment, a tot d'entorns diversos. Aquesta és una part fonamental de la història humana; ens hem fet així: únics i variats.

I en l'aspecte lingüístic passa el mateix: tots parlem; però no pas de la mateixa manera o la mateixa llengua. Per exemple, totes les llengües tenen articulacions sonores distintives (fonemes) que permeten diferenciar /kasa/ de /kapa/ o de /kama/. Però la riquesa de la diversitat ens fa observar que hi ha llengües amb oclusives glo-

tals (àrab); d'altres amb clics (khun); d'altres amb tons (xinès), i nosaltres amb vibrants: /ram/, /carro/... Varietat fonològica, doncs. I varietats morfològiques, lèxiques i sintàctiques.

A més, les llengües diferents acompanyen i consoliden designacions culturals diverses, com passa amb els sistemes de parentiu, amb els termes de color, amb els sistemes de numeració i amb les designacions del temps i de l'espai, entre altres dominis. En un món globalitzat, tot això es podria arribar a perdre.

I algú podria dir: «I què? No siguis tan romàntic. Les coses passades són coses passades. Avui el món és diferent i no podem perdre el tren de la modernitat.» I jo li contestaria que la pèrdua d'aquests elements diferenciadors no seria pas l'única cosa que es perdria: es perdrien les arrels dels grups humans amb l'entorn i la cultura. I diria més encara: un cop unificats, no hi hauria cap possibilitat d'intercanvi cultural. Perquè no hi hauria res per intercanviar i, en conseqüència, ens convertiríem en humans estèrils, momificats per la cultura única i dominant. El nostre món no seria el món de la imaginació, el món de la fecundació intercultural. Un món que, fins ara, ha donat resultats esplèndids en els àmbits de la creació artística, científica i tecnològica. I només cal donar un cop d'ull a la història de la cultura per entendre què és tot el que es perdria si s'empobris el panorama lingüístic del món. És per això que la defensa de les llengües s'ha de fonamentar sobre uns principis axiomàtics.

4. La defensa de les llengües

1) Cal proclamar enèrgicament que totes les llengües són iguals com a concrecions perfectes de la capacitat humana per al llenguatge. I que només les circumstàncies alienes a les llengües (és a dir, factors extralingüístics de dominació política, econòmica o pels efectes de la promoció mediàtica) poden fer que una llengua destaquí per sobre de les altres.

2) La dimensió natural de les llengües és la diversitat i la localitat. No se sap de cap llengua que, en néixer, hagi abastat territoris immensos. Les extensions territorials posteriors, llevat de casos excepcionals, són el fruit de conquestes, colonitzacions i opressions. O són la conseqüència del desplaçament forçat (sovint induït) de grans masses de població.

3) Totes les llengües són aptes per expressar els pensaments més generals i per incorporar qualsevol terminologia associada a les ciències i les tècniques més avançades. En l'anglès de Dickens, ara fa cent anys, no es podia parlar d'informàtica.

l'anglès l'únic que ha fet es crear-ne el vocabulari oportú. Això ho pot fer qualsevol llengua, si el poble corresponent vol fer front a les noves circumstàncies (i si el deixen fer-ho).

4) El món i cadascuna de les seves realitzacions es pot abastar des de qualsevol llengua. Qualsevol cultura, en tot d'aspectes essencials, pot ser coneguda sense interposicions obligades; sense la mediació d'una llengua que faci de pont. Això vol dir que, en principi, qualsevol llengua A pot traduir les realitzacions de la llengua C, sense haver de passar, necessàriament per una llengua B (una llengua de les considerades, indogudament, «de cultura», «internacionals» o «de trobada»).

En conseqüència, ningú no té el dret d'arrabassar a cap poble els seus drets lingüístics, la seva particular manera de fer efectiva la facultat del llenguatge. Ningú no té el dret d'imposar la llengua d'un lloc en un altre lloc. Ningú no té el dret d'impedir el desenvolupament del lèxic que pugui produir-se en una llengua davant dels reptes de la ciència i de les tècniques. I ningú no pot impedir que una cultura pugui accedir a una altra, directament.

Però aquesta independència lingüística, que hauríem de proclamar i que hauríem d'exigir, per exemple, per a la nostra llengua (i per a totes les que es troben en situacions difícils), troba dificultats serioses. Mirem com ho expressa el preàmbul de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics:

La situació actual es caracteritza per:

- La secular tendència unificadora de la majoria d'estats a reduir la diversitat i a afavorir actituds adverses a la pluralitat cultural i al pluralisme lingüístic.
- El procés de mundialització de l'economia i, en conseqüència, del mercat de la informació, la comunicació i la cultura, que trasbalsa els àmbits de relació i les formes d'interacció que garanteixen la cohesió interna de cada comunitat lingüística.
- El model economicista de creixement propugnat pels grups econòmics transnacionals, que pretén identificar la desregulació amb el progrés i l'individualisme competitiu amb la llibertat, cosa que genera greus i creixents desigualtats econòmiques, socials, culturals i lingüístiques.

I és ara el moment de fer una proposta poliglota.

5. Una proposta poliglota

Tot sovint parlem de conflicte lingüístic i de llengües en conflicte; però poques vegades ens animem a parlar de cooperació lingüística i de llengües-en-cooperació. Un cas de cooperació lingüística són els llibres bilingües i trilingües en què trobem el text original i, al costat, la traducció a algunes de les llengües accessibles, tenint en compte els destinataris potencials del llibre. Un altre cas de cooperació lingüística és la traducció ordinària, sigui en diferit, simultània o per persona interposada, tant si es tracta d'una traducció oral o escrita, com en les pel·lícules subtítulades o en els programes de televisió amb subtítolació. El cas, però, més destacable de cooperació lingüística és l'aprenentatge lliure de llengües: en aquest cas, dues o més llengües conviuen sense ensopegar en una mateixa persona. Perquè, a més de la pròpia o primera, algú ha adquirit una altra o unes quantes més.

És en aquesta línia que podem fer una proposta de futur a favor de la diversitat. Contra la tesi interessada i glotòfaga que tots hem de parlar la llengua del gran germà orwellià, sigui el gran germà dels tres-cents milions, sigui el gran germà angloamericà, hauríem de proposar una obertura lingüística ben arriscada i imaginativa: convertir-nos en «poliglots-en-llibertat». Això, pensant sobretot en el futur i segons les necessitats de cadascú, evidentment. Perquè un pagès tradicional que mai no ha sortit del seu poble i que no té cap perspectiva de sortir-ne hauria de poder viure, jubilar-se i acomiadar-se d'aquesta vida en una sola llengua (la llengua de la seva terra), sense sotrats. Però tot-hom que tingui perspectives de viatjar, de relacionar-se amb pobles diferents, etc. hauria de poder accedir a tres o quatre llengües, segons les seves necessitats i les terres de la seva projecció en el món. I és el món de l'ensenyament el lloc natural en què ens hauríem de fer poliglots. Perquè, si les coses es fessin bé i tinguéssim mitjans generosos i possibilitats obertes d'intercanvis, des dels set o vuit anys fins als vint-i-dos o vint-i-tres hi ha temps de sobres per adquirir prou competència en tres o quatre llengües (fins i tot més).

Val a dir que aquest poliglotisme no s'hauria de plantejar de manera jeràrquica: català-castellà-anglès. Això més aviat s'assemblaria a una estructura de competicions futbolístiques en què des de la tercera divisió només es pot pujar a primera a través de la segona. El pla d'adquisició hauria de ser horitzontal i les portes haurien de restar obertes a tot de llengües com l'italià, el portuguès, l'àrab, el berber o tamazight, l'escaudinau comú (per entendre'ns), etc. I a tantes com el futur ens demani, castellà i anglès incloses, cap problema. En llibertat, però. És per això que abans he dit que ens convindria fer-nos «poliglots-en-llibertat». I miro, sobretot, cap a les generacions que vénen darrere de la meva.

D'aquesta manera tindríem una relació horitzontal i igualitària, ben diferent de la relació jeràrquica que tot ho fa passar a través d'una llengua única, com si haguéssim tornat al paradís terrenal. És una proposta que miraria de «planificar la diversitat» en la línia marcada per la professora Carme Junyent:³ «a la verticalització de la comunicació cal oposar-hi la revitalització de la comunicació horitzontal». Una formulació que es justifica a bastament en el llibre.

Cloenda

Del futur ningú no en pot parlar. Però en el present (i en el passat immediat) sembla que tenim prou signes per imaginar per on aniran els trets. Ja he dit al començament que les previsions fetes per tot de lingüistes i d'especialistes en geolingüística avisen que en els propers decennis es pot produir una extinció massiva de llengües. I, si s'estén la idea que a cada estat li haurà de tocar una llengua i només una, el panorama es presenta esgarriós. Tenim encara, ja ho sabem, sis mil llengües; però només hi ha uns dos-cents estats. El resultat, doncs, és el que ja coneixem: hauran de morir cinc mil vuit-cents llengües: una autèntica catàstrofe humana, sense cap atenuant.

I seria bo que lluitéssim perquè això no passi; però haurem de reclamar, també, el nostre dret a obrir qualsevol horitzó del món; el nostre dret a viatjar i a relacionar-nos amb la gent de tot de pobles. En conseqüència, haurem de viure en la tensió per salvar la llengua de cada territori en cada territori... i també per arribar a un cert grau de poliglotisme, com he comentat ara fa un moment. Més en particular, hauríem de fer tot el possible per conservar la diversitat lingüística i per no renunciar a la nostra part petita de responsabilitat: vull dir que, en el panorama lingüístic del món (encara ric), ens ha tocat la conservació d'un exemplar de l'espècie: la llengua catalana. Potser defensant-la i projectant-la sense restriccions cap a totes les funcions possibles i imaginables farem el que ens toca, el que s'espera de nosaltres. Perquè la diversitat de les llengües és alguna cosa més que un patrimoni cultural (com diuen sovint). Les llengües són un patrimoni natural. Més encara, una llengua és una mena d'*habeas corpus*.

3. *Contra la planificació*, p. 176 i 177.

Alguns elements bibliogràfics

- BENVENISTE, Émile. «Catégories de pensée et catégories de langue» [1958]. *Problèmes de linguistique générale*. Vol. I. París: Gallimard, 1966, p. 63-74.
- CAVALLI-SFORZA, Luca; CAVALLI-SFORZA, Francesco. *Qui som. Història de la diversitat humana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993. [Capítol 9]
- CHOMSKY, Noam. «La manufactura del consentiment». *Saber*, núm. 4 (1985), p. 4-14.
- CRYSTAL, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. [Trad. cast.: *Enciclopedia del lenguaje*. Madrid: Taurus, 1994]
- Declaració Universal dels Drets Lingüístics*. «Declaració de Barcelona». Barcelona: Pen Club Internacional PEN / CIEMEN, 1996. [Mercator, c/ Rocafort, 242, bis, 08029 Barcelona]
- HARRIS, Marvin. *Cultural Anthropology*. Cap. 3. Nova York: Harper and Row, 1983. [Trad. cast.: *Antropología cultural*, Madrid: Alianza]
- JUNYENT, Carme. *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries, 1992.
- *Contra la planificació*. Barcelona: Empúries, 1998.
- TERRICABRAS, Josep-Maria. *Raons i tòpics. Catalanisme i anticatalanisme*. Barcelona: La Campana, 2001. [Capítol 4]
- TUSON, Jesús. *Una imatge no val més que mil paraules. Contra els tòpics*. Barcelona: Empúries, 2001.
- VENY, Joan. *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62, 2001.

Internet, una oportunitat per al català

Llorenç Huguet i Rotger

Rector de la Universitat de les Illes Balears

És difícil encarar-se amb aquesta ponència amb optimisme pel que fa a les llengües minoritàries, i sobretot les minoritzades, en el procés de globalització en el qual estam inserits, tant per bé com per mal. N'hi a prou a repassar l'informe presentat a la UNESCO pel Comitè de Seguiment de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics (DUDL), on s'assegura que «el 80 % de les sis mil llengües que es parlen actualment en el món poden desaparèixer en els propers anys». I si, a més, segons Isidor Marí, coordinador del Consell Científic del dit Comitè, cada any moren unes vint-i-cinc llengües, el panorama esdevé preocupant.

Si hom diu que un pessimista és un optimista ben informat, cal pensar que tenir la major informació possible sobre el futur de la nostra llengua ens esperonarà per adoptar mesures i posicionaments per mantenir i millorar la salut del català arreu del món. És a dir, hem de reconvertir l'amenaça que representa la globalització sobre la pervivència del nostre idioma en una oportunitat, tot incentivant l'ús correcte del català a la xarxa.

Abordaré la meva presentació amb tres apartats. Primer parlaré de cultura i globalitat; després parlaré més explícitament sobre el català a Internet, tot destacant oportunitats i reptes, i finalment us transmetré alguns aspectes que podríem copiar del Canadà per poder fer un paral·lelisme entre el català i el francès, respecte del castellà i l'anglès, aquí i al Canadà, respectivament. I com a conclusions, repartiré feina per a tothom qui vulgui aportar quelcom per millorar la situació en el futur.

1. Cultura i globalitat

Estic convençut que cap societat no podrà tenir èxit en la globalització, vista en el sentit més ampli d'informació, d'economia, de comerç, etc., si, a més de disposar d'una bona infraestructura de xarxa, no disposa d'usuaris actius i informats. Les xarxes digitals i el coneixement humà transformaran gairebé tot allò que produirà i farà.

Davant aquesta nova revolució digital haurem de fer també un replantejament de l'educació i, en un sentit més ampli, de l'aprenentatge lligant-lo a la feina com a treballadors i a la vida quotidiana com a consumidors. Avui l'aprenentatge esdevé un repte per a tota la vida. Quan un jove es llicencia a la universitat entra en un món de canvis tecnològics continus que conformen aquest nou paradigma d'economia del coneixement, en què l'aprenentatge forma part de l'activitat econòmica, i tant les empreses com els individus han descobert que han d'assumir la responsabilitat d'aprendre continuadament en el temps.

No estic pregonant una era de màquines intel·ligents; estic pregonant l'era en què les noves tecnologies permetran combinar la intel·ligència, els coneixements i la creativitat dels éssers humans per avançar en la creació de nous espais productius i de desenvolupament social. Ens ve un futur de moltes promeses i possibilitats inimaginables, però també de perills:

- a) creació d'un món dividit per la frontera de la digitalització, dels que tenen i els que no tenen possibilitats de desenvolupar-se en l'economia digital, amb el risc d'una major bipolarització de la riquesa;
- b) dificultat de transició dels desplaçats del seu treball;
- c) destrucció o, almenys, amenaça de la intimitat;
- d) augment de la pornografia i l'obsenitat, invitació a la violència, etc.;
- e) dificultats per a la cultura i la llengua, especialment pel problema de minorització de les minoritàries.

En tot cas, les noves prestacions de les aplicacions telemàtiques poden presentar-nos quatre dilemes: igualtat *versus* eficiència, llibertat individual *versus* ordre col·lectiu, valors espirituals *versus* valors materials i curt termini *versus* llarg termini. Segurament són dilemes irresolubles, però una aproximació satisfactòria podria ser imposar racionalitat i humanitat per temperar les postures dogmàtiques, generalment no desitjables.

Hom sap que, a més d'una extensió quantitativa de l'ús diari de les noves tecnologies, hi ha la necessitat d'una dimensió qualitativa de l'evolució de la cultura. Cal recordar una idea bàsica en aquest sentit: l'evolució de la cultura de massa cada vega-

da més determina l'evolució de la tecnologia que la suporta. Però avui l'evolució de la tecnologia cada vegada més determina o condiona la cultura de massa. I com a paradigma: Internet o la telefonia mòbil.

Possiblement, aquests propòsits ens semblen fora mida, però pensem per un moment amb la mentalitat d'un al·lot de dotze o tretze anys; la del meu fill, per exemple.

Ell forma part de la generació de la xarxa, com milions d'al·lots arreu del món, per als quals navegar per Internet és un joc, una inquietud i, a vegades, una manera de mostrar-se superiors als pares i als professors. Però són la generació d'empresaris, polítics, professionals..., ciutadans del futur, i tindran una cultura i una psicologia marcades per les noves tecnologies, tindran uns valors i una manera d'entendre el futur marcats per l'ús d'aquestes noves tecnologies.

La segona meitat del segle XX ha estat dominada per una generació de postguerra integrant d'una explosió demogràfica. Durant aquest període s'han establert forts models de mitjans de comunicació de massa, empresa, treball, comerç, família, joc, vida social. Els nous mitjans i la nova generació comencen a eclipsar aquests vells costums. I hi ha indicis d'una nova mentalitat en què les idees de protecció del planeta, de compartir la riquesa creada, de rebuig al racisme o sexismes seran una forma quotidiana de comportament. Ens cal escoltar les noves generacions i veure com les seves primeres experiències amb aquests nous paradigmes són fetes d'una manera més natural que les nostres, sense tants prejudicis, i amb voluntat de convertir-los en quelcom que millori el nostre món. En les seves primeres experiències podem veure els contorns de la nova cultura del treball, de la nova empresa i de la nova societat.

Per afrontar aquest futur hem de saber reaccionar de manera activa davant les possibilitats que ens ofereix la nova societat; diguem-li societat digital, o societat de la informació, o societat del coneixement, poc importa el qualificatiu. En tot cas, haurérem d'estar vigilants en la lluita de ser presents en aquest veïnatge universal, mantenint sense emperons les nostres senyes d'identitat històrica, cultural i lingüística.

Si avui creguéssim que ser menorquí, que ser balear o català, és un fet sentimental i retòric lligat amb nissagues ancestrals, ens equivocariem de totes totes. Però, en tot cas, hem de ser conscients que l'estat de la llengua és un dels primers símptomes de la salut moral d'un país. Per això, si volem reforçar la identitat, hem de produir signes de normalització i de normalitat en tots els àmbits: el polític, el social, l'escolar, l'universitari, el d'entreteniment, el mediàtic...: breu, el cultural, que els agafa tots. Sí, hem de crear signes de normalització i de normalitat. I hem de començar

amb l'eina que ens fa humans i que ens permet pensar: la llengua, que ens fa percebre el món i expressar aquesta percepció, que ens fa saber qui som i què som, arreu de tot el món.

Encara que sabem que la identitat no tan sols és la llengua, aquesta és el bessó bàsic al voltant del qual s'articula tot un conjunt complex de factors, de fets i de formes que constitueixen una memòria comuna que seria la que defineix aquesta identitat com a poble. Per això també vull remarcar que, si primer de tot tenim un problema de llengua, després tenim un problema de cultura.

2. El català a Internet: oportunitats i reptes

Quan parlem del català a Internet potser primer és convenient parlar d'Internet aquí, en general, a l'Estat espanyol. L'ús d'aquesta eina és una evidència que creix dia rere dia. Però tal vegada és interessant demanar-se d'acord amb què creix. D'acord amb què és una eina. Per a què serveix. Són pertinents les preguntes quan observem que, segons publica l'anuari 2001 de Retevisión *eEspaña* (*El País*, dimarts 26 de juny), Espanya és el tercer Estat de la Unió Europea amb menys connexions a Internet (un 15,8 %, uns 4,5 milions d'usuaris) i que, en canvi, és el que té més connexions a pàgines de contingut d'adults (38 %), que és l'eufemisme que se sol emprar per anomenar les pàgines sexuals. Evidentment, l'ús per al lleure, sigui de la característica que sigui, és tan legítim com qualsevol altre. Però em sembla que quan parlem de les grans potencialitats que té Internet per al nostre país, per a la nostra llengua, no ens hem de referir a aquest ús.

D'altra banda, tots sabem que, entre els joves, s'usa Internet, igual que els telèfons mòbils, com a eina de diversió o, més pròpiament, de relació. Tant els famosos missatges pel mòbil com els no menys famosos, i de participació massiva, xats d'Internet generen un metallenguatge, o una nova llengua si voleu, les normativitzacions del qual són encara un misteri per als més adults. I no parlem ja per a les acadèmies. Si el llenguatge de relació a través d'aquests mitjans s'emprobreix a marxes forçades és perquè no es consideren un element per treballar i desenvolupar, la qual cosa perjudica (a través del costum) les expectatives acadèmiques i professionals. En aquest aspecte, el mateix anuari citat abans assegura, com una de les conclusions, que a Espanya Internet no és percebuda com una eina per a l'estudi o les professions; és a dir, és una simple diversió.

Em sembla també que, quan parlem de la nostra llengua i les noves tecnologies,

no ens referim a l'ús massiu dels xats o de missatges pel mòbil, ni a les consegüents potencialitats reduïdores i destructores del llenguatge.

En tercer lloc, ens trobam en un Estat en què el Govern del senyor José María Aznar fa anys que ens diu que vol informatitzar tots els espanyols, amb especial atenció al sector de la població més jove i més particularment a l'estudiantil. És una intenció lloable, emmarcada en la Directriu eEurope de la Unió Europea, però que troba al davant alguns murs que ara per ara es veuen difícils de franquejar. Bàsicament, el més important és la manca d'una via telefònica que permeti l'enlairament massiu de l'ús d'Internet. D'altra banda, els costos de connexió segueixen sent massa alts per a la majoria de les famílies, les quals, no ho oblidem, tenen de mitjana una renda familiar que fa complicat i difícil poder disposar per als seus fills d'ús permanent d'Internet.

Són aquestes, si voleu, consideracions molt genèriques l'aprofundiment en les quals seria matèria d'altres treballs, però serveixen, si més no, per emmarcar de què parlam quan parlam d'Internet. Parlam d'una eina d'unes potencialitats enormes, els límits de les quals no som ni capaços d'imaginar, però ara per ara, aquí, a l'Estat espanyol, el seu desenvolupament hipotètic està constret per un cost elevat, un servei de xarxa deficient i una manca absoluta, i aquí volia arribar, d'ensenyament correcte i a bastament generalitzat sobre l'ús que se'n pot fer. Efectivament, de què ens serveix que s'usi massivament Internet les nits i els caps de setmana per fer xats, lligar, fer amics o divertir-se? De què ens serveixen tants de milions de connexions fetes a pàgines sexuals (bona part, segons sospita generalitzada, en temps laboral)?

Crec que la primera conclusió òbvia és que el català a Internet serà el que sigui, però requereix, igual que el castellà, el basc, el gallec, l'asturià o l'aranès, que els usuaris hi tinguin accés de manera molt més assequible econòmicament que ara i, segon, que les generacions més joves, els estudiants, aprenguin a usar aquesta eina correctament. Després, ja en faran el que més els plagui. Però almenys crec que caldria que a l'ensenyament mitjà es plantejàs d'una manera seriosa que cap estudiant no pogués arribar a la universitat sense conèixer acuradament com s'usa un ordinador (línia de compromís d'eEurope) i el profit que pot treure d'Internet. Us imagineu pretendre ensenyar a escriure sense almenys un llapis i un quadern per a cada alumne? Doncs això passa: mentre cada alumne no tingui el seu ordinador i connexions adequades, no li podrem ensenyar com s'utilitza aquesta eina fabulosa.

Quan resolguem, resolguin, tots aquests problemes previs podrem començar a plantejar-nos seriosament el català a Internet. Però mentre costi el que costa, hi hagi les caigudes generalitzades de xarxa que hi ha (si no és, evidentment, que l'usuari es

pugui pagar una línia més ràpida i segura i, òbviament, molt més cara) i els nostres joves majoritàriament no sàpiguen que, a més de crear nous llenguatges i divertir-se, també es pot usar per a moltes altres coses, doncs potser serà parlar per parlar.

Però, posats a parlar-ne, parlem del català a Internet.

Una primera reflexió ens porta a aquest ús a què em referia com «de diversió», que genera, igual que els missatges per telèfon cel·lular, un nou llenguatge reduït, mancat de vocals, sovint incompreensible per als adults, que no és només una anècdota més o menys divertida. Són molts els professors d'ensenyament mitjà que comencen a veure, preocupats, com apareixen als treballs i exàmens dels alumnes clamoroses absències de signes de puntuació, mutilacions de paraules... i, en fi, les primeres mostres d'aquest nou llenguatge que comença a surar a l'ensenyament reglat. Un problema que és comú a qualsevol llengua i, per tant, també al català. Flac favor ens faríem si pretenguéssim normalitzar el català a Internet sense entendre, estudiar i intentar arreglar la degradació prèvia del llenguatge dels adolescents a través de les noves tecnologies, siguin aquestes Internet o els missatges per telèfon portàtil o mòbil. La cultura catalana és demogràficament feble. Si, a més, renunciem a una generalització del bon ús del català d'una majoria dels usuaris de les noves tecnologies, aleshores encara ens disminuïm més. M'hi referia abans: usar Internet bàsicament per fer tertúlia, i en un llenguatge progressivament més empobrit, no és cap riquesa. Perjudica potencialment, des del punt de vista tant acadèmic com professional. I el que necessita el català és que, massivament, la població (la quantitat més gran possible) usi Internet com una eina acadèmica i professional. I si, a més, es diverteix, perfecte. Però des del punt de vista col·lectiu, el que necessitem són milions d'usuaris correctament capacitats.

A través de la reflexió anterior arribem a una primera constatació: la llengua i la cultura catalanes mai no podran competir en igualtat de condicions quantitatives amb el castellà i, molt menys, amb l'anglès. Una obvietat, si voleu. Sí, pot ser, però convé tenir-ho present. L'espai del català a Internet, com qualsevol altra llengua minoritària (respecte de l'anglès, el castellà, el francès...), únicament servirà per eixamplar el nostre impacte cultural si el que produïm i oferim, el que irradiem, és de qualitat. Per tant, hem de buscar de ser referència. Al major nombre d'àmbits possible. Per això, tornem-hi, requerim un ensenyament acurat de les potencialitats que presenta Internet. El camí és aconseguir que centenars de milers de joves catalans, valencians, andorrans i balears, ja als catorze o quinze, sàpiguen usar correctament Internet per als estudis, i així la usaran correctament per a la feina, i així, a la vegada, d'aquí a alguns anys, tindrem un nombre important de presències en català a Inter-

net, que en diversos àmbits podrien ser referències. Aquest és el camí que cal seguir. Buscar l'excel·lència, la qualitat. Això és sempre el nord, naturalment, per a qualsevol cultura i qualsevol llengua competitiva en el món. Però és clar que aquelles que tenen gran potencial demogràfic, com ara el castellà, o que s'han convertit en llengües franques, com ara l'anglès (especialment a Internet), tenen més facilitat per crear aquestes referències. A nosaltres, a la nostra modesta cultura, demogràficament parlant, ens és molt més difícil, i per això el repte és encara més apressant: necessitam qualitat. La qualitat és evident. Però en el món globalitzat que ens ha tocat viure, tenir-ne i no demostrar-ho a la resta del món és tant com no-res: com reduir-la a l'àmbit estrictament domèstic dins el qual en podem gaudir molt i excitar l'autocomplaença..., però no ens servirà de res. I en aquestes circumstàncies en què estam obligats a moure'ns, tancar-nos és tant com quedar envasats en una vitrina de museu. El problema, doncs, és donar-nos a conèixer. I per això Internet és la millor eina que mai hem tingut a l'abast. Però, ara per ara, o la menyspream o, com a molt, la infrautilitzam.

Quan tinguem qualitat en l'ensenyament de l'ús d'Internet serem competitius, serà el moment en què les nostres generacions educades en competència internautica seran capaces, de manera natural, d'irradiar al món la nostra presència. Repetesc. Aquesta presència només té sentit si és a partir del segell d'identitat de la qualitat. Si no, no serem res més que una curiositat antropològica, al costat de milers d'altres cultures minoritàries d'arreu del món. La cultura catalana avui manté una presència internacional molt minsa i, en tot cas, excessivament reduïda a àmbits que eren punters fa dos segles. Fixau l'atenció en els dos instruments més poderosos de la cultura d'aquest inici de segle i mil·lenni: el cinema i Internet. Sincerament, creieu que amb la presència que hi tenim, podem esperar moltes coses del futur?

Aleshores, és clar, hem de buscar qualitat i hem de saber vendre-la. En aquest món cada cop més globalitzat, dominat lingüísticament per la llengua franca que és l'anglès i, considerablement darrere però a anys llum de nosaltres, pel castellà, que té un gran domini geogràfic i demogràfic, Internet és la finestra a través de la qual ens farem un lloc, modest si voleu, en el món.

Però repetesc una vegada més: l'existència ja la tenim assegurada. Com a curiositat antropològica per a estudiosos. Del que es tracta és d'aconseguir ser una referència. Que ens coneguin. Amb què? Amb allò que estigui a les nostres mans. Amb universitaris punters, amb investigació aplicada, amb literatura..., amb el que vulgueu. Amb tot. No de tot i per tot, sinó en tots els àmbits en algun aspecte. No podem pretendre que la nostra literatura tingui una presència igual que la castellana, però sí

podem aconseguir que els nostres millors autors siguin coneguts gràcies a Internet, si en sabem fer un ús adequat. No podem pretendre que totes les nostres universitats siguin reconegudes com les millors en tot, però potser sí que tenim qualitat suficient per exportar en molts de camps, i Internet ens pot ajudar a fer-ho. I allò que no tenim, com el cine per exemple, l'hem de crear i després el podem vendre.

El català ha de ser present a Internet de manera intensa, extremant la cura perquè sigui una presència constant amb un nivell mitjà de qualitat elevada. Només així ens podem vendre, o donar a conèixer, al món. Només així podem ser i significar quelcom més que una curiositat per a iniciats en estudis antropològics o lingüístics.

I la qualitat requereix inversió prèvia, perquè no sorgeix per generació espontània. Inversió en l'educació d'allò que és un element estratègic per a qualsevol cultura que vulgui no sols sobreviure, sinó ser quelcom respectat en el món: les noves tecnologies. Mai com ara la cultura catalana havia tingut un instrument tan poderós a l'abast per donar-se a conèixer. Mai. En cap circumstància. Però l'hem de saber aprofitar. Perquè si no, de res no ens servirà. Una nova tecnologia, per si mateixa, no és res. Hem d'espavilar. I ara mateix. Perquè si no, potser ens acabarem semblant massa a aquella nova tecnologia que es digué el vídeo Betacam. Us en recordau? Doncs era una nova tecnologia, sí, però el VHS se'l menjà, i durant anys els vells aparells foren usats com a monument a la incapacitat de l'adequació de la tecnologia al mercat. D'això es tracta, fonamentalment. El català és per si mateix una llengua d'una cultura viva i dinàmica. Però si no s'adapta a allò que és la finestra del mercat globalitzat, Internet, no tindrà futur excepte com a monument cultural al que podria haver estat i no va ser.

Internet? Sí, i intensament. Tot el que puguem. Però amb objectius clars, amb mitjans suficients i sempre amb la qualitat com a nord per mostrar-nos al món.

I ara potser tindrem recursos polítics i econòmics per encarar-nos amb aquest futur, aprofitant el fet que aquest any és l'Any Europeu de les Llengües i el fet que l'Estat espanyol va ratificar, el 9 d'abril passat, la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries, conveni promogut pel Consell d'Europa per prevenir el declivi de les llengües regionals o minoritàries, així com per promoure que siguin parlades, escrites i ensenyades.

Hem d'estar atents a l'entrada en vigor d'aquest conveni a Espanya, el proper dia 1 d'agost de 2001. Aquesta Carta i la iniciativa eEurope, aprovada al Consell Europeu de juny de 2000 i que ha d'acabar el 2003, són dues oportunitats que hem d'aprofitar per poder aprofundir en els avantatges competitius de la utilització d'Internet en general i en l'ús del català en particular.

A tall d'exemple vull fer un repàs a l'actuació del govern canadenc pel que fa la incentivació del francès, per si, aprofitant les iniciatives anteriors, podem incorporar-les a actuacions a ca nostra.

3. Recomanacions, copiables, del govern del Canadà

És ben sabut que el govern del Canadà ha dedicat molts esforços, polítics i econòmics, per dur a terme una estratègia nacional de connectivitat i donar accés a Internet al nombre més elevat possible de ciutadans. Avui en dia encara es requereixen més polítiques i inversions del govern canadenc per tal de fer créixer la contribució als continguts i als serveis en francès a Internet.

La Comissaria de les Llengües Oficials convida el govern del Canadà a establir una estratègia per afavorir la creació d'una dinàmica d'utilització del francès a Internet. (A Espanya ni tan sols no existeix aquest comissariat i potser en un futur immediat només preocuparà el cinquè centenari del *Quixot*.)

Aquestes són les recomanacions de la comissaria canadenca que ens poden servir d'horitzó; només canviant francès per català i anglès per castellà:

1) Assegurar-se que tot quadre polític i tota acció del govern federal relatives a Internet refermin la dualitat lingüística com un dels seus principis directors i comportin l'obligació de crear un volum d'informació d'una qualitat i d'una pertinença suficients per assegurar intercanvis fructífers en llengua francesa. (Aquí, el govern de cada comunitat autònoma amb el català com a llengua oficial, amb la col·laboració del govern central, hauria de tenir la responsabilitat particular de desenvolupar una massa crítica de continguts i de serveis en català per afavorir la creació d'una dinàmica conduent als intercanvis fructífers en llengua catalana.)

2) Elaborar una estratègia integrada a la vista de la presència i de la qualitat de continguts i de serveis en francès (català) a Internet i dels mecanismes de control que assegurin una posada en marxa eficaç.

3) Oferir una vitrina de la dualitat lingüística del Canadà (Espanya) a escala mundial i amb aquesta finalitat reforçar l'eix de cooperació amb les institucions i els estats i els governs de parla francesa (països de parla catalana) per a la compartició del saber i la complementarietat dels projectes, de manera que el francès (català) sigui una llengua internacional d'accés a la cultura i a la tecnologia.

4) Augmentar el pressupost per tal de fer créixer de manera significativa, fins a l'any 2002, l'experiència adquirida per augmentar el volum i millorar la qualitat de

traducció dels documents dels ministeris i organismes federals (organismes autonòmics) abans de ser difosos per Internet.

5) Augmentar el pressupost per tal de fer créixer de manera significativa, fins a l'any 2002, la qualitat i el volum de digitalització dels documents en llengua francesa (llengua catalana) dels ministeris i organismes federals abans de ser difosos per Internet.

6) Crear un portal que presenti el conjunt de llocs artístics i culturals, econòmics i financers i científics i tècnics del govern del Canadà (govern de la comunitat autònoma) i afavorir l'establiment de nombrosos lligams electrònics sense fins lucratius.

7) Millorar els servidors web dels llocs del govern federal (govern de la comunitat autònoma) amb la finalitat de tenir en compte la característica de negociació de llengua i facilitar les recerques en les dues llengües oficials.

8) Afavorir la recerca i el desenvolupament d'utilitats lingüístiques en les dues llengües oficials amb la finalitat de desenvolupar encara més les indústries de la llengua del Canadà (de la comunitat autònoma).

9) Fer accessibles, sense costos, a Internet, les bases de dades de terminologia, els mòduls de recerca bilingües i especialitzats, i utilitats de transferència lingüística que són propietat del govern del Canadà (govern de la Comunitat Autònoma).

10) Desenvolupar, en col·laboració amb tots els ministeris i organismes implicats, una base d'utilitats a Internet per a l'aprenentatge del francès (català) i de l'anglès (castellà), com a segones llengües.

11) Elaborar i posar en marxa una estratègia d'inversions per tal d'afavorir l'expansió d'un sector privat i d'organismes sense ànim de lucre que treballin en el domini dels continguts i dels serveis en llengua francesa (llengua catalana).

12) Constituir un portal a Internet, o afavorir-ne la constitució, per tal de fer més fàcilment accessibles les informacions sobre els estats de parla francesa (les comunitats autònomes de parla catalana).

Conclusions

Acabaré com acabava una altra conferència sobre cultura i saviesa en una societat tecnològica el meu amic i company, doctor Valverde; assegurant que els condicionants que les tecnologies d'avui suposen per a la cultura en general, i per al català en particular, signifiquen feina i maldecaps per a tothom, és a dir, per a aquells que d'una manera resumida s'indiquen a continuació:

1) per als *que tenen el poder*, com a responsables de les iniciatives que ens han d'ajudar a la incorporació plena a les oportunitats de progrés i benestar que la societat avui ofereix;

2) per a *educadors i ensenyants* com a responsables de dirigir aquestes transformacions, començant per facilitar la preparació dels més joves;

3) per a *aquests joves*, que, si no compleixen les seves obligacions formatives, esdevindran, cada vegada més, uns paràsits socials;

4) per als *investigadors i innovadors*, obligats a fer entendre i comunicar a la resta de la societat els resultats i conseqüències possibles de les seves troballes;

5) per a *tots els ciutadans*, que estam obligats a reclamar a tort i a dret que ens proporcionin la informació objectiva necessària perquè, amb l'ajut del sentit de la raó, puguem contribuir de forma responsable i conscient a prendre les decisions que ens pertocuen per aconseguir un futur millor per a tothom.

Ara més que mai la ignorància de molts significa el poder d'uns quants.

Catalunya 3.0, una nació global des de la pluralitat

Vicent Partal

Periodista i director del diari electrònic independent *Vilaweb*

La idea que vull expressar amb la frase «Catalunya 3.0» l'entendran perfectament aquells de vostès que saben d'informàtica, que supose que són tots. Els programes i els sistemes operatius, quan es milloren una mica, els posen decimals per expressar públicament aquest canvi: 2.5.9, 2.5.10, 2.5.11. Però quan canvien de soca-rel passen de l'1.0 al 2.0 o al 3.0. En dir «Catalunya 3.0» vull expressar que tinc la impressió que estan canviant tantes coses que ja no ens convé millorar el sistema operatiu que tenim, sinó que l'hem de canviar de dalt a baix. Tindríem una Catalunya 1.0, falsa, inventada, mitològica, des de Guifré el Pilós fins a Jaume I (tan falsa, inventada i mitològica com la que s'inventen els espanyols, els portuguesos o els francesos en el seu cas), i hi ha una Catalunya 2.0, que podria començar amb la desfeta a Almansa i que duraria fins avui, on potser ja seria la Catalunya 2.7.14. La meva impressió és que no hem de fer la Catalunya 2.7.15, sinó que hem de canviar radicalment el nostre codi de funcionament i això ho expresse referint-me a la Catalunya 3.0. Per tant, proposaré, en codi obert, una reescriptura de la font del sistema operatiu sobre el qual treballlem. Només un matís: jo quan dic «Catalunya» dic «Països Catalans», tant m'hi fa. Des dels disset anys sóc un valencià pancatalanista i a aquestes alçades no pense canviar ni tinc massa ganes de discutir sobre això.

Crec que des de la meitat dels anys setanta, però molt acceleradament a partir dels noranta, s'està produint una revolució tecnològica que tots identifiquem molt clarament amb la revolució de les comunicacions, però que té molts altres components. Aquesta revolució està canviant radicalment la nostra manera de viure, sobretot per un fet, que és la velocitat: ara tot passa molt més de pressa. Entenc que aquesta revolució i el final de la guerra freda hagin permès un fenomen de trencament radical amb el passat en tot el planeta, fenomen que té el seu precedent en un

gran fenomen cultural, que varen ser les avantguardes a finals del segle XIX i principis del segle XX.

Allò que les avantguardes culturals ens varen proposar en aquesta època ha estat totalment tapat en termes polítics, econòmics i de comunicació per la duresa i la brutalitat del segle XX. Però la caiguda del mur de Berlín, la fi de la bipolarització i la revolució tecnològica han permès ara que algunes d'aquestes qüestions que els avantguardistes van plantejar siguin d'actualitat en termes polítics, econòmics i de comunicació. De sobte, a finals del segle XX i a principis del XXI, ens trobem empalmant amb aquelles avantguardes i intentant completar el treball que es va fer.

Jo sempre he cregut que les grans revolucions primer les intueixen els artistes, després els científics els donen un cert cos i, finalment, els polítics i la societat les apliquen. Si mirem el que van fer els avantguardistes, Joyce o Kafka en literatura, Schönberg o Stravinsky en música o Picasso o Kandinsky en pintura, convindrem que tenen en comú considerar que la realitat no és una cosa que hi ha aquí davant nostre, inalterable, sinó que la realitat la fabriquem nosaltres. Aquesta intuïció, i evidentment ara estic fent una mica de caricatura, els científics la van portar també més enllà del que era previsible, amb Einstein, però sobretot amb les teories quàntiques. El que ens vénen a dir al final les teories quàntiques és el que ens vénen a dir Picasso o Kafka: que la realitat no és tan inalterable com sembla, sinó que depèn d'uns factors, entre els quals, i principalment, quina siga la nostra consciència d'aquesta realitat. Normalment, el pas següent hauria estat que la política i la comunicació hagueren acceptat aquest canvi cultural, però, com deia abans, el segle XX és tremendament difícil. L'estalinisme, l'holocaust, el nazisme, dues guerres mundials, la por de l'holocaust atòmic, fan que tot quede completament colgat, pendent que, si donem un pas cap a una direcció o una altra, com a mínim no ens mate a ningú. Així ens trobem, per exemple, amb la invasió de l'illa de Grenada, en plena dècada dels vuitanta, que és un esdeveniment absolutament newtonià. La invasió americana de Grenada, una illa minúscula, fa que tot el món es moga a partir d'una petita peça del gran rellogatge de la geopolítica: l'univers perfecte de Newton, oda de Simon Laplace, que no podria haver imaginat millor determinisme que el que va passar allà. En canvi, cau el mur de Berlín i, simbòlicament, s'acaba l'enfrontament bipolar.

Hi ha una revolució tecnològica imparabile que provoca, per exemple, l'aparició d'Internet i de sobte ens trobem amb aquest realitat, que és la que tenim nosaltres avui, desconcertant per a molta gent: sense ideologies globals, amb ideologies o amb fragments d'ideologies nascuts més aviat de l'enfocament de parcel·les (feminisme, ecologisme, moviment *hippy*, per exemple) o amb ideologies generades per fets. Quin

impacte no va tenir, per exemple, la imatge de la petita bola blava que és la terra, vista des de l'univers, des de l'Àpolo?

Així, de sobte, descobrim que estem immersos en una etapa d'estupor ideològic i de desconcert. Ací què caram està passant? I encara: això que està passant en quina caixeta ho posem? Aquesta reacció és una reacció newtoniana que no fa front al gran canvi, que seria dir que potser no hi ha caixeta a on posar-ho, potser al que hem d'aspirar és a governar aquest caos d'una manera que siga més o menys raonable però sense pretendre la rigidesa del món anterior.

Estan passant coses colossals; per exemple, i sobretot, el desplaçament de poblacions humanes. Aquest fet per si sol ja altera totalment el món on vivim. De vegades, però, sembla que els nacionalistes voldríem que canviara tot però no el concepte de nació. I aquest és un discurs que no s'aguanta, perquè si tot canvia la nació també, i la nostra visió de la nació i del nacionalisme no pot ser la mateixa que era abans de produir-se aquest canvi.

Recordo que una de les experiències que em va impressionar molt en Internet va ser la primera volta que vaig parlar amb Germà Capdevila. Germà porta *Vilaweb* Buenos Aires i ell em va explicar la sensació quotidiana de tenir dues finestres a dues realitats: «quan obro la finestra sóc a Buenos Aires i quan obro l'ordinador sóc a Catalunya, i puc viure dues realitats completament diferents i viure-les sense problemes». Germà té engegada tot el dia Catalunya Informació per Internet i Ràdio Mitre a la ràdio. I pot compaginar perfectament les dues realitats. Aquesta és la típica història que ens agrada molt quan ens l'explica un català. Però per la mateixa regla de tres haurem d'acceptar que els alemanys que viuen a Mallorca puguen viure en alemany a l'illa i els senegalesos que viuen al Maresme puguen viure en ioruba o la llengua que els corresponga, i que, per tant, aquesta barreja enorme que s'ha produït no només ens pugua afavorir sinó que també en algun moment ens pugua causar algun problema.

I en aquest sentit em sembla que hem de començar a repensar la nació. La nació és un fenomen històric, no és perenne; en això supose que hi estem tots d'acord. La nació no ha existit sempre ni existirà sempre: és una categoria històrica en un moment determinat. El que sí que hi havia era comportaments col·lectius que pressentien, per dir-ho així, la nació. Quan el papa Borja, que era de Xàtiva o de Canals, va a Roma, el reben amb aquelles històries contra «i catalani». Aquest senyor era del Regne de València i alhora era «catalani». O millor dit: per això era «catalani». Vull dir que abans de les nacions hi havia unes prenacions, que en un moment determinat es transformen en nacions, i més tard ens inventem allò de l'estat nació, que no és res

més que un subterfugi per dir que aquells ho han aconseguit i nosaltres no. Els que són estat nació són les nacions que han aconseguit l'estat; els que només són nació són els que encara no l'han aconseguit, però no per manca de ganes. Ara, de sobte, i potser per primera vegada, aquest univers comença a estar en crisi, perquè moltes de les regles que ens han portat a fer de l'estat nació el model dominant de l'organització social es desfan. Allò que en diuen els estudiosos de la política internacional *el sistema westfalià* no s'aguanta per enlloc.

Avui en dia l'estat nació està perdent per sota i per dalt: per sota, perquè cada vegada ha de descentralitzar més, ha de deixar més marge de maniobra, i cada vegada li és més complicat, sobretot a partir de la nova allau emigrant, que no sap com interpretar-la; per dalt, perquè, vista la ineficàcia de tots els canvis globals que s'han produït, també han de canviar i de cedir, per exemple, en el nostre cas, en la Unió Europea, que és un fenomen bastant més important i innovador del que sembla. L'escola obligatòria, la xarxa de carreteres, el servei militar obligatori, el cos de funcionaris..., tot estava muntat per una idea de nació que ara de sobte resulta que no funciona, o que li costa tant de funcionar que es va tornant ineficaç.

Allí ells tenen un problema, però nosaltres en tenim un altre, que és que nosaltres encara no hem arribat a aquesta fase d'estat nació i, per tant, hem de decidir què fem: entrem en aquesta fase i intentem aconseguir ser-ho o ens plantejem ser la primera nació moderna d'Europa i mirem de ser creatius amb el nostre futur polític. Podem imaginar-nos aquest model nou de nació del segle XXI? Sabríem imaginar-nos com és, que té de diferent respecte al d'una nació del segle XIX o del segle XX i com s'ha d'articular amb l'entorn en què viu? Jo crec que sí que ho podem fer.

La nostra tradició ideològica ha passat per intentar imitar el model de l'estat nació, perquè aquest model havia estat, sens dubte, extraordinàriament eficaç. L'Estat francès és qui fabrica França. L'Estat espanyol és qui fabrica Espanya; Espanya no existeix abans que aparega l'Estat espanyol. El mecanisme de l'estat nació, amb tot el que té (escola obligatòria, servei militar, duanes, banderes, passaports, ferrocarrils, etc.), era una carta segura. Amb un estat es pot construir el que siga. Un lingala de Kinshasa no té res a veure amb un swahili de Kisangani i, en canvi, avui tots dos se senten congolenys i comparteixen, de debò, moltes coses, perquè hi ha un estat que va aplicant el corró. Però què passa si detectem que aquest estat està en crisi, si hi ha una realitat innovadora que fa que la societat siga radicalment diferent i espere solucions diferents? Podem imaginar-nos una manera de constituir-nos com a nació que no haja de passar necessàriament pel model antic? Crec que sí i crec que hem de construir una sèrie de trets contemporanis de construcció nacional.

El primer és la consolidació d'una voluntat de ser, la consciència per part de cada ciutadà individualment que vol ser alguna cosa nacionalment. Com que aquesta consciència no es crea de manera intuïtiva, necessita d'unes condicions prèvies. Per això és més fonamental que mai la creació d'un marc de comunicació nacional. Les nacions del futur les determinaran els diaris que llegeixen els seus ciutadans. Tindrem la mateixa moneda, tindrem els mateixos cotxes, menjarem la mateixa pizza als mateixos restaurants, beurem la mateixa cervesa, ens posarem la mateixa roba, molt probablement pagarem els mateixos impostos i, al final, la diferència que farà que uns pensem d'una manera i uns altres d'una altra serà l'àmbit de comunicació en el qual ens movem. El professor Gifreu ja va assenyalar la importància d'aquest fet fa molts anys.

Un segon tret és el marc nacional de consum, i aquí hem fet molt poca cosa fins ara. Crec que és necessari establir un marc nacional de consum en el qual determinats productes quotidians siguin diferents respecte als dels nostres veïns, ni que siga per l'etiqueta; la llengua és l'última duana. Construir un mercat nacional de consum, generar una diferenciació en els nostres hàbits de consum respecte als nostres veïns és un altre pas molt important.

Un tercer pas seria tenir una política de visibilitat externa, perquè no serveix de res ser una nació si els altres no et reconeixen com una nació. Faré una broma: els escocesos, a força de faldilles, whisky, gaites i jugar a lligues de futbol pròpies, més o menys tot el món els reconeix com una nació. Nosaltres hem de trobar elements de projecció exterior que ens reconeguen com a nació, perquè si no se'ns veu diferents des de fora no serem diferents a dins.

I el quart i últim, un acord social per crear una nació nova a partir de la nova emigració, crear una nova identitat on l'«actual» identitat catalana només siga una part, un subconjunt, de la nova identitat catalana.

Dit tot això, no vull dir que renunciem a l'Estat. Si els altres tenen un Estat nosaltres en podem tenir un de millor. Però el que vull dir és que crec que tenir un Estat ja no és suficient en aquest món en el qual vivim ara i que segurament podem ser tan eficaços no tenint-lo si tenim la resta de les coses. En aquest sentit, el fenomen de la immigració és essencial. Abans he apuntat, quan he parlat de l'exemple de Buenos Aires, algunes idees de la possibilitat que els nostres ciutadans visquin dues realitats o més sense massa problema. Hem d'acceptar aquest fet i, per tant, hauríem de fer una certa distinció entre la *nació mental* i el que en diríem la *nació cívica*, és a dir, aquell veí meu que és alemany, que està aquí perquè li agrada més el clima que fa i que treballa des d'aquí, continuarà tenint sempre com a nació mental la nació alemanya, però

necessitem, i ell segurament també ho necessita, arribar a un acord sobre una nació cívica i utilitària, que no siga virtual: la nació presencial, la nació de ciutadania. I aquí hi haurà una lluita: aquest senyor podrà ser de nació alemanya, però després veurem si cívicament serà de nació espanyola o catalana. I ací és on nosaltres hem d'actuar i fer-nos més atractius, perquè si no actuem serà de nació espanyola i a partir d'això ho tindrem tot realment molt complicat.

El tema de la immigració, doncs, és un tema molt important. Per sort, el nacionalisme català fa temps va formular aquesta teoria segons la qual és català qui viu i treballa a Catalunya, i això hauria d'haver evitat alguns problemes. Per desgràcia, però, tot i que són episodis molt puntuals, persones com Marta Ferrusola o Heribert Barrera han adoptat posicions que jo considere totalment condemnables i que em semblen a més molt perilloses per al conjunt del país.

Crec que aquesta voluntat que diu que qui vulga pot ser nacional amb independència de la sang, amb independència d'on naix o amb independència de quina és la seua cultura és una gran lliçó que podem donar a la resta d'Europa i és una de les nostres armes de futur, especialment si això ens ajuda i ens serveix perquè la nació catalana siga la primera nació realment mestissa d'Europa. I quan dic «realment mestissa» vull fer notar la trampa que a vegades se'ns fa. Tot sovint es confon voluntàriament mestissatge amb esclavitud. Quan se'ns diu «mestís» ben sovint se'ns està dient «abandoneu el que sou». I jo no parle d'aquest mestissatge. Jo el que estic dient és que en aquests moments aquest barri mateix on ara parlem és un barri ple de senyors d'origen pakistanès que són tan catalans com jo, i que tenen, en conseqüència, tant de dret com jo a definir què és la catalanitat.

Això implica que la nostra identitat futura ha de ser una identitat en la qual hauré de cedir. I crec que això és bo i raonable. L'altre dia, a la vora de la Universitat Ramon Llull, que és on faig classes, vaig veure que hi havia una colla de nanos jugant a criquet. Si això engança i triomfa, aquell nano que estava jugant a criquet, pakistanès, potser d'ací a cent anys és l'equivalent al Joan Gamper. Joan Gamper era suís i jugava a un esport estrany, que era el futbol, però tots acceptem que avui en dia això del Barça sembla que és una peça clau de la nostra identitat. Per què no hem d'acceptar, doncs, la possibilitat que en un futur ho siga el criquet? Tan estranger és el criquet com el futbol.

Nosaltres tenim un temps biològic curt i això fa que pensem que qualsevol cosa que ha passat des de fa vint-i-cinc anys és nostra de sempre, i això no és veritat. La sardana té totes les arrels històriques que vulgueu, però és de fa cent o cent cinquanta anys, com a màxim.

Hem d'aconseguir que aquestes poblacions que vénen ací per quedar-se ens ajuden a construir la nova identitat i, per tant, hem de posar èmfasi en aquesta nova identitat, no en la 2.0, sinó en la 3.0. I si això comporta que el cuscús siga el plat nacional de Catalunya no veig on pot ser el problema. La cuina no és l'essencial, allò en què no podem transigir...

Em deixaran que ho explique amb una anècdota que em va impressionar molt. L'any 1994 vaig treballar en un diari canadenc, a Hamilton, i vivia en una casa que era propietat d'una encantadora senyora jueva. Ella vivia a Polònia, abans de l'època nazi, en un gueto. No havia vist en la seua vida un gentil, no sabia el que era; només havia vist jueus, i en canvi tenia una por terrible i més que justificada, com es va comprovar. Quan va arribar al Canadà hi va haver una anècdota que la va impactar i que la va convertir en canadenc, per sempre més. Un dissabte al matí es va vestir per anar a la sinagoga. Al gueto, un dissabte al matí no treballava ningú, i ella, en eixir al carrer, es va quedar sobtada que tothom treballava. Va passar per davant de la botiga on comprava cada dia i el botiguer, que evidentment estava treballant, li va dir: «bon sàbbat». No li va dir «bon dia» o «bon dissabte», li va dir «bon sàbbat». I allò per a aquella dona va significar entendre que podia ser canadenc sense renunciar a allò que era, perquè aquell senyor li estava acceptant la diferència també sense renunciar ell mateix a ser el que era.

Nosaltres necessitem ser un país de «bon sàbbat». Un país que siga capaç de dir: «escolteu, vosaltres jugueu a criquet? Doncs feu-ho, i sapiguen que farem el possible perquè sigueu campions». I alhora, en paral·lel, haurem de pactar unes regles de convivència que acceptem tots. I si podem hauríem d'intentar ser una majoria, autòctons i de fora, els qui acceptarem que aquest és un país que té una llengua com a llengua pròpia, com a llengua mare, que és l'únic país que la té i que, per tant, és una eina privilegiada com a instrument de convivència i de comunicació entre tots, perquè ens fa ser globals, ja que som diferents.

A partir de pactes com aquests haurem d'anar fent la nova nació. I, evidentment, també a partir d'explicar i entendre que hi ha una sèrie de coses que ací no es poden fer: l'ablació, per exemple, o el sotmetiment de la dona, o el treball infantil. Per bastir aquest diàleg ens cal l'àmbit de comunicació al qual em referia abans, però també més coses, sobretot un sistema d'ensenyament adequat.

En aquest moment històric l'escola ha de ser el gran fòrum on tot aquest procés es pose en marxa. Ha de ser el lloc que permeta als catalans de sempre entendre que els temps han canviat i que, per tant, hem de ser tan imaginatius i creatius com ho vam ser fa cent anys inventant-nos la sardana, la Mancomunitat o el Barça. I alhora

l'escola és el lloc que ha d'ensenyar als altres, als nous catalans, quin és el terreny de joc i quines són les coses que als vells catalans ens agraden i ens interessin.

Però tenim un gran problema, que és la degradació de l'ensenyament públic. La Constitució espanyola, una eina totalment inservible per a nosaltres en la situació actual, proclama l'existència de la doble via d'escolarització: la pública i la privada. De fet, el tema és més greu: la Constitució espanyola no diu enlloc que l'ensenyament és un servei públic. En aquest moment l'escola no és un servei públic: el telèfon sí, però l'escola no. És sorprenent, però és el que hi ha. En qualsevol cas, crec que el doble ensenyament (privat i públic) és una de les coses que hem de canviar. Amb la pressió d'haver de generar una nova identitat a partir de la població emigrada i la població pròpia i amb el problema de la introducció de les noves tecnologies i les desigualtats que això pot crear, crec que és necessari avançar cap a un servei d'educació únic, i públic, que garantisca un accés igual a l'educació per a tothom i que siga, evidentment, la prioritat en la inversió dels nostres governs. I qui diu escola diu educació, reglada i no reglada. Aquí hem d'invertir tots el diners que calga per aconseguir aquests objectius: generar una comunitat nova, evitar l'*apartheid* entre comunicats i no comunicats i establir una base de diàleg a partir de la qual generar un nou projecte de país.

Per finalitzar, tractaré dos temes més que han d'acabar de marcar un poc el mapa del que vull dir. Un és el tema dels Països Catalans. Amb aquest model de nació marcat pel consum, per la comunicació, per la creació d'una identitat nova, etc., hem de dir a on ens estem referint i fins a on hem d'arribar. I jo crec que, si durant molts anys els Països Catalans han sigut una aspiració o un anhel, ara són una necessitat, perquè si posem l'èmfasi en el fet que la construcció de la nació ve derivada d'activitats que també són econòmiques, és poc prudent conformar-se amb una nació de sis milions quan en tens una de dotze.

El tema és complex, sobretot a partir de la transició.

Ja ho he dit abans: jo sóc un català de València i admet la meua condició de minoritari, però crec que és evident que el problema de la unitat dels Països Catalans té el seu origen en el fet que el nacionalisme català mai ha estat de Països Catalans —que dit siga de passada, jo crec que és una demostració més que el nacionalisme català com a tal mai ha existit, és a dir, que continuem en l'etapa regionalista.

De manera continuada les expressions filosòfiques, teòriques i polítiques concretes del nacionalisme català sempre han oblidat el marc territorial dels Països Catalans, contràriament al que ha fet qualsevol altre nacionalisme europeu.

Ara, per exemple, tenim la sort de rebre per satèl·lit la televisió basca, i ells tenen la desgràcia, que és una sort per a nosaltres, que parlen més en castellà que en euske-

ra, i per tant els entenem. Doncs el dia de san Fermín, ETB obria el telenotícies en directe des de Pamplona, una comunitat autònoma des d'on no pot emetre legalment. I obria en directe parlant de la «nostra» gran festa, entrevistant l'alcalde de Pamplona amb tota normalitat i afirmant que els milions de visitants estrangers estaven encantats «amb la més bonica de les ciutats basques». Poden imaginar-se TV3 obrint des de València el dia de falles entrevistant Rita Barberà? Evidentment, a València hi hauria problemes, però el primer de tots és que això, des d'ací, resulta inimaginable.

En aquest sentit, molt sovint se'ns ha demanat als valencians i als mallorquins que fem prova de catalanitat quan els catalans d'ací dalt no la fan. Nosaltres hem d'estar dient sempre el que som, mentre que els d'aquí dalt mai han de fer res perquè allò siga realitat. Fins ara s'ha viscut així, però a partir d'ara ja no podem: si es vol construir una nació europea potent a partir d'aquestes bases comunicacionals de mercat, etc., ha de ser a partir dels Països Catalans, i després ja discutirem si la nació convivencial, territorial, catalana inclou o no el País Valencià, les Illes, la Catalunya Nord, Andorra, o si inclou Tarragona, que potser tampoc la hi inclou. Em sembla que hi haurà una àrea en la qual la potència de la quantitat de gent que se sent catalana serà suficient per imposar que la nació convivencial siga la catalana, però hem d'aconseguir que a la resta del país els altres tinguem dret a ser tractats com a catalans individualment, per bé que la nació convivencial siga l'espanyola, o la francesa...

Jo sóc d'un poble de deu mil habitants que es diu Bétera. D'aquests deu mil habitants uns cinc-cents o uns sis-cents es consideren catalans; la resta no. Evidentment, allà no imposarem que la nació convivencial siga la catalana, però segurament sí que podrem aconseguir que la nostra nació virtual siga la catalana i que se'ns respecte això i que els nostres fills puguin anar a una escola catalana i que arriben els llibres o que puguin veure la tele, etc.

Hem de jugar amb molta flexibilitat perquè la nació dels catalans i de les catalanes existirà allà on hi haja un català o una catalana que vulga ser nacional, siga a Nova York o siga a Benetússer. I a partir d'això, a més a més, intentarem que hi haja una part de la nació cívica que també siga catalana. Aquest territori serà el rovell de l'ou, el punt central on s'expressarà la catalanitat i on tothom, tota la resta de comunitats, acceptarà que ells són part de la nació convivencial catalana. A més, aquesta part haurà de fer de motor de la resta de nacions, dels qui viurem escampats en territoris on la nació convivencial siga una altra.

En aquest paper de catalitzador que hauria de fer el Principat respecte a la resta del país estem pitjor que mai: Lluís Llach i Maria del Mar Bonet baixaven a cantar a València cada dos per tres, a Els Pets els costa una barbaritat...

Vull remarcar un fet: quan algú renuncia al marc territorial renuncia també al marc mental. Quan algú renuncia al fet que la nació sigui completa admet que la nació és subsidiària i que al final acaba sent una part d'una altra cosa.

Un últim tema: la nació ha de ser còmoda. I aquesta és la gran arma que tenim. Durant la transició ser català era més còmode al Principat que ser espanyol i, per tant, la gent s'integrava sense problema. El nacionalisme, la nació, és un sentiment tremendament poderós. Recorde que vaig treballar a Pequín quan hi va haver la revolta de Tiananmen, i quan em van expulsar vaig anar a parar a Hong Kong, en el moment que es debatia la unió amb la Xina. Jo estava tremendament encuriosit per entendre per què aquesta gent volia ser xinesa, tenint en compte com els xinesos tractaven els seus propis súbdits, i ho vaig descobrir a la primera: volien ser xinesos perquè son xinesos, i la força de la nació tibava tant que fins i tot veient aquella massacre volien apuntar-s'hi.

Bé, sempre ens quedarà el recurs de ser xinesos, sempre ens quedarà el recurs de dir que som catalans i punt. Però si a més fem una nació còmoda, millor. Si fem la nació del «bon sàbat», se'ns hi apuntaran amb molta més facilitat. Si fem una nació eficaç, equilibrada, amb uns nivells ecològics correctes, amb una bona Administració, amb una bona escola, una nació que no va perseguint la gent per les cantonades, que no té expresidents del Parlament que es dediquen a provocar una part de la població, etc., una nació en la qual algú que arriba amb una maleta diu «a mi em convé quedar-me aquí», aleshores haurem guanyat; i si no ho aconseguim, tindrem un problema molt més seriós encara per afegir.

Dilluns passat vaig estar en el judici contra el rector Arola a Tarragona. (Em deixaran dir de passada que em sembla increïble que encara puguem passar coses d'aquestes avui.) Era amb en Josep-Maria Terricabras i vàrem riure molt veient una situació que podria ser còmica. El jutjat estava tot ple i, de sobte, un senyor es va plantar allà enmig amb un foli i va dir, cridant, «dejen paso al funcionario». No va dir «déjenme paso», va dir «dejen paso al funcionario». És la caricatura perfecta del que hem d'evitar. No podem permetre'ns una societat on una persona es crega que és algú només perquè és un funcionari.

Llengua i ciència: reflexions i metàfores

David Jou

Catedràtic de Física de la Matèria Condensada de la Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Em plau començar aquesta intervenció sobre llengua i ciència tot citant dos poetes. En el pròleg a la segona edició del diccionari Fabra, Riba esmentava la vocació de disposar d'una llengua «indefinidament adaptable i disponible». En l'*Assaig de càntic en el temple*, Espriu escrivia uns versos ben coneguts: «Hem viscut per salvar-vos els mots / per retornar-vos el nom de cada cosa / perquè seguíssiu el recte camí / d'accés al ple domini de la terra». Incorporar amb precisió i rigor a una llengua, sigui la que sigui, els noms científics i fer-ne, amb l'ús, una part viva, contribueix que la llengua sigui més adaptable i disponible i a seguir el recte camí d'accés al ple domini de la terra o, com a mínim, a una relació més plena amb la naturalesa, amb els debats conceptuals i amb les tendències tecnològiques i econòmiques més vives de l'actualitat. Per això val la pena encoratjar aquest ús.

Alhora, però, és probable que aquesta llengua –sigui la que sigui, tret de l'anglès– resulti poc útil per a la difusió internacional, en la qual la ciència ha establert una llengua franca, l'anglès, des de mitjan segle XX, en un grau que analitzarem amb detall. Santiago Ramón y Cajal, al retorn del seu viatge de Barcelona, al Congrés Internacional de Medicina de Berlín de 1890, constata el seu astorament sobre la poca utilitat del castellà per a la comunicació internacional en el terreny científic, en contrast amb l'alemany, el francès o l'anglès, reflexió que no ha perdut vigència i que ens recorda que en els valors de les llengües cal comptar no tan sols el nombre de parlants, sinó altres paràmetres com el nivell cultural mitjà, la densitat de mitjans de comunicació, la creativitat de les diverses elits, intel·lectuals i socials, la imaginació popular i el grau de respecte a les pròpies tradicions i mites literaris.

1. Reflexions

Com que no sóc un teòric de les llengües, els meus comentaris es basaran en part en experiències personals, prou generals o significatives per moure a una certa reflexió, i en part en algunes dades estadístiques. No em referiré a qüestions terminològiques, que són l'objecte de la conferència següent, sinó a l'ús de la llengua científica en diversos àmbits. Hi podria haver excel·lents diccionaris terminològics, realitzats per uns pocs estudiosos, però donar-se el cas que la llengua no fos emprada en l'àmbit científic, en el qual cas les virtualitats culturals no serien assolides.

1.1. *L'aprenentatge*

Recordaré, en primer lloc, que el català estava prohibit a l'ensenyament des de 1939 fins a 1975. Si bé molts dels meus professors empraven amb naturalitat el català en les converses, el fet de no haver utilitzat el català en assignatures científiques, ni de disposar de cap llibre que ho fes, dificultava la nostra expressió quan preteníem parlar d'aquests temes. També a la facultat, l'any 1970, totes les classes es feien en castellà, tot i que, a partir de segon curs, molts dels llibres recomanats eren en anglès. Per a una generació com la meva, que a batxillerat havia estudiat francès com a llengua estrangera, adquirir un cert nivell en anglès resultà una urgència de la qual no havíem estat conscients en entrar a la universitat.

Pel que fa a l'ús del català, recordo amb una emoció especial un seminari sobre mecànica quàntica, a càrrec d'Heribert Barrera, que alguns estudiants, entre els quals Salvador Alegret, van organitzar a Bellaterra per promoure l'ús del català en la ciència. Em va produir una emoció estranya sentir parlar amb naturalitat i fluïdesa de temes avançats, com si l'idioma se m'eixamplés en un doble horitzó: en la capacitat d'actuació intel·lectual, pel fet de la temàtica inèdita per a mi, i en la temporalitat, com si estigués més adaptat al present i al futur.

Vaig sentir, llavors per primer cop, que poder parlar de ciència avançada contribuïa al prestigi de la llengua, fins i tot als ulls de qui no necessitava cap argument per trobar en la seva llengua un gran prestigi intel·lectual literari. Aquest prestigi té un interès especial portes enfora. En moltes ocasions, quan assisteixo a congressos de la meva especialitat, m'han preguntat com es pronuncia el meu cognom. És una ocasió excel·lent per parlar de l'existència del català, no sempre coneguda i que molts prenen, en principi, per un dialecte. He observat que dir que tenim més de mil anys de

literatura impressiona força menys els meus interlocutors que no pas dir que a la facultat dono les classes en català, sobre termodinàmica, mecànica estadística, biofísica, mecànica quàntica, sistemes dinàmics i tants altres temes. Per a molts interlocutors, després d'un moment d'incredulitat i de sorpresa, aquest argument resulta definitiu per acceptar que el català és una llengua i no un dialecte. És ben coneguda l'anècdota del president espanyol Adolfo Suárez, que, en unes declaracions, va considerar absurda la possibilitat d'ensenyar en català «química nuclear»: si hagués tingut clar des del principi —ell i els intel·lectuals espanyols— que el català té aquesta possibilitat en grau tan alt com la pugui tenir el castellà, potser la seva visió de la nostra llengua hauria estat més respectuosa.

1.2. *La docència*

Tot professor, sigui de la matèria que sigui, és també un professor de llengua, i cal que ho tingui present per tal d'elevant tant com sigui possible el nivell de qualitat dels recursos expressius dels seus estudiants, evitant el deixament excessivament col·loquial però sense caure en una artificiositat grotesca. L'expressió és important també en carreres científiques, ja que la claredat en l'expressió ajuda a afinar l'argumentació. Dissortadament, la separació excessiva entre ciències i humanitats fa que aquests aspectes no siguin gaire tinguts en compte pels professors ni pels estudiants, i que molt sovint aquests centrin la seva atenció en un seguit d'equacions sense cap mena d'explicació. Vaig començar la docència universitària l'any 1977 i vaig fer des del principi les classes en català. Això demanava, però, fer un cert esforç d'explicació d'alguns termes, ja que la majoria de termes catalans —sinus i cosinus, atmosfera, osmosi, moviment harmònic, etc.— provocaven la sorpresa o la hilaritat dels estudiants, acostumats a les denominacions en castellà.

Hi ha una gran escassetat de textos universitaris en ciències escrits en català. Iniciatives com la col·lecció «Escriptorium (Comissió Assessora de Cultura Científica)» optaren per la traducció d'alguns dels textos de primer cicle més utilitzats internacionalment, com el de Tipler, de física; el d'Apostol, d'anàlisi matemàtica; el d'Ingraham, de microbiologia, i els drets dels quals estiguessin en poder d'editorials catalanes, que no posaren inconvenients a oferir també la traducció en català. Alguns dels problemes que es presenten són el cost elevat de producció, les poques compres de llibres per part dels estudiants i, sobretot, el ritme de producció de noves edicions, que fan obsoletes les anteriors. Les editorials universitàries han fet una bona tasca de

producció pròpia de llibres, que ara trobem en el catàleg NEU (Novetats Editorials Universitàries), de l'Institut Lluís Vives.

La docència a tercer cicle es fa gairebé sempre amb textos en anglès, de nivell elevat, la traducció dels quals seria completament antieconòmica. Ara bé, en algunes ocasions cal preparar un curs nou, en un àmbit en què els llibres existents tenen un nivell massa elevat per servir d'introducció, o bé hi ha temes amb materials recents encara no publicats en forma de llibre i que cal recollir d'articles acabats d'aparèixer. Això pot esdevenir un estímul a escriure un llibre sobre aquell tema. En el meu cas, per exemple, vaig escriure una *Introducció a la termodinàmica de processos biològics*, que publicà l'IEC i que es vengué força bé, ja que constituïa una introducció a aquest tema assequible per als biòlegs. Posteriorment, en vam fer una versió en castellà, ampliada, amb el doctor Josep Enric Llebot, publicada per Labor. L'interès i la bona professionalitat dels qui s'ocuparen d'aquella edició i que dugueren el llibre a la fira de Francfort feren que el llibre es publicqués també en anglès i en francès.

1.3. *Divulgació científica*

La divulgació científica és un altre camp on la llengua pròpia pot exercir un paper important. En català, tenim proporcionalment un nombre no negligible d'autors de llibres de divulgació: si ens limitem als darrers trenta anys, podríem pensar en l'extensa obra de mossèn Francesc Nicolau, Antoni Lloret, Alfred Giner-Sorolla, que van escriure sobre física i biologia a principis dels anys setanta, o en promocions més recents, Xavier Duran, Adolf Tobeña, Joandomènec Ros, Santiago Riera i Tuèbols, autors sobre la natura (editorial Pòrtic). Tot i això, la majoria de llibres de divulgació són traduccions en castellà d'obres escrites en anglès o, en algunes ocasions, en francès. Cal recordar que Barcelona és la seu de col·leccions interessants, com «Metatemas» (Tusquets), o editorials que dediquen una certa atenció a aspectes més assagístics, com Kairós o Crítica, o revistes, com les traduccions al castellà de *Scientific American* (*Investigación y Ciencia*) i *La Recherche* (*Mundo Científico*).

Ahora, cal esmentar algunes iniciatives editorials molt importants, sobretot en el camp de les ciències de la naturalesa, com ara la *Història natural dels Països Catalans* i la col·lecció *Biosfera*, publicades per Enciclopèdia Catalana. La primera col·lecció suposà una sistematització i una visió panoràmica molt important i estimulà noves recerques, mentre que la segona, estimuladora també de recerca original, ha adoptat una visió de gran actualitat que ha fet que es tradueixi a diverses llengües.

1.4. Recerca

He deixat la recerca per a la meitat de la conferència, per tal que quedés clar que hi ha molts àmbits en què la utilització del lèxic i els conceptes científics en la llengua pròpia tenen perfectament sentit. Habitualment, però, en pensar en llengua i ciència, hom acostuma a pensar en la necessitat imperiosa de l'anglès.

La realitat és més complexa. Hi ha camps de recerca relativament abstractes o no locals, com les matemàtiques, la física, la química, poc vinculats als detalls locals. En canvi, altres branques de la ciència han de posar més atenció a detalls immediats, com la botànica o la geologia. En el primer camp, la immensa majoria dels articles són en anglès, mentre que en el segon hi ha moltes més possibilitats.

El pes de l'anglès es comença a produir després de la Segona Guerra Mundial, amb l'auge dels Estats Units i la destrucció d'Europa. Per als qui ens sentim interessats, entre altres temes, pels orígens de la mecànica quàntica, entre 1900 i 1930, resulta evident el pes de l'alemany (Planck, Einstein, Heisenberg, Schrödinger, Max Born, Pauli...) per sobre de l'anglès (Dirac), el francès (de Broglie), l'italià (Fermi) o el rus (Landau, Fock) i el pes nul del castellà. Malgrat aquesta polifonia, la ciència avançava, i fins i tot d'una manera rapidíssima. Actualment, se'ns vol fer creure que la condició de progrés és l'ús d'una sola llengua franca, que té avantatges evidents, però fins i tot amb la presència d'unes quantes llengües el progrés era possible. De fet, per als especialistes, és suficient conèixer un nombre relativament reduït de paraules per tal d'entendre i interpretar correctament la majoria dels articles d'aquella especialitat. Després de la guerra mundial, la ciència es produí, sobretot, en anglès i en rus, amb molt poca comunicació entre les bibliografies respectives. Posteriorment, la caiguda del bloc comunista i l'auge mundial de la informàtica han consolidat més encara l'ús de l'anglès com a llengua franca de ciència, d'economia i de molts altres aspectes. En algunes ocasions, es cau en usos grotescos d'argot informàtic, com *plotar* o *printar* per 'representar' i 'imprimir'.

La recerca en el camp de les ciències de la naturalesa presenta moltes més vinculacions amb la llengua del país corresponent, encara que localitat no implica falta d'universalitat, com passa en botànica, zoologia, paleontologia, zoologia. Hi ha, però, la tendència a citar només treballs en anglès. Salvador Reguant i Jordi Casadellà, que han estudiat la bibliografia geològica (*Nature*, 361, 14 gener de 1993), han comprovat que no predomina pas l'anglès, sinó que el francès, l'alemany i les llengües nòrdiques segueixen tenint un pes molt rellevant. Els autors en anglès, però, només citen referències en anglès, mentre que els altres autors citen referències en diverses llengües.

Eugene Garfield, el fundador de l'Institute of Scientific Information, publicava articles a la revista *Current Contents* sobre temes estadístics, sobre la producció científica, amb interpretacions força interessants. Aquest institut elabora unes bases de dades de citacions: Science Citation Index, Social Sciences Citation Index i Arts and Humanities Citation Index. El 1990 dedicà un dels seus articles de *Current Contents* a l'estudi de l'ús de les llengües en la bibliografia científica. L'esmentat estudi es dugué a terme a partir dels nou-cents mil articles recollits a les bases de dades, publicats en unes sis mil cent revistes el 1984, i dels tres milions de citacions rebudes per aquells articles entre 1984 i 1988. L'estudi es concentrava en tres qüestions: quants articles es publiquen en cada llengua?, quantes citacions reben els articles publicats en cada llengua?, quantes citacions reben els articles publicats en cada país? La taula adjunta recull les dades essencials del seu article.

TAULA
(Garfield, 1990)

Llengües	Articles publicats	Citacions rebudes (en %)
Anglès	84,7	97,4
Alemanya	4,9	1,0
Francès	3,9	0,6
Rus	3,4	0,9
Castellà	0,8	—
Japonès	0,6	0,1
Italià	0,6	—

Per sota de 0,5 % d'articles i amb un tant per cent de citacions inferior a 0,1 % hi havia el txec (0,2 % d'articles), l'holandès, el portuguès, el suec, el polonès, l'hongarès, el xinès i l'ucraïnès (amb un 0,1 % cadascun) i setze altres llengües no especificades amb un total del 0,2 d'articles publicats.

Per països, els cinc primers en nombre de publicacions eren els EUA (42 %), el Regne Unit (9,3 %), Alemanya Federal (5,7 %), l'URSS (5,6 %) i el Japó (5,5 %). Per impacte de citacions, els cinc primers eren Suïssa (5,9 %), Suècia (5,8 %), Holanda (5,13 %), el Regne Unit (4,14 %) i els EUA (3,8 %). Pel que fa a països, el tant per cent d'autocitacions (citacions rebudes procedents d'articles del mateix país) eren els EUA (63 %), el Regne Unit (38 %), Alemanya (39 %), el Japó (47 %) i l'URSS (67 %).

Cal tenir en compte que aquestes dades estan força lluny de la realitat. Per exemple, en general descarten *a priori* moltes revistes pel fet de no tenir resums dels articles

en anglès, cosa que ja exclou d'entrada nombroses revistes en moltes llengües, en especial en els camps de les humanitats i de les ciències socials. D'altra banda, convé tenir presents els possibles efectes perversos de fer massa cas dels índexs de citació. La manca de citacions a articles en llengües diferents de l'anglès i el pes creixent del nombre de citacions porta a creure que les millors revistes siguin sempre en anglès, cosa en part discutible —especialment en el cas de les humanitats, en què és simplement fals.

2. Metàfores

Fins aquí m'he centrat en reflexions sobre l'ús de la llengua científica. Un altre aspecte que només apuntaré, però que podria ser tot un tema de seminari, és l'aplicació de tècniques i conceptes de la ciència a l'estudi de les llengües. Els avenços en utilitatges físics i en ordinadors han permès millorar la fonètica amb aparells acústics, la localització de la parla en el cervell i la traducció automàtica per ordinador.

Hi ha també l'ecologia, que ens invita a considerar les llengües com a espècies vives i a fer analogies entre el món de la natura i el de la cultura, amb interferències de la política. La biodiversitat respecte de la natura és relativament acceptada, però els seus mateixos defensors troben més molest el manteniment de diversitat en la cultura.

Els estudis sobre l'estructuració i la diferenciació dels sistemes allunyats de l'equilibri, com a resultat d'una competició entre factors homogeneïtzadors (com ara la difusió o la pressió) i factors estructuradors (gravitació en les galàxies, autocatàlisi en les cèl·lules biològiques i en morfogènesi), obren també perspectives interessants per a la consideració teòrica i la reflexió sobre organització lluny de l'equilibri *versus* globalització.

3. Conclusions: què podem fer?

He intentat oferir una visió concreta, des de l'àmbit català —una llengua mitjana en nombre de parlants i relativament elevada en el nivell cultural mitjà dels seus usuaris— del paper de la llengua en la ciència, en el context de la societat de la informació i la mundialització. Hom podria pensar, a primera vista, que les possibilitats d'una llengua com el català en la ciència són inexistents. He intentat fer palès que no és així.

Les llengües formen part de la cultura, i una comunitat científica s'expressa, discuteix i pensa en la seva llengua. Una altra cosa és que publiqui la major part de la seva recerca en anglès, per tal de donar-li més difusió, però fins i tot es pot fer i publicar recerca de gran qualitat en la llengua pròpia quan es refereix al territori concret, i idees molt innovadores poden ser pensades i expressades per primera vegada en un ampli estol de llengües abans de ser publicades en anglès. D'altra banda, el conreu del llenguatge científic és important en la docència, en la divulgació i en l'assaig, de manera que cal mantenir-ne ben viu l'ús.

En aquesta darrera secció, exposaré algunes de les línies que caldria seguir per assolir alhora un conreu viu de la ciència en la llengua pròpia i una visibilitat internacional apreciable. Per a l'ús de la llengua pròpia, cal disposar de dues coses: els mots amb què fer-ho i les ocasions d'utilitzar-los. El primer demana tenir bons instruments lexicogràfics; el segon demana publicacions i trobades. La visibilitat internacional exigeix un ús considerable de l'anglès i la publicació en revistes de difusió internacional. Totes dues coses reclamen un suport decidit a la recerca i un ambient cultural en què la ciència tingui prestigi, en lloc de ser sepultada sota una dedicació exagerada dels mitjans a l'esport de masses o a l'elogi de l'enriquiment ràpid.

3.1. *Instruments lexicogràfics*

Recordo la sorpresa que em causaren els articles de Lluís Marquet sobre lèxic científic a *Serra d'Or*. La seva comparació detallada de les denominacions en altres llengües (francès, anglès, castellà, italià, alemany) i les seves argumentacions diverses —etimològiques, d'ús social— em resultaren molt interessants. Posteriorment, he conegut els treballs de Carles Riera, estudiós del lèxic científic català, tant el dels seus manuals amb exercicis proposats com la seva publicació de la correspondència entre Pompeu Fabra i el botànic Manuel de Garganta, que m'ha permès apreciar l'atenció i el rigor que posà Fabra a la part botànica del *Diccionari*. També em resulten molt útils els fulls lexicogràfics que reparteix entre la Societat Catalana de Biologia, tan actuals i ben raonats. Cal destacar els diccionaris de geologia d'Oriol Riba, de medicina d'Oriol Casassas, de l'utilitatge químic de Salvador Alegret, de la luminotècnica i de l'electrònica de Lluís Marquet. Oriol Casassas publica una col·lecció de textos sobre lèxic mèdic molt amens, que resulten engrescadors. En química, la taula periòdica en català, publicada per la Societat Catalana de Química, i les normes de la IUPAC en química (traduïdes per Enric Casassas). Des de fa anys, el TERMCAT realitza una

esplèndida tasca d'actualització de la nostra llengua en molts aspectes, entre els quals els tècnics i científics, una tasca que també du a terme la Secció Filològica i de Ciències de l'IEC.

3.2. *Publicacions i trobades*

He seguit les convocatòries dels successius Congressos de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana o les reunions de Física de la Mediterrània, a Menorca.

Tot això ens indica clarament que val la pena fer l'esforç de conservar la llengua, i de conrear la ciència, i de tractar d'inserir aquesta activitat en el context cultural humanístic, amb l'assaig directament o amb la literatura. Pensem els casos de la ciència ficció, estudiats per Munné-Jordà, o els premis atorgats per la Universitat Politècnica o per la Fundació Catalana per a la Recerca, de la novel·la (Rosa Fabregat fou una de les primeres autores del món a escriure sobre embrions humans congelats), de la poesia (Àngel Terron, Assumpció Forcada, Rosa Fabregat o David Jou). És necessari expressar el caliu humà de la recerca científica per suscitar vocacions. Amb aquest objectiu la Fundació Catalana per a la Recerca ha publicat biografies de científics catalans.

No és la primera vegada a la història que una llengua sembla monopolitzar l'expressió científica. Durant més de mil anys, la majoria de les publicacions eren en llatí. La física moderna, però, neix amb Galileu i amb Descartes, que deixen el llatí per passar al toscà i al francès en els seus textos.

3.3. *L'ús de l'anglès*

La visibilitat internacional demana l'ús de l'anglès en una sèrie d'iniciatives, i la possibilitat política de poder-les dur a terme. La primera d'aquestes iniciatives, naturalment, és la publicació d'articles de recerca en revistes de difusió internacional, una de les activitats normals de la ciència. Si en les adreces dels autors figurés no tan *Spain* i més *Catalonia*, augmentaria considerablement aquesta visibilitat col·lectiva del país, sense que això perjudiqués en el més mínim l'assoliment del prestigi més immediat dels centres concrets de recerca i de les ciutats. La segona acció és la mobilitat dels investigadors, tant en viatges a l'exterior com en la formació de xarxes europees, en la invitació i l'acolliment de visitants investigadors, i en l'organització de congressos.

Cal dir que Barcelona i el seu entorn constitueix un centre actiu i apreciat internacionalment en aquest aspecte.

3.4. *Altres possibilitats*

A més d'aquestes possibilitats òbvies i obligades n'hi ha d'altres de més puntuals, ja en curs o que caldria encetar. En primer lloc, pesariem molt més a les bases de dades internacionals si les revistes d'humanitats i de ciències socials publicades aquí tinguessin un resum en anglès de cada article i de l'índex de cada número de la revista, i complissin les condicions de regularitat i puntualitat en la publicació, d'internacionalitat del comitè editorial i de rigor en la selecció de treballs acceptats per publicació —a més de dedicar una despesa econòmica que suposa la inclusió i permanència en aquestes bases de dades. Els riscos que comportaria aquesta pràctica serien l'avaluació de la tasca investigadora només en anglès o, fins i tot, el menyspreu de les d'aquí (Agencia Nacional de Evaluación y Prospectiva, Consell de Ciència i Tecnologia...).

En segon lloc, podríem incrementar l'edició en anglès des d'aquí. Barcelona podria aspirar a ser una capital europea de l'edició, no tan sols en català i en castellà sinó també amb una presència apreciable en la publicació en altres llengües; en particular, les editorials universitàries de l'àmbit català podrien fer conjuntament algunes col·leccions en anglès, amb distribució internacional.

En tercer lloc, caldria estimular una ambició internacional en l'assaig: més afany de les editorials per trobar editors de traduccions de les seves obres, o enfortir activitats com ara la literatura comparada, en què hom aspirés a estudiar o antologar des d'una visió molt general, incloent, naturalment, la presència d'aportacions catalanes. Algunes iniciatives són la revista *Contributions to Science* de l'IEC, o el Premi Ferran Sunyer i Balaguer de textos matemàtics, que tenen un abast internacional i que són publicats en anglès per una editorial alemanya.

Referències

- GARFIELD, E. «How ISI selects journals for coverage: quantitative and qualitative considerations». *Current Contents*, vol. 22 (28 maig 1990).
- «French citation analyses indicates trends are more than just a slip of the tongue». *Current Contents*, vol. 23 (6 juny 1988).
- «The languages of science revisited: English (only) spoken here?». *Current Contents*, vol. 31 (30 juliol 1990).
- REGUANT, S. «What lingua franca?». *Nature*, vol. 361 (14 gener 1993), p. 107.
- REGUANT, S.; CASADELLÀ, J. «English as lingua franca in geological scientific publications: a bibliometric analysis». *Scientometrics*, 29 (1994), p. 335-351.

La terminologia en el procés de les llengües

Ester Franquesa i Bonet

Directora del TERMCAT

Internet, de seguida, s'escampa [...]. Cap administració central no la dirigeix [...], ningú no la posseeix ni la controla i cap força no pot aturar el seu desenvolupament. Ens obre les portes als nous espais de la comunicació i fa pensar en la força de la coevolució i en una veritable comunitat planetària.

S. Serrano

Com sabem, durant el segle XIX, els lingüistes parlaven de les llengües com si fossin éssers vius, com si tinguessin un cicle vital: naixien, tenien un període de formació, de maduresa, es deterioraven i morien. Al segle XX, es va superar aquesta creença. És cert que hi ha llengües que, després d'un període de decadència, desapareixen, però una llengua no és una substància autònoma i per això la metàfora del cicle vital de les llengües només és vàlida com a metàfora. La llengua no mor, és la comunitat que l'abandona quan per raons socials o polítiques en prefereix una altra. Això passa quan els parlants deixen d'usar-la progressivament i van reduint-ne l'ús a funcions cada vegada més limitades. En definitiva, l'abandonen quan ja no els serveix.

Però, *per a què serveix una llengua?* En tenim prou ara amb el que diuen tots els manuals de lingüística d'una manera o una altra: que serveix per a la comunicació i per a la transmissió d'informació. Amb la llengua modulem el nostre pensament i l'expresssem, fem actes socials i culturals com el d'avui, exposem les nostres opinions i els nostres sentiments i realitzem operacions intel·lectuals. En aquest sentit, una llengua és el suport del pensament, l'eina amb què ordenem el nostre món, organitzem

el saber, el construïm i, en certa manera, també el controlem. En qualsevol cas, la llengua que no mor, que no reula, progressa. Progressar vol dir anar endavant, avançar d'un grau a un altre de superior.

I com progressa una llengua en aquest món nostre que, amb paraules del famós director del MediaLab de l'Institut de Tecnologia de Massachusetts, Nicholas Negroponte, s'ha tornat digital?

Una llengua progressa si és vehicle de cultura i acompanya el progrés científic i tecnològic, i certament, en aquest món global en què vivim avui, una llengua funciona amb plena normalitat si entra amb les noves tecnologies que són presents en tots els dominis de l'activitat humana: el lleure, el món laboral i comercial, l'ensenyament, els mitjans de comunicació, l'administració...

Pensem que els microordinadors es van inventar l'any 1975 i que el primer productor que va tenir èxit comercial, l'APPLE II, es va presentar l'abril de 1977 alhora que Microsoft va començar a produir sistemes operatius per a microordinadors. No fa pas gaire, doncs, que les noves tecnologies ens han obert les portes a nous espais de comunicació i ens han immergit en una comunitat global sense fronteres lingüístiques ni culturals. Com molts de nosaltres hem pogut comprovar, els ordinadors han entrat de ple al nostre entorn quotidià i en poc temps han canviat molts aspectes de la nostra vida i ens han abocat en aquesta societat de la informació, que es caracteritza perquè usa la informació com un recurs estratègic i econòmic i, sobretot també, perquè aquest ús s'ha estès molt entre el gran públic.

Una indústria de gran abast: els continguts i la seva difusió

Forçosament, hem de coincidir amb Manuel Castells quan diu que la informació és l'ingredient clau de la nostra organització social i que els fluxos de missatges i imatges d'unes xarxes a unes altres constitueixen la fibra bàsica de la nostra estructura social. Altres ponents han tractat amb profunditat el fet que la informació ha passat a un primer pla en tots els sectors d'activitat, públics i privats, com a recurs estratègic que permet augmentar la productivitat i la competitivitat. El desenvolupament ràpid que han tingut les tecnologies aquests darrers anys ha incrementat la capacitat de tractament de la informació i ha donat lloc als *consumidors d'informació*, que ha generat una indústria d'ampli abast per obtenir els sistemes, els productes i els serveis que necessiten, especialment en l'àmbit d'Internet.

Les persones consumim informació per seleccionar el producte desitjat entre el

ventall dels productes que tenim a l'abast, per conèixer els drets als serveis públics, per accedir a l'educació, a la cultura i al lleure.

El sector de continguts constituït per les empreses públiques i privades que produeixen béns de propietat intel·lectual a partir de la informació que procedeix d'escriptors, periodistes, fotògrafs, científics, etc. per poder-los distribuir als consumidors és en expansió contínua. Encabim també en aquest sector de continguts, a més de la pura *creació d'informació*, la *compilació d'informació*.

Tenim a la nostra disposició publicacions periòdiques i diaris, bases de dades, serveis d'informació turística, legislativa, estadística, comercial, científica i cultural, serveis de venda, etc.

En aquesta indústria de la informació, pren una importància creixent l'àmbit que concerneix la *difusió de continguts*: llibreries, biblioteques, serveis oferts a través de les xarxes. I creixen també a l'entorn d'Internet les empreses consultores i de serveis que dissenyen, construeixen i mantenen llocs web, portals, empreses de comerç electrònic, empreses de programari, etc., algunes de les quals són realment proveïdores de continguts i d'altres són intermediàries.

Ara la informació pot esdevenir, ho sabem, universalment accessible d'una punta a l'altra del planeta, es processa a una velocitat creixent, amb una potència que va en augment i a un cost decreixent. Així és que les noves tecnologies ofereixen unes potencialitats més grans per a la divulgació d'informació digital. Aquesta infraestructura de la informació en què s'ha convertit Internet, una mena d'espina dorsal tecnològica del nou tipus d'empreses i organitzacions globals, ofereix nous serveis i noves modalitats de serveis en xarxa que fins avui o no s'oferien o s'oferien únicament per mitjà de sistemes més convencionals.

La llengua, un vector clau de tota informació

Centrem-nos ara en la situació particular que assumeix la llengua en aquesta indústria de continguts perquè la transmissió de coneixements, com la transferència de missatges, no es produeix sense la mediació de la llengua.

A Europa hi ha unes seixanta llengües distribuïdes en uns trenta-sis estats. La realitat és, doncs, que més de quaranta milions de ciutadans europeus parlen diàriament una llengua diferent de les onze llengües que són oficials a la Unió Europea. Per la seva demografia, el català és la setena llengua de la Unió, amb un nombre de parlants superior al del suec, el búlgar, el croat, el finès, el danès o el noruec, i es pot

equiparar al del grec, el txec o el portuguès. Aproximadament un 2 % parla català, un percentatge igual al nombre de ciutadans que parlen danès i superior a l'1 % que ho fa en finès. L'existència a Europa de diverses llengües dificulta en cert grau l'accés a la informació.

Les tecnologies de la informació són una oportunitat o un perill per al català?

Els ciutadans necessiten serveis sanitaris, jurídics, comercials, educatius, etc. i no cal dir que en general preferim rebre els serveis en la pròpia llengua. En la mesura que les comunicacions amb el ciutadà es fan cada cop més per mitjà d'Internet, l'ús del multilingüisme en aquest entorn esdevé una necessitat econòmica, política i cultural. És cert que l'anglès funciona com a llengua d'intercanvi, negociació i comunicació científica. Però a mesura que augmenta la població connectada, també augmentarà la demanda de continguts en llengua pròpia perquè no és fàcil comunicar-se a través de les xarxes en una altra llengua. La relació entre l'anglès i la llengua local per expressar serveis informatius, comercials o de coneixement en línia dificulta la transmissió de continguts en el context global. Previsiblement, doncs, a mesura que les relacions socials a la xarxa es facin més complexes, les llengües maternes aniran emergint com el territori natural de la interacció virtual. Deixar-ho tot en mans de l'anglès és ignorar que, en aquests moments, el predomini d'aquest idioma s'està convertint en una barrera cada cop més important per funcionar a Internet.

Les estadístiques mostren que hi ha beneficis per a les empreses que disposen de pàgines multilingües a Internet (Forrester Research, 1998):

- hi ha tres vegades més possibilitats que un client compri en una pàgina d'Internet si els continguts són en la seva llengua,
- els usuaris d'Internet s'estan el doble de temps en llocs web escrits en la seva llengua,
- l'any 2002 la meitat dels usuaris d'Internet de tot el món no sabrà anglès.

Com diu Luis Ángel Hermana, el pes de les audiències locals és determinant i imposa diferències. Hi ha productes que no serveixen de la mateixa manera per a tothom. No és el mateix una plana de vins a Espanya que a Alemanya, Dinamarca o Grècia. O d'antiguitats i fins i tot d'esports. Per poder fer locals els continguts en un espai multilingüístic, caldria prendre algunes mesures. Destaquem-ne ara dues:

- definir la dimensió cultural dels productes i traduir a altres llengües només el que fos necessari;
- incloure la traducció automàtica com a part del procés d'edició per publicar en diferents idiomes simultàniament.

Ser digital és la llicència per créixer

Aquestes paraules que Negroponte aplicava a la televisió són aplicables també a les llengües. Ser digital és la llicència perquè una llengua creixi. Com hem dit, la tecnologia crea unes condicions noves i suposa unes oportunitats fins ara inèdites, que certament cal aprofitar. El progrés de les llengües ara està directament condicionat a l'adaptació en aquesta societat digital perquè les llengües que en quedaran al marge no seran aptes de cap de les maneres per a totes les situacions de comunicació. Cal que ho reitem: l'adaptació en aquest context pot determinar-ne el futur. Diuen que la tecnologia no és bona ni és dolenta ni tampoc és neutral, de manera que pot contribuir en gran manera a fer efectiu l'ús de les llengües d'àmbit reduït en el seu territori i a fer que esdevinguin veritables ponts lingüístics amb les llengües de comunicació internacional.

El conegut filòsof francès Pierre Lévy, que ha estudiat amb profunditat la relació existent entre la cultura i les noves tecnologies, sosté que «com més universal és la societat, menys totalitzadora és també». Si ho apliquem al camp que ens ocupa avui, podem dir, certament, que a escala universal, totes les llengües, llevat d'una, són minoritàries i que totes es veuen igualment amenaçades. Un dels problemes que es planteja al voltant d'Internet és pensar que serà un factor més per fer créixer l'anglès. En realitat, sovint a Internet, com fem en altres entorns de la vida social, renunciem a usar llengües menors com el català perquè pensem que el que hi escrivim pot ser consultat des de tot el món. De fet, els usuaris reals dels nostres continguts són sovint del mateix àmbit territorial i comparteixen el mateix mitjà que ens connecta i relaciona amb tanta facilitat. Lévy recomana que mai no es publiqui a través d'Internet exclusivament en anglès, llevat que es tracti de la llengua d'origen dels contribuents, sinó que es faci figurar sempre la versió original dels textos o dels discursos. Aquest canal de comunicació de cobertura mundial que és Internet el fa un instrument privilegiat per obtenir informació i, doncs, per a la seva disseminació, perquè permet transmetre amb rapidesa un elevat volum d'informació científica i tècnica i manejar un gran nombre de dades.

Les institucions i les empreses nord-americanes originen la major part de la informació que és a Internet. Cert és, per tant, que a hores d'ara hi ha molta documentació en anglès i poc contingut en català. Es pot aplicar la recomanació de Lévy perquè, com ell mateix diu, «no hi ha cap obstacle per a la diversitat lingüística a Internet, excepte la manca d'iniciativa o l'absència d'activitat a la xarxa dels locutors d'una llengua». Insistim en el fet que Internet és un mitjà de difusió més barat que els mitjans convencionals, que permet de generar i divulgar molta més informació per a un públic més ampli que abans. I habitualment seleccionem la informació i el contingut que volem conèixer no pas només segons la llengua amb què es transfereix.

La veritat és que en uns casos la llengua se'ns converteix en una porta que val la pena de franquejar i en d'altres en una barrera que demana massa esforç per traspasar-la. Com que sabem que els beneficis han de compensar els esforços i els riscos, hem de crear continguts originals i d'interès en català que valguin la pena de ser consultats. Fixem-nos que els darrers programes de la Unió Europea de promoció de la indústria de la informació estan orientats justament a promoure més els continguts que no pas el desenvolupament de tecnologies, a fer local el contingut electrònic a Europa. El programa *eContent* actual pretén reduir la frontera interior de les llengües locals mitjançant la creació de recursos multilingües culturalment adaptats a les diferents realitats.

Tal com hem vist, l'adopció d'una llengua en les tecnologies de la informació i la comunicació amplia les possibilitats de divulgació de continguts més fàcilment i a menys cost. En aquest sentit, la Llei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística, al seu article 29, dedicat a les indústries de la llengua i la informàtica, insta el govern català a afavorir, estimular i fomentar amb mesures adequades:

- a) la investigació, producció i comercialització de productes en català relacionats amb les indústries de la llengua, com ara sistemes de reconeixement de veu o de traducció automàtica;
- b) la producció, distribució i comercialització de programari en llengua catalana; i la traducció, si s'escau, d'aquests productes al català, i
- c) la presència de continguts en català a les xarxes telemàtiques d'informació.

L'interès per aquestes tecnologies va portar també el govern català a crear el 1998 el Comissionat per a la Societat de la Informació,¹ avui Secretaria per a la Societat de la Informació, amb la missió específica de promoure l'ús de la llengua catalana als productes informàtics, d'acord amb els objectius generals de la política lingüística del Govern de la Generalitat de Catalunya, i de garantir la presència de continguts

1. Decret 125/1998, del 26 de maig.

catalans a Internet. Des de l'impuls que suposà la llei i la constitució de la Secretaria s'ha avançat força en alguns àmbits. En català disposem de:

- a) un sistema de reconeixement de parla que permet dictar a l'ordinador textos en català (*Free speech*);
- b) un dels primers cercadors *nosaltres.com*, vinculat al diari electrònic *Vilaweb*;
- c) eines de recerca en dos dels cercadors més visitats pels internautes del món sencer, *Altavista*² i *Google*;³
- d) eines de traducció automàtica;
- e) verificadors ortogràfics i correctors gramaticals;
- f) reconeixadors de caràcters;
- g) sistemes operatius;
- h) fulls de càlcul;
- i) bases de dades;
- j) entorns gràfics, i
- k) aplicacions sectorials.

La informació i la terminologia

I, per què els he parlat tan extensament del paper cada cop més rellevant que han adquirit la informació i les tecnologies en aquesta societat digital si fonamentalment m'han convidat a parlar de la funció que té la terminologia en el progrés d'una llengua? La resposta és aparentment senzilla.

Fins ara el desenvolupament de la terminologia era important si volíem que acompanyés el progrés del coneixement, que no ha estat mai estàtic, i que fos testimoni del seu dinamisme. Ara, però, *llengua*, *tecnologia* i *terminologia* són vectors que s'entrellacen en el camí que les fa anar endavant. Les relacions comercials, industrials i culturals establertes mundialment, l'elevació del nivell educatiu de la població, la interrelació de les disciplines i la seva diversificació en especialitats demanen la generació de terminologia de manera contínua i a un ritme creixent. L'esforç en matèria terminològica ha crescut, doncs, en gran manera amb aquest nou entorn que ha revolucionat els sistemes de transferència de la informació, que pot arribar ara al món sencer a l'instant mateix en què s'origina.

2. <http://www.altavista.com>.

3. <http://www.google.com>.

Per a la generació d'informació usem unitats lèxiques, les quals s'especialitzen per expressar amb exactitud, concisió i eficàcia el coneixement cultural, científic i tècnic. Aquestes unitats especialitzades que són els termes, de fet, constitueixen una mena d'unitats petites de coneixement, els elements amb què identifiquem per abstracció els conceptes i hi accedim. Sens dubte, el centre d'atenció d'un text especialitzat és la terminologia com a força motriu del significat. El coneixement científic i tècnic s'organitza en forma de sistemes complexos de conceptes que s'entrellacen entre si, i aquests conceptes i les denominacions concretes que reben en cada llengua constitueixen, doncs, les unitats lèxiques especialitzades.

En definitiva, és amb els termes que denominem *nocions dels múltiples camps del saber* que representem el coneixement i el podem compartir.

I com té lloc la generació de terminologia?

Recordem, per exemple, els progressos al segle XIX en el camp de les ciències naturals, que van comportar la necessitat d'establir signes lingüístics per inventariar les espècies i les substàncies que s'anaven descobrint. D'aquest temps són les taxonomies de botànica i zoologia de Linné, que establí una classificació dels éssers vius coneguts en classes, ordres, gèneres i espècies, i les nomenclatures químiques de Lavoisier i Berthollet, que van posar les bases de la nomenclatura química actual.

A l'informe final del projecte POINTER (Proposals for an Operational Infrastructure for Terminology in Europe), que es realitzà entre els anys 1994-1996 en el marc del Programa d'Aplicacions Telemàtiques de la Comissió Europea, llegim:⁴ «El volum total del coneixement especialitzat es duplica actualment cada cinc o cada quinze anys segons l'àrea de què es tracti (d'acord amb les estimacions de la UNESCO), i sorgeixen ciències completament noves, sovint interdisciplinàries. Com a resultat, s'estima que cadascun dels llenguatges altament desenvolupats té almenys cinquanta milions de termes (excloent-hi els noms dels productes, que gairebé sumen cent milions més)».

4. El projecte POINTER, subvencionat per la Direcció General XIII de la Comissió Europea, descrivia la situació actual de la terminologia i pretenia identificar les infraestructures tecnològiques i organitzatives necessàries per facilitar el desenvolupament, l'intercanvi i la disponibilitat de la terminologia d'Europa, i promoure la comunicació i la cooperació entre productors, propietaris i usuaris de la terminologia.

Abans l'elaboració de les terminologies era en mans únicament dels homes de ciència i dels investigadors. No va ser fins al segle XIX que es van anar formant grups d'especialistes que, des de diverses organitzacions científiques, se'n preocupaven d'una manera més sistemàtica. Les necessitats que genera actualment el procés de transformació constant de la ciència i la tècnica, de què ja hem parlat, han donat lloc en diverses comunitats lingüístiques al naixement d'organismes encarregats específicament de canalitzar el treball terminològic en les diverses àrees de coneixement i sectors d'activitat, i d'orientar els parlants davant les interferències lèxiques amb altres sistemes lingüístics. Aquests organismes treballen en general en el marc de processos més amplis d'intervenció lingüística.

Una política que es proposa que la llengua funcioni en tots els àmbits ha de dedicar un esforç explícit al desenvolupament de la terminologia que li és pròpia. Justament per la voluntat d'atendre les necessitats amb què s'enfrontava el català en el món contemporani, va néixer l'any 1985⁵ el Centre de Terminologia TERMCAT, com un instrument de la política lingüística del Govern de Catalunya, vinculat a l'autoritat normativa en matèria lingüística, l'Institut d'Estudis Catalans, amb l'objectiu principal de coordinar les activitats terminològiques relatives a la llengua catalana i la finalitat de promoure i elaborar nous recursos terminològics i de garantir-ne la disponibilitat. Amb la remodelació dels estatuts de funcionament del TERMCAT, l'any 1997 se li encomanà una nova competència, clau avui dia, la de promoure el desenvolupament de productes d'enginyeria lingüística en els quals la terminologia té sovint una gran incidència.

No es podia obviar que, darrerament, s'havien desenvolupat unes activitats industrials i comercials, conegudes amb el nom de *indústries de la llengua, enginyeria lingüística o tecnologies lingüístiques* (no entrem ara en les distincions entre aquests conceptes), que generen uns productes específics que permeten reconèixer, comprendre, interpretar i generar llenguatge humà en totes les seves manifestacions orals i escrites, i en una o en diverses llengües de manera automàtica. Les primeres aplicacions que es van desenvolupar, com ara els correctors ortogràfics i gramaticals o els sistemes de traducció automàtica, van ser seguides per aplicacions tecnològiques per al reconeixement i la síntesi de veu humana necessàries perquè els ordinadors puguin interpretar frases en una llengua. Sense cap mena de dubte, aviat disposarem d'interfícies en llenguatge natural que ens permetran deixar de banda els teclats i faran més fàcil l'ús dels ordinadors. La terminologia és present en força d'aquests productes.

5. El TERMCAT avui es regeix pel Decret 217/1997, del 30 de juliol.

Esdevenen imprescindibles uns sistemes que siguin prou eficaços i ràpids per a la generació d'informació i també per a la cerca i la selecció de la que interessa. Ara que podem acumular enormes quantitats d'informació, l'hem de poder recuperar selectivament i en quantitats ben petites perquè sigui útil i no caiguem en la desinformació.

Per donar un exemple fàcilment comprensible de la importància de la terminologia en aquests processos de generació i transmissió d'informació, fixem-nos en el camp de la *recuperació d'informació*, que es nodreix d'aportacions de la lingüística, la documentació, la informàtica i les ciències cognitives, i que estudia precisament com representar el coneixement per posar-lo al servei dels usuaris d'un sistema d'informació o de la societat en el seu conjunt.

Els sistemes avançats de recuperació d'informació, com ara les bases de dades documentals, els sistemes de gestió d'hipertextos o els motors de cerca, permeten accedir a la informació cultural, científica i tècnica que produeix la humanitat i que es registra i distribueix en forma de tota classe de publicacions i de documents. Presenten la informació classificada per temes i amb una indexació limitada, de fet, mitjançant terminologies, és a dir, per mitjà d'unitats lèxiques extretes del mateix document per construir metadocuments. Aquestes unitats funcionen com a paraules clau capaces de representar el contingut semàntic dels documents originals i actuen com a punts d'accés i de filtre a la informació: una mena de catalogació sobre la base d'elements terminològics que identifiquen els documents i el seu contingut.

Els recursos lingüístics

Alguns governs, com el quebequès, el francès o el català, conscients de la transcendència que tenen les noves tecnologies aplicades al llenguatge per assegurar la vitalitat d'una llengua, han dirigit estratègies governamentals per influir en els interessos comercials i han dut a terme programes de cooperació científica i tècnica en enginyeria lingüística. Aquesta política d'impuls és especialment important per a les llengües menors, perquè permet conservar les identitats nacionals i culturals. Entenem per *recursos lingüístics* les recopilacions de textos escrits, d'enregistraments de llengua oral, diccionaris, terminologies especialitzades o gramàtiques, en suport digital, que fa possible que hi accedim i seu tractament informàtic. Aquests recursos, que són específics per a cada llengua, constitueixen un requisit indispensable per a l'aplicació d'una tecnologia en una llengua, i han de ser actualitzats contínuament.

Preguntem-nos qui té la responsabilitat de desenvolupar els recursos de base per a una llengua.

Cal una infraestructura permanent i estable que permeti la producció de recursos lingüístics i la seva actualització i distribució. Tinguem en compte que la constitució i el manteniment d'aquests recursos és un procés complex i car i que en el sector privat, les llengües es trien per criteris comercials, amb una orientació clara cap a la rendibilitat. No és estrany, doncs, que les llengües que disposen de polítiques lingüístiques explícites es reforcin amb fons públics especialment destinats a la constitució de recursos i a projectes d'enginyeria lingüística.

Necessitem eines i recursos específicament terminològics, monolingües i bil·lingües, per a la redacció i la traducció de textos, com ara diccionaris electrònics per a correctors ortogràfics o gramaticals, sistemes de traducció assistida o automàtica, obres especialitzades en hipertext, programari d'aprenentatge, navegadors o sistemes experts, etc. Per al tractament automàtic de la llengua esdevé crucial l'estructuració del coneixement de manera concisa i unívoca i la seva organització i representació amb economia i nitidesa, sense elements redundants.

Com la informació, la terminologia és un bé que no entra fàcilment en els esquemes dels economistes, és en certa manera intangible. El cost de produir-ne és generalment molt elevat (elaborar una enciclopèdia o un diccionari és molt costós), mentre que el de reproduir-ne, fer-ne una còpia en un disc compacte, és molt baix. Per això ara parlem sovint de la *reutilització de la informació digital* i, per tant, parlem també de la reutilització de recursos terminològics, és a dir, la producció, a partir d'un mateix nucli d'informacions, de diversos productes. Fonamentalment, es tracta de fer que la terminologia pugui ser fàcilment

- seleccionable,
- recuperable,
- reproduïble i
- transportable

per produir recursos de magnitud i complexitat diferent que s'adaptin a l'entorn en què s'han d'usar, als usuaris i als temes específics necessaris perquè s'integrin en els contextos reals d'ús.

La societat de la informació ha eixamplat el cercle d'usuaris dels recursos terminològics i, en aquest context, els productes terminològics no es destinen només als intermediaris lingüístics sinó que es consideren útils per a les organitzacions de qual·sevol·camp, els mitjans de comunicació i el sector públic i privat dedicat a la recerca o a la producció de béns i de serveis.

És en aquestes circumstàncies que l'accés adequat i en el temps oportú a la informació terminològica, pel valor que té per elaborar documentació especialitzada, és indispensable per al progrés de la llengua.

Recursos terminològics en línia

Ja hem dit que el progrés d'una llengua, doncs, demana actuacions encaminades al desenvolupament i la promoció de recursos terminològics que la facin apta per funcionar com a llengua de l'activitat econòmica, cultural, la ciència i la tecnologia. I hem remarcat que el seu progrés actualment es vincula de manera estreta a la seva presència en aquesta societat digital, perquè permet en realitat ser present en tots els àmbits. Les noves perspectives que en matèria de difusió terminològica i de cooperació ha obert Internet han empès el TERMCAT a fer créixer la informació disponible a les seves pàgines web.⁶ Per exemple, el servei de consultes terminològiques en línia Cercaterm ofereix de manera ràpida i molt senzilla l'accés als termes en català, castellà, francès i anglès i a la seva definició. Ara, els professionals que necessiten terminologia, sigui com a productors o com a difusors, disposen d'aquesta nova modalitat de servei que complementa el que fins ara s'oferia per telèfon, per fax, per correu postal i correu electrònic (atenem unes onze mil consultes l'any). El Cercaterm, que s'actualitza setmanalment i s'amplia de manera contínua, permet la *resolució automàtica* de les consultes a partir de qualsevol de les llengües que conté o obtenir pistes per trobar la solució: analitzar designacions anàlogues, veure termes paral·lels i correlacions entre grups terminològics, etc. Des del Cercaterm es pot adreçar la consulta als terminòlegs del TERMCAT.⁷

També per a la seva consulta via Internet, amb el Projecte GEMA (Gates for an Enhanced Multilingual Resources Access), finançat per la Comissió Europea en el marc del Programa de la Societat de la Informació Multilingüe (MLIS), el TERMCAT posa a disposició del públic alguns dels seus recursos terminològics, especialment els relacionats amb les assegurances, l'estadística i la lingüística. GEMA es configura com un punt d'accés central adreçat al sector lingüístic, un portal lingüístic amb uns serveis que cobreixen un ampli ventall d'activitats, disciplines i necessitats: serveis de

6. <http://www.termcat.es>.

7. Des de la seva obertura el març de l'any 2000, s'han enregistrat més de tres mil usuaris al Cercaterm, procedents dels diversos sectors de la societat.

consulta en línia, serveis d'adquisició d'eines i recursos en línia, serveis d'informació, fòrums i altres serveis de valor afegit.

Les innovacions lèxiques

Em centraré ara en un altre aspecte que incideix plenament en el progrés de les llengües en aquest món global en què vivim: les innovacions lèxiques que acompanyen les transformacions de la societat.

Ja hem dit que la llengua i el coneixement progressen en paral·lel i es donen suport mutu. El coneixement fluctua, s'eixampla i s'escampa, i amb ell la llengua s'actualitza incessantment per designar els nous conceptes en totes les àrees de coneixement i en tots els sectors d'activitat. Sembla inaturable, per exemple, la introducció d'innovacions relacionades amb les infraestructures tecnològiques, els serveis que s'ofereixen ara des dels sectors de l'economia i l'administració a la nostra societat digital, i les noves formes de l'educació, entreteniment i mitjans de comunicació que configuren el nostre entorn cultural. Aquest fenomen passa en totes les esferes d'activitat com la biologia, la genètica, l'economia, els esports, etc.

Abans les novetats lingüístiques es propagaven per un procés pausat i lent. En canvi ara les noves tecnologies han esborrat el temps i l'espai i han canviat els sistemes de transferència de la informació, que pot circular ara amb immediatesa al món sencer. Avui dia les llengües estan marcades per la forta influència de l'anglès, que avui és la llengua vehicular de comunicació internacional, que avança gràcies al poder polític, econòmic i tecnològic dels Estats Units. La revolució industrial va ser britànica i la revolució de les tecnologies de la informació, nord-americana. Així, l'anglès es fa servir gairebé en exclusiva a les consultes als bancs de dades, en els debats internacionals o en les ordres que es donen a les màquines.

Els termes de procedència anglosaxona són presents en la majoria de les llengües, però, per ara, la seva extensió no en comporta la introducció a la vida oficial i encara molt menys la incorporació en la vida quotidiana de les comunitats que usen altres llengües. En canvi, sí que augmenten constantment les interferències terminològiques en els àmbits tècnics i científics.

El TERMCAT assumeix el procés de normalització terminològica, que té com a objectiu últim l'enriquiment de la llengua en el marc d'un procés més general de política lingüística, i que articula, fonamentalment a l'entorn del Consell Supervisor, l'òrgan permanent i col·legiat que vetlla de manera primordial pels aspectes vin-

culats amb la forma lingüística dels neologismes i per la seva adequació a la normativa general. Integren el Consell membres del TERMCAT i membres designats per l'Institut d'Estudis Catalans, un dels quals, membre de la Secció Filològica, en té la presidència. Per donar difusió a les decisions d'aquest òrgan, el TERMCAT, entre altres sistemes, ofereix en línia la consulta de la *Neoloteca*, la base de dades que conté les noves denominacions catalanes accessibles a partir també del castellà, francès, anglès, alemany i italià, i dels àmbits temàtics en què s'estructura la informació.

El lèxic de la societat de la informació

La intervenció volguda i conscient en la terminologia per adaptar-la més a la societat és un procés de compensació que aposta per l'equilibri entre l'admissió indiscriminada i el refús sistemàtic de manlleus. Ara que el lèxic no té fronteres i s'escampa de manera espectacular per Internet, que dóna accés a tots els ciutadans a les mateixes fonts d'informació i als mateixos mercats, convé reaccionar adequadament i encara amb més celeritat. Aquest és el motiu que va empènyer el TERMCAT a tractar en conjunt els termes relacionats amb la societat de la comunicació i a posar-los a disposició dels professionals per mitjà del diccionari *Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet: diccionari terminològic*.⁸ El diccionari ofereix gairebé dos mil termes en català amb els seus equivalents en castellà, en francès i en anglès, acompanyats de la definició en català. En aquest sector tan influït per l'anglès, acordar les noves opcions terminològiques amb els especialistes que les havien d'utilitzar era una condició fonamental com a destinataris finals del seu ús. La participació dels especialistes en el procés de *normalització* per a l'estudi de les propostes i els arguments a favor i en contra de la incorporació o l'adaptació dels dos-cents vuitanta neologismes catalans que hi hem recollit va ser clau.

Hi trobem termes molt difosos com *CD*, *programari* o *globalització*; que se'ns han fet familiars com *enllaç*, *adreça electrònica* o *navegar*; terminologia relacionada amb la comunicació (*emoticona*, *resposta irada*, *etiqueta*), amb la seguretat a la xarxa (*cavall de Troia* o *talla-focs*), i fins i tot unitats molt especialitzades com *xarxa en bus de testimoni* i d'altres encara poc coneguts com *ordinador portable* (ben diferent de l'*ordinador portàtil*). Amb la voluntat de preservar la identitat de la llengua, evitem les formes manllevades quan podem apostar per alternatives catalanes, o calquem el sistema de formació original d'al-

8. TERMCAT, Centre de Terminologia, *Societat de la informació. Noves tecnologies i Internet: diccionari terminològic*, Barcelona, TERMCAT, Centre de Terminologia, 2000.

guns manlleus com *galleta*, *cuc* o *marc*; fem alternatives més imaginatives com *programa d'aprenentatge* o *miniaplicació*, i quan ha semblat encertat els hem adaptat (*píxel*, *plòter*, *xat*). Podem anar assimilant termes d'altres llengües, però l'abús desmesurat podria provocar una actitud de desànim i menyspreu cap a la llengua pròpia.

La capacitat de difusió que ens ofereixen les tecnologies per fer arribar els recursos terminològics als seus destinataris ens ha permès, per exemple, la reutilització de la nomenclatura catalana d'aquest diccionari per als diccionaris personals del sistema informàtic de la Secretaria per a la Societat de la Informació i també per al seu sistema de gestió de la documentació.

També amb la finalitat d'acostar als internautes la terminologia relacionada amb Internet, el TERMCAT va preparar el *Diccionari d'Internet*,⁹ en català i anglès, amb els conceptes propis de la navegació en xarxa, recollint-hi també dades d'actualitat, els acrònims més utilitzats, les emoticones, els dominis, els navegadors, els serveis en línia, etc.

Un procés general de política lingüística té la finalitat de mantenir una llengua en progrés constant i, naturalment, un aspecte important d'aquest procés gira entorn de la generació de nova terminologia, que, com he dit, és testimoni d'aquest progrés. Es tracta d'integrar a la llengua les noves formes sense que la interferència de les altres sigui excessiva, evitant l'abús de formes manllevades i obrint la porta a les que són necessàries i raonables per qüestions lingüístiques i socials. De fet, es tracta de conciliar la creativitat lèxica en la llengua pròpia i la importació d'elements forans, perquè aquesta introducció no afecti l'estructura del sistema lingüístic que els acull i permeti que la llengua sigui apta per a totes les funcions especialitzades.

Hem apuntat alguns aspectes que són clau per mantenir la vitalitat d'una llengua en aquest entorn obert, dinàmic i globalitzador i hem vist que l'evolució de les llengües dependrà molt del volum de continguts culturals, socials, científics i econòmics que expressin. Aquest serà el fonament comú per a la participació de les diferents societats en l'era digital. I aquest és justament el terreny on es planteja el paper de la terminologia per fer possible la construcció de nou coneixement i l'intercanvi d'informació, en un món que ofereix nous sistemes per potenciar la igualtat entre les llengües i garantir la diversitat lingüística. És el gran repte amb què ens trobem a hores d'ara: fer que el català progressi al ritme que ho fa la societat i a mesura que ho fan les noves tecnologies, i sigui una peça que encaixa en aquest mosaic cul-

9. TERMCAT, Centre de Terminologia, *Diccionari d'Internet*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2001, 189 p., col·l. «El Calidoscopi».

tural i lingüístic de la comunitat planetària que habitem. De la mateixa manera que les llengües que no van passar de l'oralitat a l'escriptura no van progressar, podem pronosticar, amb la seguretat que no ens equivoquem, que les llengües que no es digitalitzin i que no apostin per les tecnologies aniran reculant i quedaran confinades a usos funcionals molt reduïts.

Els sociolingüistes diuen que la vitalitat d'una llengua és el reflex fidel dels pobles que la parlen. Deia en començar que progressar vol dir anar endavant, avançar d'un grau a un altre de superior. La nostra llengua progressarà si és necessària com a vehicle de cultura, de la ciència i la tecnologia i com a canal d'expressió per a l'intercanvi econòmic i comercial. Mantindrem aleshores la diversitat lingüística, un dels signes més marcats de la riquesa de la societat europea a la qual de manera indiscutible pertanyem.

Bibliografia

- CASTELLS, M. *La era de la informació*. Vol. I: *La sociedad red*. 2a ed. Madrid: Alianza Editorial, 2000.
- CODINA, L. *El llibre digital: una exploració sobre la informació electrònica i el futur de l'edició*. 1a reimpr. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Centre d'Investigació de la Comunicació, 1997. 191 p. (Estudis i Recerques; 13)
- COLOMER I ARTIGAS, R.; FRANQUESA I BONET, E. «La construcció textual del significat especialitzat». *Tres estudis de lingüística textual: una aportació a l'ensenyament comunicatiu de la llengua*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2001, p. 83-111.
- FERNÁNDEZ HERMANA, L. A. [dir.] *En.red.ando: Revista de reflexió i anàlisi sobre la vida a Internet* [en línia]. Barcelona: Enredando.com. <<http://www.enredando.com/cat>>
- FRANQUESA, E. «La innovació terminològica i l'actualització de la llengua». *La neologia en el tombant del segle: I Simposi sobre neologia. Desembre de 1998*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Institut de Lingüística Aplicada, 2000.
- Informe mundial sobre la informació 1997/1998*. París: UNESCO; Madrid: CINDOC, cop. 1997. 415 p.
- LÉVY, P. *La cibercultura, el segon diluvi?* Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya. Proa, 1998. 205 p. (Biblioteca Oberta; 8)
- NEGROPONTE, N. *Viure en digital*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Moll, 1997. 235 p. (Scientia; 2)

Crisi de valors en la societat de la informació i del coneixement

Josep-M. Terricabras

Director de la Càtedra Ferrater Mora
de Pensament Contemporani de la Universitat de Girona

1. El valor dels valors

Massa sovint es parla dels valors de manera general i abstracta, com si hi hagués valors valuosos en si mateixos, independentment dels humans que els valoren, que els donen valor. Aquesta visió és doblement enganyosa: en primer lloc, perquè sembla que els valors són eternals i ahistòrics, i llavors ens hem de preguntar com poden ajudar els humans finits i històrics uns valors més propers a la perfecció dels déus que a la fragilitat humana; en segon lloc, i com una conseqüència del que acabo de dir, perquè llavors s'oblida una característica absolutament bàsica dels valors reals: i és que són fràgils. Sí, el bé i els valors són fràgils. Qui no té en compte això, tampoc no té la disposició necessària per a estar alerta i defensar-los, sinó que es pensa que es defensen sols. Els valors, però, no es defensen mai sols: els han de defensar les persones i els col·lectius. Avui em voldria referir justament als valors de la vida *en comú*—no solament a valors d'una certa rellevància en la vida privada—, als valors que poden inspirar la nostra vida política, una vida *en comú* i *democràtica*.

I el primer que hem de fer és recordar que els valors i els drets humans són fràgils. Com que els valors i els drets humans, però, estan fortament lligats amb la democràcia, també he de reconèixer, de retruc, que la democràcia mateixa és sempre molt fràgil: ni els valors que inspiren una democràcia ni la democràcia mateixa—sempre milloren o empitjoren junts— no es poden considerar mai definitivament assolits i establerts. La seva consolidació i millora reclamen constantment protecció i alerta socials. I aquesta fragilitat no és una característica exclusiva de certs drets democràtics, sinó que s'estén a la major part de valors de la nostra vida.

Com que hi ha moltes maneres de parlar de les coses—moltes maneres de pen-

sar-les—, no hauríem de caure en la trampa —molt freqüent— d’omplir-nos la boca amb grans paraules, com ara *el bé*, *la pau*, *la solidaritat* o *la llibertat*. Així, en abstracte, no estem parlant de res, per això tots estem d’acord a voler el bé, la pau, la solidaritat i la llibertat. El problema ve quan volem concretar un xic més i comencem a explicar com entenem cadascun d’aquests grans valors. Perquè,

— quan parlem de *el bé*, quin bé volem? És un bé la vida? Ho és sempre? En quines condicions? És un bé la salut? A quin preu, d’acord amb quin concepte de salut? Són un bé la ciència i el coneixement? Ho són sempre, ho són en abstracte?

— Quan parlem de *la pau*, de quina mena de pau parlem? Franco i Fraga Iribarne ens van fer celebrar «vint-i-cinc anys de pau». Pinochet encara celebra la seva pau.

— Quan parlem de *la solidaritat*, parlem de solidaritat amb què, amb qui? Solidaritat amb els opressors i agressors o amb els oprimits i agredits?

— Quan parlem de *la llibertat*, per a què la volem, la llibertat? Per a fer negocis jo i només jo o potser perquè en pugui fer tothom? Per a tenir cultura, sanitat, lleure i habitatge per a mi i per als del meu grup o per a tothom?

Aquesta colla d’interrogants —que el que pretenen és fer tocar els valors de peus a terra, o millor, fer-nos tocar de peus a terra quan parlem dels valors— reclamen ara que faci tres precisions perquè no hi hagi cap malentès:

1) Ja es veu que, quan parlo del bé i dels valors, en parlo sense cap pretensió de coneixement essencial —no pretenc saber dir què és el bé, no pretenc saber-lo definir— i sense cap pretensió de dogmatisme moral —no pretenc ser-ne dipositari.

2) Del fet, però, que no tinguem pretensions essencialistes o dogmàtiques sobre el bé i el mal, no n’hem pas de concloure —com alguns fan, erròniament— que no sapiguem *ben bé* res del bé i del mal. I és que dues coses són ben certes: que es pot conèixer una cosa sense saber-la definir i que hi ha graus en l’acceptació dels valors i de les creences, de manera que no és cert que s’hagin d’acceptar del tot o gens, o que no es pugui saber quins valors ens valen i quins no.

No sóc ni dogmàtic, ni nihilista, ni relativista. En això, doncs, he de discrepar de molts savis ideòlegs —que volen tenir definicions per a tot— i de tots els postmoderns desencisats i confosos —que fan veure que tot és igual—, i coincideixo senzillament amb molta gent del carrer, que sap moltes coses sense saber-les definir i que acostuma a saber que el bé i el mal tenen matisos. Aquesta és una visió que no es recolza sobre teories i prejudicis sinó en l’experiència i en la pràctica quotidianes; perquè tan ridículs som quan pretenem saber-ho tot —i estar segurs de tot—, com quan fem com si no sabéssim res —com si no poguéssim estar segurs de res. Els ciutadans que vivim en societats plurals tenim —pel fet de viure-hi— experiències molt diverses. I el que so-

vint necessitem no són definicions o principis, sinó criteris que ens ajudin a valorar les nostres experiències, criteris que ens ajudin a fer camí.

3) I entre les coses que sabem els que anem pel carrer hi ha aquestes:

a) que els béns i els valors són sempre béns i valors per a algú i en concret (contextualitzats);

b) que sovint ens trobem amb valors que entren en competència, com quan ens hem de decidir a favor de fer una carrera personal o de dedicar un temps al servei dels altres, o quan ens trobem sacsejats pel conflicte que pot representar la protecció del medi ambient i l'impuls econòmic d'un poble o d'una comarca. Cert, els valors no solament són fràgils sinó que també sovint entren en competència;

c) que l'abstracció i la generalització són fonts importants de desmobilització intel·lectual i moral: quan tot és general i abstracte, tot és tan llunyà i desconegut, que només ho poden resoldre els savis, i sovint és gairebé impossible que ho resolgui ningú, ni els savis;

d) que els valors no són res si no es *defensen*, és a dir, que l'acceptació dels valors només és una teoria si no va acompanyada de tremp i de coratge morals;

e) que qui no *s'hi entengui* i no *opti* no podrà ser ciutadà en el segle XXI, encara que potser sigui súbdit—potser un súbdit excel·lent—i encara que, amb certesa, sigui contribuent, un contribuent exigent.

I com que ens hem de preguntar quins són els valors que volem protegir, emparar, promoure en la nova societat que s'obre davant nostre, hem de començar veient alguna de les característiques que defineixen aquesta societat. Només així podrem endevinar també els reptes que tenim al davant.

2. La societat de la informació i del coneixement

Després de la revolució industrial, la revolució tecnològica—especialment, informàtica—és la gran revolució de l'època moderna. És una revolució que, com totes les revolucions de debò, té efectes fonamentals en les relacions econòmiques—laborals i de producció—, en la demografia i en els comportaments socials—tant en l'àmbit privat com en el domèstic i en el públic—; en la societat que emergeix, les matèries primeres—en el sentit de «productes naturals»—perdran importància definitivament, però també en perdran, per exemple, la força de treball i el transport de matèries i mercaderies. Els experts estan d'acord en això: d'aquí a pocs anys, el sector primari (agricultura, ramaderia i pesca) ocuparà només un 5 % de la població, els

sectors secundari (producció industrial clàssica) i terciari (serveis clàssics), un 15 %. La resta de la població —al voltant del 80 %— estarà ocupada en activitats directament o indirectament relacionades amb la societat de la informació i del coneixement, i amb les noves tecnologies. El que és obvi és que això configurarà unes relacions humanes diferents a les actualment conegudes, tal com va passar quan la societat agrària va esdevenir una societat eminentment industrial.

Aquesta nova societat presenta també reptes nous. La societat de la informació i del coneixement no produirà pas, automàticament, ciutadans més savis, més ben formats o més reflexius. Produirà, però, ciutadans diferents. Fins aquí hem viscut en un món en què el coneixement estava controlat: o bé per molt pocs —que sabien tot el que es podia saber i els altres els ho preguntaven— o bé per molts més —que aprenien tot el que es podia aprendre. Les coses, però, han canviat radicalment: ara no es pot saber *tot* —perquè no se sap *què és tot* el que es pot saber, és a dir, no se sap què vol dir *tot*— i, per tant, ningú no ho sap ni ho pot saber *tot*, ningú no ho controla ni ho pot controlar *tot* —encara que alguns controlin molt i *vulquin* controlar-ho tot. (Fixem-nos que fins i tot molts coneixements que es tenen, com que són importants, s'amaguen. Avui, l'espionatge del coneixement ha esdevingut el nou espionatge industrial.)

Ja es veu que això no són pas, necessàriament, males notícies. Més aviat penso que són bones, perquè —encara que els progressistes de moda diguin el contrari— sembla que també es fa impossible el control total sobre la població. Tanmateix, per a poder surar en aquesta nova societat sense que les seves onades se t'emportin, és cert que cal molt bona formació. De fet, ja s'ha d'estar molt format *quan s'accedeix* a la informació: s'ha de saber què es vol saber i/o s'ha de saber què fer del que es vol saber. I és que la pluralitat i l'abundor de la informació no donen criteris, sinó que n'exigeixen, en reclamen més que mai. I aquests depenen sempre de nosaltres, de l'educació que les famílies, les escoles, els mitjans de comunicació o els organismes de tota mena —també les ciutats— siguin capaços de generar.

Molts, però, dels nostres plantejaments intel·lectuals —fins i tot els pretesament moderns i renovadors— pateixen de mals profunds que arrelen en una concepció del coneixement absolutament caduca:

- 1) Confiam encara massa exclusivament en un coneixement informatiu i quantitatiu, que era més propi de les èpoques en què els individus estaven desassistits i no tenien fonts d'informació a l'abast.
- 2) Confiam encara massa en un coneixement additiu, fraccionat en disciplines tancades, fetes per especialistes.

3) Utilitzem encara un model de ciutadà tret de les lliçons d'anatomia clàssica, segons la qual les peces que componen l'ésser humà es poden separar i disseccionar; sembla que no parlem a (amb) éssers vius sinó a individus inermes: aquí el cervell, allà el cor, més enllà les mans, i també les cames i els braços.

Aquest és un model que respon a dues assumpcions molt perilloses: d'una banda, *l'essencialisme*; de l'altra, el *dualisme*.

Assumim *l'essencialisme* quan fem com si sabéssim exactament què *són* i com *són* les coses: què *és* la raó, què *és* el rigor científic, què *és* l'objectivitat; llavors pensem que la resta és xerrameca i manca de rigor, i no ens adonem que la pitjor xerrameca és la que ve de la nostra pretensió essencialista insensata. Gairebé ningú no es planteja que el coneixement és ple de matisos i que el rigor i l'objectivitat no són conceptes eterns sinó històrics, que responen a criteris discutibles i discutits.

L'assumpció del *dualisme* va estretament lligada a l'assumpció de l'essencialisme de la qual, de fet, només és una conseqüència: i és que, quan es creu haver copsat l'essència, tota la resta cau cap a un sol costat i és vista com a pur accident. Ara bé, aquesta tendència a veure el món només en blanc i negre, només entre sí i no, només amb dues possibilitats—que és la típica del dualisme—incapacita per a modular, matisar i interrelacionar els coneixements. I aquesta incapacitat empobreix definitivament, perquè porta a construir un món extraordinàriament petit i reduït que, a més, està esquinçat, desconnectat, dividit falsament per la meitat: aquí la raó, allà l'experiència; aquí els coneixements, allà les emocions; aquí el rigor, allà la confusió; aquí ciències, allà lletres (o humanitats).

Justament avui els humans estem en condicions de conèixer-nos millor gràcies a les recents investigacions en «intel·ligència artificial», de les quals ens hauríem d'aprofitar. Certament, un dels processos més importants que s'ha produït aquestes darreres dècades ha estat el relacionat amb la investigació en intel·ligència artificial i amb les tecnologies informàtiques i robòtiques que se n'han derivat. El pas tecnològic important s'ha produït quan s'ha abandonat la idea de construir màquines de gran precisió però amb un comportament rígid, i s'ha passat a construir ginys que fossin més subtils, més flexibles, que tinguessin un comportament més plàstic, més irregular, en una paraula, quan s'ha passat a voler *reproduir en les màquines la manera de raonar dels humans*, que és, bàsicament, una manera de raonar borrosa, vaga, ja que nosaltres no treballem només amb respostes simples (de «sí» o «no»), sinó que som capaços de fer judicis complexos i matisats (no de «sí» o «no», sinó de «més o menys», d'«una mica més que això i una mica menys que allò», «entre això i allò», etc.).

Aquesta constatació de com s'han produït els avenços en l'anomenada «in-

tel·ligència artificial» —és a dir, en la intel·ligència de les màquines—, ens hauria de portar a un parell de conclusions interessants: d'una banda, hauríem de reconèixer que tota intel·ligència —també la humana— és, en cert sentit, *artificial*, ja que depèn de la programació que es faci dels elements informàtics o neuronals de què es disposa. En el cas humà, la programació depèn de l'aprenentatge, de la cultura. Per tant, també en el cas humà, no ens pot ser de cap manera indiferent el tipus d'aprenentatge que aprofitem o desaprovem, perquè amb ell estem contribuint a crear, artificialment, un tipus d'intel·ligència o un altre. D'altra banda, si la intel·ligència artificial agafa com a model la intel·ligència humana real, llavors ens equivocarem de mig a mig si prenem el funcionament de les màquines com a model màxim per a la nostra pròpia intel·ligència o per a comprendre'ns millor. Les màquines no poden ser per a nosaltres un model, sinó sempre només un ajut, un ajut sovint interessant i revelador, però, en tot cas, un ajut.

3. Pensament crític per a ciutadans autònoms

En la nova situació que ja s'ha començat a obrir davant nostre, ens calen ciutadans més crítics i més participatius. I l'educació, és clar, ha d'anar en aquesta direcció. Avui, els ciutadans disposen de biblioteques, mitjans informàtics, mitjans d'informació, possibilitats de viatjar. El problema ara no és que es tingui poca o molta informació sinó que se sàpiga què fer de la informació que es té. Ara només està al dia i només creix de manera personal aquell que sap connectar i aprofitar la informació que rep: això vol dir que el ciutadà ha de tenir una bona formació bàsica que sigui, alhora, una formació elàstica, adaptable, per a donar-li capacitat de reacció intel·lectual i professional.

Els que fa temps que tenim la sort de viure en un sistema que almenys formalment és democràtic, sovint ens queixem que la forma democràtica no es vegi prou plena de continguts, d'experiències de vida democràtica. El segle XXI ens presenta als catalans, i als europeus, una colla de reptes relacionats amb els nostres valors democràtics. Heus aquí només sis conjunts de reptes que em semblen particularment importants, sobretot si se'n saben veure les interrelacions:

- a) la reconstrucció sociopolítica d'Europa i la nova distribució de competències, poders i aliances;
- b) la tensió entre llibertat dels capitals i limitacions de les persones;
- c) la competitivitat en l'obertura de nous mercats i, doncs, les noves relacions amb els països del Tercer i Quart Món;

d) la pressió sobre Europa de grans moviments migratoris i la necessària acceptació de societats profundament pluriculturals i diverses;

e) les exigències de benestar dels ciutadans europeus, que constituïran l'àrea més rica i més estable del món;

f) la societat informatitzada i els nous avenços en el terreny de la ciència i la tecnologia, particularment en els terrenys de les comunicacions, la biotecnologia i les descobertes espacials.

Sembla ben clar que, per a respondre a aquests reptes, els ciutadans catalans i europeus de base no tindrem capacitat de decisió en els assumptes tècnics i econòmics, però haurem de vetllar, en canvi, perquè –passi el que passi i es faci el que es faci– les nostres societats puguin mantenir –i, sempre que sigui possible, augmentar– el seu nivell d'experiència democràtica. El que més ens ha d'importar, doncs, en una Europa que no controlarem ni tècnicament ni econòmicament, és la vitalitat dels valors democràtics.

Illavors ens podem preguntar: quin test hi ha per a conèixer el grau de salut democràtica d'una societat? Com es mesura la vitalitat democràtica? No és que sigui particularment procliu a mesurar-ho tot, no és que sigui dels que pensen que si no es mesuren els resultats no es coneixen. En aquest cas concret, però, es pot donar una resposta força contundent: sabem que una societat és democràtica pel respecte que manifesta –i no només que professa– pels drets humans; el grau d'implantació efectiva del respecte als drets humans dóna exactament el grau de democràcia d'un país. Viure en democràcia és viure en l'exercici concret dels drets humans proclamats ara fa més de cinquanta anys per l'ONU. Això també vol dir, és clar, que l'acceptació dels drets humans implica l'acceptació de la democràcia.

Ara bé, els drets humans es poden interpretar amb dos accents diferents: o bé subratllant la importància dels drets humans individuals –dels drets de cada ciutadà–, o bé subratllant la importància dels drets humans dels ciutadans com a membres d'una comunitat, és a dir, no solament com a subjectes de drets civils i polítics, sinó també com a subjectes de drets socials, culturals i econòmics.

La interpretació individualista i liberal dels drets humans subratlla sempre la llibertat individual. La interpretació comunitarista, en canvi, accentua més aviat la importància social de la justícia. En abstracte, la llibertat i la justícia es poden reconciliar almenys en l'exigència: és fàcil posar-se d'acord per dir que *haurien* d'anar juntes. El problema consisteix a saber com es poden fer anar juntes. Illavors no n'hi ha prou de fer plantejaments de bona voluntat o de bona fe: perquè no sembla que es pugui exercir la llibertat si no hi ha *condicions justes* per a exercir-la, ni sembla bo confondre

els problemes de justícia amb problemes d'equitat. En aquest sentit, resulta enganyós l'eslògan liberal que diu: «la llibertat de cadascú comença on acaba la de l'altre». De fet, l'eslògan només funciona bé en uns quants exemples poc rellevants —en exemples gairebé d'ordre públic elemental—, com quan reconec que no puc tocar el piano a mitjanit perquè el meu veí té dret a dormir. Els problemes sorgeixen quan les llibertats dels individus són llibertats simultànies: perquè, on començarà la llibertat d'algú si la legítima llibertat d'un altre *no s'acaba*? Com es pot arbitrar la compatibilitat de dues llibertats quan totes són legítimes però *oposades*? L'eslògan liberal sembla presuposar un món idíl·lic —on no hi ha confrontació— o un món a mida —on no hi pot haver confrontació, perquè la llibertat del més fort s'acaba imposant.

I és que el veritable problema dels drets no és saber on *acaba* la llibertat d'uns quants sinó on *comença* la de tots. (És el que es posaria de relleu si es canviés l'eslògan liberal per aquest altre: «la meua llibertat *comença on comença* la de l'altre».) Potser hem d'acceptar necessàriament la idea que els drets dels individus només es respecten bé si es refereixen a individus sols, separats els uns dels altres i, sovint, en competència entre ells? O formulat d'una altra manera: no s'està fent impossible d'arribar a treballar per la igualtat i la justícia reals si s'accepta que *primer* s'ha de començar per l'individu aïllat? Perquè, quan s'accepta això, s'està iniciant un procés que, en descartar d'arrel el sentit comunitari dels drets, no el podrà recuperar mai més per la via de l'addició de drets individuals.

Em sembla que, si parlem de drets i valors des de la perspectiva no dels individus aïllats sinó dels valors democràtics, ens adonarem que justament la comunitat és l'únic marc de referència eficaç per a la defensa dels drets individuals. De fet, només té sentit parlar de *drets individuals* en el si d'una comunitat: no solament perquè és en el si de la comunitat que els drets individuals s'exerceixen, sinó també, sobretot, perquè és de la comunitat que obtenen el seu sentit.

Hi ha moltes maneres de créixer com a ciutadà a l'interior de la comunitat. No n'hi ha cap, però, que permeti de créixer tot sol. L'individualisme que avui es promou —dissimulat sota les màscares del liberalisme, la competitivitat o la tolerància— només té certes possibilitats d'èxit perquè és una recepta que uns quants s'acaben aplicant a si mateixos en contra de la majoria. En aquest sentit, l'individualisme és una actitud parasitària que només pot tenir un cert èxit perquè la majoria dels ciutadans no el practiquen. De fet, l'individualisme es mou en direcció oposada a l'esperit ciutadà. L'expressió «content jo, content tothom» no descriu cap realitat —ben sovint no és veritat que quan *un* està content ja ho estiguin automàticament *tots*—, sinó que expressa un programa de vida segons el qual «el món comença i acaba amb mi».

No cal dir que aquest és un món tan esquifit que és absolutament irreal. No hi ha cap individu —per més que s’ho proposi— que pugui viure en una comunitat sense *dependre* d’altres membres de la comunitat. Que ell no vulgui aportar res als altres —o que no els porti res—, no significa que no rebi molt d’alguns d’ells. D’aquí que l’individualisme hagi de ser necessàriament parasitari. I és que, ben mirat, un individu no més ho és gràcies a la comunitat que l’individualitza i el personalitza.

També en aquest punt —com en molts altres— em sembla que les coses es plantegen massa sovint a l’inrevés i, doncs, es plantegen malament: perquè s’acostuma a dir que la societat és una suma o un conjunt d’individus; això és cert en el sentit que, si analitzem un conjunt humà, som capaços de distingir els individus que el componen; d’aquí, però, se’n treu la conclusió errònia que els grups humans són *el resultat* d’unir individus aïllats, i no se’n treu, en canvi, la conclusió correcta que els individus sempre es troben en el si d’un col·lectiu. I és que, del fet que les societats més complexes s’hagin anat formant a partir de nuclis humans més simples, no se’n pot pas concloure —amb una falsa analogia— que també aquests nuclis més simples s’han format a partir de realitats més elementals, a saber, els individus aïllats. Aquesta és una mentalitat atomista i additiva que resulta molt poc adequada per a entendre la realitat social. Perquè no és cert que la societat sigui només una construcció artificial feta a partir d’individus, com si aquests fossin una realitat primera, anterior a la societat. (L’individualisme romàntic de Rousseau ha fet, sense voler, molt de mal.) De fet, costa d’entendre què vol dir que les comunitats sorgeixen quan uns quants individus decideixen de viure junts. És ben clar que el procés d’hominització més aviat ha fet el camí invers: són els grups i comunitats els que, en el seu interior, han anat configurant els individus, imposant-los limitacions i dotant-los de possibilitats. Durant llarguíssimes èpoques històriques l’individu no solament no podia existir sense la comunitat, sinó que, sense ella, *no era ningú* o, si es vol, era *un ningú*, no existia. Que en temps recentíssims s’hagi subratllat la importància del subjecte, de la subjectivitat, de l’individu, només ha estat possible gràcies a l’evolució que han sofert certes comunitats humanes, que han arribat a establir relacions més igualitàries i més flexibles entre els seus membres. La comunitat és, doncs, el bressol tant d’individus sotmesos i obediets com d’individus conscients de la seva singularitat, individus que poden portar la seva autoafirmació fins al punt de rebel·lar-se i d’enfrontar-se amb la comunitat.

Estrictament parlant, doncs, no es pot dir «si no hi hagués individus, no hi hauria comunitat», perquè, malauradament, hi ha comunitats sense individus, tal com encara es veu avui cada dia, de manera extrema, en els casos de grups sectaris. En

canvi, és cert que sense comunitat no hi ha individus. I això no vol dir que tota comunitat doni pas a individus —acabo d'esmentar les sectes—, però sí que vol dir que la comunitat és la que fa possible —o impossible— l'existència d'individus, la que crea les condicions perquè els individus siguin els individus que són o que volen ser.

Si defensem, doncs, els drets i llibertats individuals, no ho podem fer amb cap altre fonament que amb el que ens ve donat pel grup que lluita per aquests drets. L'individualisme groller posa el grup al servei de l'individu. Ara, no es tracta pas de capgirar l'esquema, com si es pogués exigir als individus immolació personal a favor del grup. El que és cert és que no hi ha manera d'*entendre* realment què és —i qui és— un individu sense veure'l en el si d'algun grup en el qual és reconegut.

Els valors que es converteixen en drets i en béns humans troben una fonamentació molt més sòlida si se situen en un marc social: són els grups humans els que van avançant —no sempre linealment— en la consciència de pertànyer a un grup i en la sensibilitat pels altres. Així és com es formulen, en cada moment històric, els drets que s'han de protegir. La força d'aquests drets deriva de la realitat social del grup. No hi ha drets sense societat. Els drets individuals no són els primers drets, com si es poguessin donar o exigir *abans* que altres drets socials, sinó que són drets bàsics, en un doble sentit: només es poden donar sobre la base de ser drets de tots; i si no es donen, el grup perd la base de la seva legitimitat. Perquè els drets individuals reben la seva legitimitació dels drets dels grups i dels pobles; per això, quan es neguen els drets individuals, són els grups o els pobles els que perden la seva legitimitat.

Em sembla ben clar que els reptes del segle XXI ens exigiran no una defensa més individual dels valors i dels drets sinó, ben al contrari, una defensa més col·lectiva dels valors democràtics. La complexitat de la societat del present i del futur fa justament que l'individu aïllat es perdi més fàcilment que mai. Només la força col·lectiva podrà aconseguir de fer valer, de fer prevaler, certs béns i certs drets que la mera denúncia individual no podria arribar a defensar. Perquè ser demòcrata no és només acceptar teòricament uns principis o unes normes sinó també *practicar* un estil de vida determinat, que no és l'estil del ciutadà client, sinó el del concitadà solidari.

Per això els valors que millor protegiran els ciutadans seran aquells que els ajudin a formar-se, a educar-se, en el que en podríem dir la *mirada* i el *matís*. Educar la mirada vol dir ajudar a mirar la realitat, a entendre-la, a valorar-la. Ja no n'hi ha prou de conèixer determinades tècniques. En pocs anys, les tècniques canvien i canviaran a una velocitat insospitada. Més aviat es tracta que els ciutadans siguin capaços de mirar pel seu compte, de pensar pel seu compte, d'obrir-se camí en les noves realitats amb què s'hauran d'enfrontar. Educar el matís vol dir ajudar a descobrir que la reali-

tat complexa no té anàlisis ni solucions fàcils: el món ja no és en blanc i negre. Només aquell que sàpiga entendre els matisos, que sàpiga veure les relacions, que sàpiga examinar raons i conseqüències, només aquest serà una persona educada per a la societat que estem preparant.

Tot això reforça, és clar, la idea bàsica d'*autonomia*. La nova societat serà extraordinàriament competitiva i, probablement, dura i cruel. Serà una societat que premiarà l'individualisme, precisament perquè la persona individualista serà més fàcilment manipulable i controlable. Enfront de l'individualisme convé potenciar l'autonomia dels ciutadans. El ciutadà autònom no és solament el que té pensament propi, sinó també aquell que sap reconèixer que no pot anar sol, perquè quan va sol és més feble que quan treballa amb d'altres, quan s'hi associa. Potenciar l'autonomia és potenciar el treball en equip, la solidaritat i l'esperit cooperatiu.

Com que hem de defensar que la nova societat sigui plural i democràtica, també hem de defensar la pluralitat de valors i d'opcions morals. Tanmateix, serà bo que els ciutadans que no comparteixin les mateixes doctrines morals estiguin d'acord a compartir un cert *tarannà* moral, que valori precisament el respecte a tots, la llibertat de tots, la justícia per a tots. Aquest tarannà ve potenciat per dos principis morals que resulten bàsics.

El primer principi és el que, tradicionalment, s'ha anomenat *regla d'or*, que es formula d'una manera ben simple: «fes als altres allò que vols que ells et facin» o, de manera negativa, «no facis als altres allò que no vols que et facin a tu». La regla d'or demana que et posis sempre en el lloc de l'altre.

En fer això, es potencia l'objectivitat moral i es rebutgen dues temptacions igualment perilloses: que algú cregui que és moralment superior als altres –i adopti una moral per a ell i n'imposi una altra, de més dura, als altres– i que algú es consideri amb l'obligació moral de sotmetre's a la voluntat dels altres –i adopti una moral més dura per a ell que la que exigeix als altres. En moral, ni la prepotència ni la submissió no tenen cap justificació racional. Per això és tan bona la regla d'or, perquè elimina el subjectivisme i intenta objectivar respostes morals vàlides per a tots, no solament per a mi sinó també per a qualsevol altra persona que estigüés en les mateixes circumstàncies que jo mateix.

El segon és un principi d'excel·lència, proposat per Kant, que es formula també d'una manera ben simple: «Tracta els altres sempre com un fi, mai com un mitjà». I és que els objectes són mitjans, instruments, gràcies als quals obtenim resultats i aconseguim certs fins. Les persones, en canvi, no poden ser tractades com a objectes, no poden ser instrumentalitzades. Les persones són, en llenguatge de Kant, una

«dignitat», i tractar-les com si fossin objectes que estan al nostre servei és, literalment, una indignitat.

Si el primer principi ens recomanava de tractar tothom *igual*, aquest segon ens recomana de tractar tothom igualment *bé*. Aquest tarannà moral és el que ha de poder fer possible que la nova societat tan canviant que tenim al davant sigui una societat de persones realment humanes, autònomes, dignes, amb possibilitats de continuar realitzant els seus somnis de felicitat, individual i col·lectiva.

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRADOR DE LIMPERGRAF, SL
A BARBERÀ DEL VALLÈS
EL DIA 5 DE DESEMBRE DE 2002

